

1974/5

Kultúra és emeletek

**Az üzemi demokrácia
műhelykérdéseiről**

Vidéken élő értelmiség

**Művelődési házak
kötéltánca**

**Fábri Péter és Páhi Péter
versei**

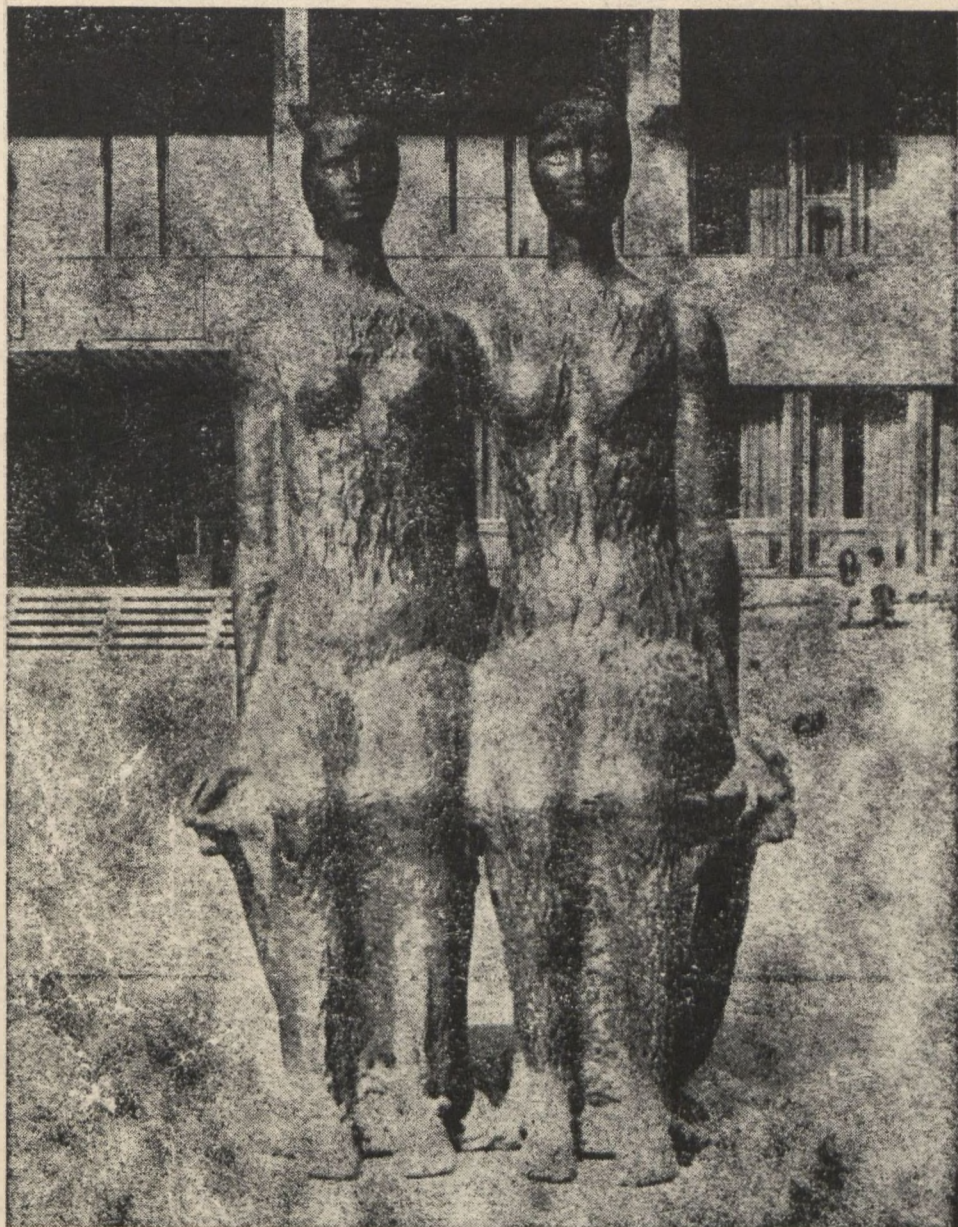
**Kemény Dezső és Pál József
prózai írásai**

**Szapadtéri szoborkiállítás
Salgótarján**

Munkácsváros és népi folklór

**Részlet egy készülő
Rózsavölgyi-monográfiából**

**Jógrád megye története
négy kötetben**



PALÖCFÖLD

A kollektív fejlődés feltételeként ismerve el ezt az együttélők köz ssége periódikusan időt ad magának tapasztalataaó összegzésre, hogy a mérlegelő visszatekin-tésből okulva meghatározhassa a továbbhaladás aktuális taktikáját. És megszületnek a határozatok. A határo-zatok azért születnek, hogy megvalósuljanak – pontos-sabban szólva, hogy megvalósítsák (megvalósítsuk) azo-kat. Nem árt hangsúlyozni ezt a látszat-banalitást, amíg találunk társadalomalakító szándékú és érvényű dön-téseket, melyek sorsa alig lett több annál, mint hogy semmit ér – mert csupán önigazoló – apróhatározatok bokrai nőttek körül.

Éppen az efféle veszély jelenkori távolléte miatt essen most szó a közművelődési párthatározat „életé-ről”! Amikor ma itt a közművelődésünket érintő aktuális feladatokról ejtünk szót, úgy gondolom, egyikünket sem kell meggyőzni arról, hogy rendkívüli hatókörű, általános továbbhaladásunknak alapozó probléma optimális meg-oldásának szükségét tudatosítjuk. S tudjuk azt is – effe-lől a pártunknak már rövidtávon is tevése sürgető mun-katempója győz meg leginkább –, hogy már ma a kul-turális állapotainkat rendező, megvalósító konkrét cse-lekvés kell váljon napi feladattá. Valamennyiünk szá-mára.

TÁRSADALOMPOLITIKAI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

Olyan ügy körül bábáskodunk, amely csak valamennyiünk folyamatosan, szervezett felelősséggel együttműködő mozgalma révén teljesezhet ki – s e kiteljesedés nélkül társadalmi-nemzeti haladásunk nehezen képzelhető el. Nincsen hát helye (van-e egyáltalán bárhol is?) szószátyárságnak, látszatselekvésnek, húzódozó reszort-részvételnek: teendőink mindenkre és az élet minden területére érvényesek.

Tennivalóink elvégzése során nyilván sok akadályt kell leküzdenünk: meg kell szabadulnunk (és szabadítani másokat) sok szemléletbeli fogyatékoktól, a közgondolkodás hamis útra vezető, rossz beidegződéseitől. Be kell látnunk, hogy soha még ilyen alapos körültekintéssel nem vettük számba kulturális életünk minőségét, a szükséges teendőket – s a közművelődésnek ebbéli helyét, szerepét. Be kell látnunk, hogy elveink lényege szerint olyan műveltséget óhajtunk általánossá tenni, amely társadalmi-politikai, gazdasági-műszaki-technikai továbbhaladásunknak, gondolkodásmódunk, életmódunk magatartásmódunk fejlődésének hajtóereje. Ebben a (gyakorlatot meghatározó) értelmezésben pedig olyan, látszólag távoleső területek között létesül nyilvánvaló kapcsolat, mint általános műveltség és műszaki-technikai előrehaladás, anyanyelvismeret és demokratikus gyakorlat, izlésfejlettség és politikai-ideológiai stabilitás. Mindenoldalúan fejlett, harmonikus közéleti személyiség kialakítása a cél, alkotó, politikus ítélőképeségű közösségi ember önigényen alapuló kimunkálódása.

A cél összetettsége, a feladat sokrétősége olyan szervezett együttmozgást igényel a megvalósítás során, melyben tehát ki-ki maximális öntevékenységgel kell végezze a maga konkrét tennivalóit. Leszámolva azokkal a tévhitekkel, amelyek egyenlőségjelet tesznek a kultúra és annak részterületei (irodalom, művészet, kollektív szórakozás) közé. Leszámolva az önállótlanossággal, amely még a legalsó szinten is személyreszóló központi határozatot igényel minden részselekvéshez. Leszámolva a tehetetlen fensőbbrendűség pesszimista illúziójával, amely leszólja a tömegek művelődési igényeit; vagy éppen „látványmércékkel” méri az eredményességet (csupán vagy elsősorban azon, hogy például hány nívós szépirodalmi művet olvasnak hetente közösen a szocialista brigádok tagjai!).

Meggyőződésünk szerint ma – s a jövőben még inkább – abban kell látnunk lapunk alapvető feladatát, hogy a kultúra, a kulturálódás fogalmát a fentebb említetten tágra értelmezve, részterületeinek komplexitását megvilágítva segítsük a köz művelődés iránti igényeinek felkeltését, s ezen igények lehetőségeink szerinti minél teljesebb kielégítését. Minél tágabb szerző- és olvasó-köröket kell ráébreszteni arra, hogy a társadalom követelte művelt ember nem öncél, hanem továbbhaladásunk feltétele. Ennek az ügynek érdekében kell körülhatárolnunk még felelősebben a Palócföld mint alkotóműhely tennivalóit.

Kassai-Végh Miklós

1974|5

TARTALOM

VALTOZÓ VALÓSÁGUNK

- 3 Kiss Aurél: Kultúra és emeletek
- 4 Sólyom István: Beleszólni vagy résztvenni?
- 6 Kő-Szabó Imre: Tösgyökeres, gyökeret vert, gyökértelen
- 8 Sulyok László: Művelődési házak kötéltanca
- 10 Kaári Sándor: Az olvasóvá nevelés gondoljai
- 12 Csongrády Béla: Kultúra és közösség

SZÉPIRODALOM

- 13 Fábi Péter: Igen pontos tavasz, Tükörkép, Jelek
- 13 Kemény Dezső: Ne nézz hátra!
- 15 Páhi Péter: Sírodnál, Hajnaltól estig
- 15 Pál József: A ceruza

MŰVÉSZET ÉS KOZONSÉG

- 17 Csorba Géza: Szabadtéri szoborkiállítás, 1974.
- 18 Csik Pál: Egy munkásvárosról és a folklórrol

HAGYOMÁNY

- 19 Réti Zoltán: Rózsavölgyi Márk
- 21 Molnár Pál, Sándor Pál

KÖRKÉP

- 22 Nógrád megye története IV. (Schneider Miklós)
- 23 Kiss Károly: Nincs megállás (M. P.)
- 24 Jiri Musil: Lakásszociológia (Bacsó Piroska)
- 25 Lázár István: Kiált Patak vára (Horpácsi Sándor)
- 26 Aradi Nóra: A szocialista képzőművészet jelképei (Czinke Ferenc)

A címlapon Makrisz Agamemnon, a hátsó borítón Szabó Gyula munkája.

PALÓCFÖLD

TÁRSADALOMPOLITIKAI, IRODALMI, MŰVÉSZETI FOLYÓIRAT

A NÓGRÁD MEGYEI TANÁCS MŰVELŐDÉSÜGYI OSZTÁLYANAK LAPJA
Megjelenik kéthavonta

Felelős szerkesztő: Végh Miklós

A szerkesztőség tagjai: Csongrády Béla, Czinke Ferenc, Kerekes László, Kiss Aurél, Kojnok Nándor, Schneider Miklós.
Kiadja a Nógrád megyei Lapkiadó Vállalat. Felelős kiadó: Vida Edit.
Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely postahivatalnál, a kézbesítőknel, a Posta hírlapüzleteiben és a Posta Központi Hírlap Irodánál (KHI Budapest V., József Nándor tér 1. sz. **Postacím:** 1900 Budapest) közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással a KHI 215-96162 pénzforgalmi jelzőszámra. A szerkesztőség címe: 3100 Salgótarján, Nógrád megyei Tanács Művelődésügyi Osztálya. Egyes szám ára: 5 Ft. Előfizetési díj fél évre 15, egy évre 30 Ft.

Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza.

74 6195 N. m. Ny. St. 1600 db

Index: 25 925

VÁLTOZÓ VALÓSÁGUNK

KISS AURÉL

Kultúra és emeletek

„A kultúra létezik, fejlődik ott is, ahol nincs szocializmus. De szocializmus kultúra — a tömegek kultúrája — nélkül elképzelhetetlen.” A lenini kulturális forradalomnak ez az alap gondolata három évtizede sokféle szellemi energiát, anyagi erőt hozott mozgásba egész népünk szellemi gazdagodása, értelmesebb, tartalmasabb és emberibb élete érdekében. Eredményét nemcsak azok a mostanában gyakran idézett mutatók dokumentálják, amelyekkel általában egy közösség kulturális viszonyait jelezni szokás. Nemcsak az iskolázottsági arányok, a művelődésre fordított összegek, a művelődési feltételek javulása, a kiállítás-, színház- és mozilátogatók, a könyvtári tagok számának gyarapodása — egész életünk: hétköznapijaink, igényeink és szokásaink történelmi méretű fejlődésével mérhető kulturális haladásunk.

Sokféle adat és tapasztalat mutatja: az egyetlen valóban humanista társadalom, a szocializmus képes arra, hogy a kultúrát a legszélesebb értelemben a mindennapokat alakító erővé fejlessze, a kultúra képzeletbeli és valóságos épületeit magasba emelje.

A kulturális forradalomnak ez az egész társadalmat érintő, átfogó törekvése az elmúlt néhány évben különösen érzékeltessé vált. A programot adó, módszereket és célokat, eszközöket tisztázó elmúlt fél évtizedben átfogó program született a tudományos alkotó munka, a közoktatás, s legújabbban a közművelődés továbbfejlesztésére. Ez utóbbi jelentőségéről — éppen széles körű társadalmi hatása miatt is — sok szó esett. Politikai fórumokon, a közélet különböző szinterein, magánbeszélgetésekben és a sajtóban egyöntetű volt a vélemény: a Központi Bizottság közművelődéspolitikai határozatában a kultúra, a művelődés kapcsán többről, társadalmi fejlődésünk további lehetőségeiről és irányáról is szó esett. Sokak számára világos, hogy a mostani döntés országos szinten és a politika helyi terepein nem azért született, mert a szellem földszintes viskói és a lakóházak sokemeletes épületei közötti feszültséget kell feloldani. Nem a kispolgári türelmetlenség, a műveltséget huszáros rohammal bevinni akaró voluntarizmus, a kulturális forradalmat „átnevelésként” értelmező ál-marxizmus döntéseink alapja, sokkal inkább az az igény, amelyet a határozat a szocialista embereszmény alapján fogalmazott meg:

„A szocialista társadalom további építése szakmailag jól képzett, a termelési kultúra és a munkaerő kölcsönös követelményeinek megfelelő, munkájukat tudatosan, célszerűen és termelékenyen végző, közösségi gondolkodású dolgozókat igényel.”

Ez a társadalmi igény — jól érzékelhető ez nemcsak a kulturális életben, hanem egész társadalmunkban kibontakozott folyamatokból — nem csupán és nem általában a kultúra, a műveltség terjesztését alapozza meg. Nem közömbös, hogy a kibontakozott pozitív társadalmi légkör, a helyi döntések kimunkálása során megerősödött cselekvési kedv a kultúra fő- vagy mellékáramainak enged-e szabad teret. Mai tennivalóink, s különösen holnapi feladataink megoldása szempontjából nem lényegtelen: hogyan alakulnak a szocialista kultúra pozíciói. Az elmúlt években — ha voltak is kiadói, szerkesztői bizonytalanságok, ha időnként a szükségesnél nagyobb türelmet is tapasztalhattunk egyes alkotói törekvések megítélésében, ha elő is fordult a kultúrát áruként, nyereséges vállalkozásként kezelő kasszaszemlélet, a szocialista kultúra iránti érdeklődés növekedett. Egyre nagyobb számú közönség ismerte fel: a sokszor meghökkentő, újszerű eszközökkel dolgozó, sokkoló, avantgarde vagy nihilista produkciók semmit, vagy csak féligazságokat mondanak. Egyre nagyobb közönségigény támogatja azokat a művészi elképzeléseket, s általában kulturális törekvéseket, amelyek a szocialista értékrend és

eszmények alapján kívánják a mai ember kérdéseit megválaszolni. Az alkotók és terjesztők-közvetítők együttes felelősségén múlik, hogy az ismét mozgalommá fejlődő kulturális érdeklődés egyszerűen csak a szabad idő eltöltését szolgálja-e, vagy a szocialista eszmék további térhódítását is segíti?

S ahogyan nem közömbös a kultúra tartalma, minősége, ugyanígy a közműveltség fejlesztésének központi kérdése az is: hogyan, kiknek az érdekében jönnek mozgásba a műveltség gyarapítását szolgáló-segítő társadalmi energiák?

A kulturális forradalom hazai történetének eddigi legdinamikusabb szakaszait az jellemezte, hogy a művelődés iránti nagy társadalmi érdeklődés főként a munkásság körében mutatkozott. A negyvenes évek végén — ötvenes évek elején éppúgy, mint az ötvenes-hatvanas évek fordulóján főként az üzemekből jövők ültek a felnőttek számára már kissé kényelmetlen iskolapadokba, a munkásszínjátékosok, énekkarosok kedvéért gyűlt össze a kultúrotthonok nagytermében a közönség. A közművelődés újabb fellendülése is elsősorban a munkásművelődés fejlesztésén múlik. Ha azok a részleteiben okos tervek, amelyek például az olvasó munkásért, az iskoláit befejező vagy folytató dolgozóért születnek, egységes egészzé állnak, átfogó programmá fejlődnek, a kulturális forradalom harmadik nagy korszakát alapozhatjuk meg.

Megyéink nagyüzemeiben az elmúlt hónapokban sorra dolgozták ki és vitatták meg a munkásművelődés fejlesztésének programját. A helyi körülmények — szükségletek és feltételek — az intézkedések részleteit befolyásolták, a kezdeményezések irányát meghatározták. Néhány lényeges vonásban azonban a kidolgozott programok megegyeztek. Így például a programok többsége a művelődést a képzés oldaláról közelíti meg.

A munkásművelődés egyik alapja a képzés rendszerének kialakítása, a további munka alapfeltétele az általános, szakmai és politikai képzettség együttes fejlesztése. Ez a törekvés egyszerre biztosítja az üzemek politikai és gazdasági érdekeit, szolgálja az egyén egzisztenciális és kulturális fejlődését, segíti tudatosabb közéleti és termelői magatartásának megalapozását, végső soron osztálya érdekeinek felismerését és tudatos szolgálatát. Nem a bizonyítvány túlzott tisztelete rejlik e törekvés mögött (esetenként talán az is), sokkal inkább az a szándék, hogy az alapozás hiányainak pótlásával a kedvezőtlenebb kulturális viszonyokat, a rendszeres művelődés hatókörén eddig kívül levők számát csökkenteni lehet.

A kidolgozott programok másik közös vonása a szocialista brigádok kulturális szerepének felismerésén alapul. A szocialista termelői kollektívák kulturális ösztönzése, rendszeres orientálása, vállalásaik teljesítéséhez a szükséges támogatás biztosítása régen igényelt és hangsúlyozott feladat. A most megfogalmazott konkrét intézkedések nyomán a munkásművelődés kollektív formáinak fejlődése, általa pedig nemcsak a művelődés, hanem az üzemi légkör számottevő változása is várható.

A munkásművelődés politikai jelentőségének megfelelő fejlődése nagymértékben azon is múlik: mennyiben sikerül érvényt szerezni a végrehajtásban a széles körű társadalmi felelősségvállalásnak és munkamegosztásnak. Annak a kialakult rendszernek a folyamatos és célratörő működéséről van szó, amelyben egyaránt érvényesül a munkahelyi vezetők és a munkásokkal együtt dolgozó értelmiség felelőssége. Széles körben fogalmazódott meg a felismerés: a politikai felelősségét helyesen értékelő, a gazdasági feladatait és perspektíváit látó gazdasági vezető számára természetes tennivaló a dolgozók kulturális igényeinek kielégítése és formálása.

Ezek a programok közősek abban is, hogy a gyár és a kulturális intézmények közötti merev határokat feloldották. Hadat üzentek annak a régi szemléletnek, amely a munkát, a termelést és a kultúrát, a művelődést nemcsak szétválasztotta, hanem szembe is állította.

„Ha a közművelődés otthont keres, s otthonra lel a gyár kapuin belül is, fejlődése meggyorsul, társadalmi hatása kiteljesedik” — fogalmazta meg egyik nagyüzemünk igazgatója.

Ehhez azonban a közművelődésben dolgozók tevékenységének megújulása szükséges. A kulturális intézmények falai kitágulnak, a népművelők társadalmi kapcsolatai bővülnek, s egyúttal a munkájuk iránti követelmények is növekednek. A várakozó, a mostoha feltételek miatt siránkozó, a kultúrát a művészettel azonosító népművelői szemlélet és magatartás felett eljárt az idő. Egyre kevesebben is vannak azok a művelődési szakemberek, akik az érdektelenség miatt csak panaszkodnak. Egyre kevesebb azoknak a száma, akik vélt vagy valóságos magasságokból pillantanak le a „földszintre”, s az igénytelenséget kárhoztatják — az igények emelése helyett. Egyre többen tudják: a kultúra épületének új emeletei nem önmagukról, s nem is házgyári technikával, hanem szívós munkával, sok-sok lelkesedéssel, hivatásszeretettel építhetők fel. S nő azoknak a száma is, akik részt kérnek ebből a munkából, legyenek bár a nép hivatásos nevelői és művelői, orvosok, mérnökök, vagy környezetüket formálni akaró vezetők, munkások.

SÓLYOM ISTVÁN

Beleszólni vagy résztvenni?

Mi történik akkor, amikor valaki első ízben emelkedik szólásra egy tanácskozáson, taggyűlésen, benyújtja első újtási javaslatát? És mindezt esetleg 40—50 éves fejjel, úgy, hogy előtte már számtalan tanácskozást ült végig szótlanul, sok-sok jó gondolata volt már, amit nem mert eddig papírra vetni, vagy szóvá tenni. Hogyan fogadják első megnyilatkozását, amit már nem az ismerősök, barátok szűk körében tett, hanem a közösség előtt, amelynek évek óta tagja? Mit vált ki benne a javaslatára kapott válasz? Elveszik a kedvét, vagy ráébred arra, hogy ismeretei nem elegendők ahhoz, hogy a jelenségeket összefüggéseiben megértse, és véleményt alkosson? Kíváncsi lesz, és tájékozódni akar, tanulni, vagy visszavonul saját kis gondoljai közé?

Sok-sok kérdés a közösségi emberré válás folyamatában. Nem egyszerű véleménycseré már ez. A közösség és annak egy tagja kerül sajátos kapcsolatba. Egyenlőségjel kerül-e az egyén és a közösség gondoljai közé? Két, egymásra kölcsönösen ható tényező határozza ezt meg: a dolgozók tájékozottsága (vagy tágabban: általános műveltségi szintje és cselekvőkészsége), valamint a vezetés igénye a dolgozók véleményére, javaslataira — az üzemi demokrácia érvényesülése.

Mindezekre a lehetőségek adóttak, kialakultak az üzemi demokrácia gyakorlásának szervezeti keretei, fórumai. Hogyan működnek és hogyan javíthatók? Merre kell továbblépni?

Eddig a véleménykérés dominált, bár a dolgozók véleményét többnyire csak a végrehajtás során vagy utólag kérték, amikor egy már megtörtént vagy eldöntött tényt lehetett bírálni. Ma a hangsúly az irányításra kerül, amikor a dolgozók javaslataira az előkészítés, tervezés időszakában is igényt kell tartani.

A TERMELÉSI TANÁCSKOZÁSOK

A termelési tanácskozások időben igen pontosan meghatározottak, azokat a gazdasági év egy-egy szakaszának lezárása után tartják. A tanácskozások egyik feladata, hogy a dolgozók előtt ismertessék a vállalat által elért eredményeket, a feladatok végrehajtásában felmerült problémákat és a következő gazdasági időszak feladatait. További fontos feladat ugyanezeket a gazdasági egységekre vonatkoztatva ismertetni, hangsúlyozva a szűkebb kollektíva szerepét és teendőit. A gazdasági vezetés a tanácskozások megtartásához segítséget nyújt: a vállalat egészét érintő kérdésekben megfelelő tárgyilagossággal és kritikus szellemben utal az egyes gazdasági egységek összetevékenységére. A termelési tanácskozást, ill. osztályértékelést tartók feladata, hogy a vállalatvezetés által adott információkat a helyi sajátosságoknak megfelelően felhasználják.

A tanácskozások aktivitása igen változékony, hosszabb idő átlagában nem mondható kielégítőnek. Ennek több oka van, de legfőbbjük általában érvényes egyéb fórumokra is.

Elsőként a beszámolót kell említeni. Igen gyakori, hogy a beszámoló egyszerű adathalmaz, lélektelen felolvasás. Homályos, elvont a feladatok megjelölése (pedig a hallgatónak — sajnos, a nagy többség hallgató — másnap „konkrétan” meg kell fogni a szerszámot). Gyakori a határozatok, dokumentumok egy-egy mondatának közhelyeszerű alkalmazása. Ha a dolgozók azt hallják, hogy „növelni kell a termelékenységet, fokozni kell a hatékonyságot, javítani kell az anyag- és energiatakarékosságot”, másnap aligha fognak erre törekedni. A feladatok általános meghatározása után azokat mindenképpen közvetlenebbül kell vonatkoztatni a konkrét munkaterületre.

A termelési tanácskozások aktivitásáról gyakran készülnek felmérések, és erről a tanácskozások jegyzőkönyvei is rendszeres információkat adnak. Ezekből az adatokból hosszú idő átlagában az alábbiak emelhetők ki: a megjelenés 70—75 százalékos, a hozzászólás aránya a megjelentekhez képest 5—7 százalék, a dolgozók összlétszámához képest 3,5—5 százalékos.

A felmérések alapján rendre tanulmányok, jelentések készülnek, és a fenti számokat „kevés — illendőnek tartott — fenntartással elfogadható” minősítéssel ítélik meg.

Hogy több aggályunk legyen a termelési tanácskozások jelentőségét, főleg aktivitását illetően, a kérdést meg kell vizsgálni a visszajáról is. Az átlagban 4000 főt foglalkoztató üzemben nem jelenik meg a tanácskozáson 1000—1200 fő és kb. 3800 dolgozó nem ad hangot véleményének, nincs problémája, javaslata nyilvános fórumon. A témában tartott vizsgálatok vezetői és a kérdőívek rendre felteszik a kérdést: mi az üzemi demokrácia gyakorlásának, a vélemények cseréjének legfontosabb fóruma? A válaszok elsőpró többségben a termelési tanácskozásokat jelölik meg. Ez a fenti számokkal — úgy látszik — szöges ellentétben áll.

TÁJÉKOZTATNI

A beszámolókból nem derül ki, mit csinált jól, hol hibázott a kollektíva, mik a jövőbeni feladatai. Márpedig a vállalat egészét érintő eredményekről csak annyit kell közölni, amennyit a dolgozók képesek befogadni és amit illik is tudni. Nem szakszerű, hanem közérthető nyelven. A beszámolóknak kissé „provokatívnak”, hozzászólásra ingerlőnek kell lennie. Olyan kérdéseket kell felvetnie, amelyekre választ csak az illető kollektíva adhat. A huzalmű dolgozói pl. a létszámgondok enyhítésében nemigen tudnak segíteni, abban azonban igen, hogyan kell kihasználni a munka-időt, hogyan lehet több gépet kezelni, hogyan lehet a selejtet csökkenteni. A beszámolóknak gyakori a bírálat, ritka a dicséret, a becsületes munka elismerése, népszerűsítése. A felvetett javaslatokra adott válaszok (ha vannak) a dolgozó számára nem sokat jelentenek. Azt, hogy nincs pénz, műszakilag nem megoldható, nincs rá kapacitás, indokolni kell. A válasz legyen tájékoztató, fedje fel azokat az összefüggéseket, amelyeket a dolgozó nem ismer, készítetve őt arra, hogy megismerje. A javaslatot, eredményességétől függetlenül is meg kell köszönni, a dolgozót segítő szándék vezette.

Teljes mértékben hiányzik a tanácskozásokról a szemléltetés. Azt nem kell bizonyítani, hogy a mondanivaló vizuális megjelenítéssel együtt lényegesen hatásosabb: könnyebb egy jól szerkesztett grafikonon felismerni a változást és annak jellegét, mint egy számsorból kihámozni azt. Szemléletesebb egy távlati elképzelés jól érthető rajzzal, vetített képpel, mint akár tízperces szöveggel. Az ezek megvalósításába fektetett energia bizonyosan bőségesen visszatérül.

Egyik tanácskozás sem telik el anélkül, hogy a társszervekkel való kapcsolat szóba ne kerülne a beszámolóknak, vagy a hozzászólásokban. Különösen áll ez a központi szervekkel — főosztályok, karbantartó és szolgáltató részlegek — kapcsolatban. Amikor pl. egy üzem rekonstrukciója elkezdődik, fokozódik az ér-

deklódés, kíváncsiság. Ezt elsősorban azok tudják kielégíteni, akiknek feladatuk ezzel foglalkozni. A tanácskozások megtartását elrendelő körlevél ugyan a központi szervek részéről kijelöl képviselőket, azonban ebben nem tapasztalható a megváltozott körülményeket követő rugalmasság: egy-egy tanácskozásra rendre ugyanazok járnak el.

A tanácskozásokon kimutathatóan javul az aktivitás, ha a napirendnek valamilyen aktualitása van (bérfejlesztés, nyereségrészesedés, az üzem életét lényegesen érintő intézkedés: fejlesztés, leépítés megszüntetése előtt és alatt, nagy jelentőségű párt- és kormányhatározat nyilvánosságra hozatala után). Mivel ezek általában nem igazodnak a termelési tanácskozások megszokott negyedéves ütemezéséhez, megvizsgálandó, nem lenne-e célszerű az aktualitásra törekvéssel időnként feloldani az időrendi merevséget: akkor összehívni a tanácskozást, amikor a dolgozók többsége, vagy a vezetés szükségesnek tartja.

VITATKOZNI IS

Formai jegyeit tekintve egy ünnepi nagygyűlés és egy termelési tanácskozás nem különbözik egymástól.

A tanácskozáson is van elnökség, amelynek egyik tagja felkéri az előadót, tartsa meg a beszámolót, van virágcserep stb. A tanácskozás résztvevői az elnökséggel szemben foglalnak helyet, attól tisztes távolságban.

A nemrégiben megtartott ifjúsági parlamentek aktivitás tekintetében minden várakozást messze felülmúltak. Az egyik — amelynek résztvevője voltam, közel öt órán át tartott úgy, hogy végül sajnálni kellett, hogy mindent nem tudtunk megvitatni. Ennek titka a levezetés rendjében rejlett. A parlamentre mindkét fél jól készült. A beszámoló rövid volt, lényegretörő. Ez után a szokásos rend felborult, kialakult egy, a vitát irányító „központ”, körülötte kisebb csoportokkal. Igen gyorsan kialakult a téma tárgyalásának rendje, a hozzászólások egy-egy téma köré csoportosultak. A hozzászólók egymással is vitatkoztak, közös vélemény alakulhatott ki. Az ifjúsági parlament sajátos jellege nem zárja ki annak lehetőségét, hogy jó tapasztalatait máshol is hasznosítsuk. Kiemeltem a vita szót. A lebonyolítás jelenlegi rendje nem teszi lehetővé a vita kialakulását. Az előadó megvárja, míg mindenki megteszi észrevételét, utána lehetőségeihez mérten válaszol a feltett kérdésekre, és ezzel a tanácskozás befejeződik. Meg kell teremteni a vita lehetőségét, még a szenvedélyes vitáit is.

A termelési tanácskozások hatáskörébe utalt kérdések eldöntése formális. Ha öt fő jutalmazására van lehetőség, öt fő kerül előterjesztésre, ha egy kitüntetésre van lehetőség, egy javaslat hangzik el. A tanácskozás ezeket „egyhangúlag” jóváhagyja. Mi lenne, ha öt jutalomra nyolc főt javasolnánk, egy kitüntetésre kettőt, vagy hármat? Vagy éppen a kollektíva tenne javaslatot?

KÉT TANÁCSKOZÁS KÖZÖTT

A tanácskozásokon a dolgozók az eredményeket és gondokat csokorba kötve kapják meg. Közben eltelt egy negyedév. Minden nap eredményekkel és gondokkal telt el.

A termelési tanácskozások oly sokat emlegetett aktivitása vég-eredmény, amit a közben eltelt időszakokban alapoztunk meg.

Mivel?

Az üzemi, munkahelyi légkörrel.

A dolgozók a vállalati munkamegosztással meghatározott szoros kapcsolatban vannak egymással is és a vezetőkkel is.

Itt most a vezetőkkel való kapcsolatról ejtenék néhány szót.

Megosztja-e a vezető a napi gondjait dolgozóival, vagy csak a termelési tanácskozáson jelenti be formális igényét? Gyakran hangzik el az a panasz, hogy a vezetőt a dolgozók alig ismerik, csak bejönni és elmenni látják, vagy éppen a tanácskozáson. Csak a személytelen utasítás jelent kapcsolatot. Nem ismerik emberi tulajdonságait, szokásait, a javaslatokra való reagálását. Pedig hosszú ideig szóbeszéd tárgya, ha egy vezető nemcsak addig jut el, hogy végigsétál az üzemben, hanem megkérdezi az esztengélyostól, hogyan érzi magát az üzemben, mi az, amit éppen csinál. Ilyenkor a dolgozó nem kis büszkeséggel beszél a szakmájáról, munkájáról, arról, hogy milyen fontosnak tartja azt, hogy ezt a tengelyt jól megcsinálja és gyorsan. Meg a focirol, a család-

ról. Vagy ha úgy kér meg egy szerkesztőt egy rugó megtervezésére, hogy érezteti, ez menni szokott ugyan rendesen, de most olyan szerencsétlenül jöttek össze a dolgok, hogy egyedül csak ő tudja megcsinálni. Beszélgetnek!

Mi lesz az eredménye, ha vezető nem pusztán a látványosságra törekszik? Amellett, hogy tekintélye van, népszerű is lesz. Jó lesz az üzemi légkör, a kollektíva közérzete, szokás lesz a véleményezés naponta is és a tanácskozásokon is. Tulajdonképpen ez a termelési tanácskozások kiterjesztése térben és időben. Itt az aktivitás nem mérhető számokkal, statisztikákkal, de a hatása naponta érezhető.

A SZOCIALISTA BRIGÁDOK

Mint az előbbieken már szó esett róla, a munkamegosztás a dolgozók munkatársi kapcsolatát is pontosan meghatározza, a kapcsolat azonban pusztán ezen az alapon személytelen, hiszen minden helyre behelyettesíthető másvalaki — a csoport ettől még nem kollektíva.

A Salgótarjáni Kohászati Üzemekben 137 szocialista brigád működik. 1974. évben felajánlásaikkal 24 millió forint gazdasági eredmény elérését tűzték ki célul, a kongresszusi munkaverseny felhívására további 4,5 millió forintot. Számokban ki sem fejezhető vállalat tettek a szocialista életmód kialakítására, a művelődésre.

Hogyan?

Önkéntesen, a magasabb rendű célok ismeretében felmérve a kisebb kollektíva lehetőségeit, igényeit, belső tartalékait. A vállalat nem más, mint a vélemények, hozzászólások, javaslatok a szűkebb kollektívák előtt álló feladatok megoldásához. A vállalatok jelentős részben tartalmaznak a munkaköri köteleességen túli tevékenységeket és túlmennek a problémák felvetésén, a javaslatlással mellett kötelezettséget vállalnak a megoldásra is. Kötelezettséget említettem. Ez a fogalom teszi teljessé az üzemi demokráciát. Nemcsak jogokat és lehetőségeket jelent, hanem ezek egy-egyét a köteleességgel.

Hogyan jut el az egyén oda, hogy kötelezettséget vállaljon a javaslat megtételére és a feladat megoldására is?

A szocialista brigád tagjaként úgy, hogy a munkatársakat nemcsak a kiszabott munka köti össze, hanem a közösség ereje, gondjai, örömei. A szocialista brigád tagjai jól ismerik egymást, egymás képességeit, emberi tulajdonságait. Valami közös volt, ami brigáddá egyesítette őket. Az azonos munkaterület, vagy az, hogy fiatalok, vagy nők.

Mit nyújt a közösség a brigádtagnak?

A közösen végzett munka öröme, annak elismerését, a brigád és a vállalat munkája iránti felelősség érzetét. A brigád egy-egy kiemelkedőbb tagjának példája ösztönző a többiekre. Sok továbbtanuló a brigádjától kapott ösztönzést a tanulásra és ezt a brigád nemcsak az egyén, hanem a kollektíva eredményének is elismeri, mert elismerheti. Számos példa van arra, hogy a brigádok hogyan segítenek tagjaiknak a művelődésben, de gondjaik enyhítésében is (pl. családi ház építés, kapcsolattartás a gyermekgondozási szabadságon levőkkel). A közös tevékenység révén a brigád és az egyén is gazdagabb lesz.

A brigádok felajánlásai, a kollektíva javaslatai, hozzájárulásai a vállalat tevékenységéhez, eredményei az egyén, a brigád és a vállalat kollektívájának gazdagodását szolgálják.

A brigádértekezlet rendszeres alkalom az önértékelésre, a feladatok személyre szóló lebontására, az aktivitás folyamatos ébrentartására. Légköre a közeli, emberi kapcsolatok miatt oldottabb, bátrabb a véleménynyilvánítás, a bírálat. Tulajdonképpen gyakorlótere az üzemi demokráciának. Persze a brigádmozgalomnak is megvannak a sajátos gondjai. Legnagyobb a formalitás. A vállalatok nem mindenhol megalapozottak, reálisak, a teljesítésekkel megelégednek azzal, hogy igazolást kapnak róla. A különböző gazdasági területek vezetői eltérő követelményeket támasztanak a brigádokkal szemben, és a baj akkor derül ki, amikor a vállalati értékelésre kerül sor. A vállalatok meghatározásakor nincs egyensúlyban a hármas jelszó teljesítése. A mozgalom azonban egészségesen fejlődik, amit mutat az említett felajánlások összessége és teljesítési foka. Legfontosabb feladatát (hogy segítse az egyén beilleszkedését a közösségbe) jól teljesíti.

AZ ÚJÍTÓMOZGALOM

Az üzemi demokrácia témakörét eddig a kollektívák cselekvésén keresztül közelítettük meg. Az egyén cselekvését legjobban az újítóén keresztül vizsgálhatjuk. Elvileg mindenki lehet újító és újításra senki nem kötelezett. Nincs kötelezettség, van belső indíték, amit gyakran nagyon leegyszerűsítve így fogalmaznak meg: újítási díj. Valóban erről van szó? Nem.

Az újító ember tevékenységének fázisai:

- a műszaki, gazdasági jelenségek, folyamatok tanulmányozása és kritikai elemzése,
- a hibák feltárása,
- konkrét javaslat kidolgozása a hibák kijavítására,
- a megvalósításban való aktív részvétel.

Indítékai, az alkotási vágy (többet tenni annál, amit a természetben elfoglalt helyünk megszab), az egyéni és vállalati (népgazdasági) érdekek összefüggéseinek helyes felismerése.

Az egyén mellett, hogy anyagi és erkölcsi megbecsülésben részesül, mélyebb ismeretekre tesz szert, szakkönyveket búj, tanul, szervez, saját magát teszi képessé arra, hogy nagyobb önálló feladatokat is ellásson, illetve kezdeményezzen. Ezáltal a vállalat gazdálkodása eredményesebb lesz, mert a felvetett javaslat valószínűségi problémát old meg, vállalati szükségletet elégít ki.

Mindezek miatt az újítási javaslatok elbírálása nem tekinthető egyszerű szakmai feladatnak. Nem egyszerűen műszaki vagy szervezési tevékenységről van szó: az újítómozgalom éppen az elmondottak miatt szorosan hozzátartozik az üzemi demokrácia fogalmához.

Nagyon sok újítási javaslatot iktatnak le ezzel a záradékkal: „A javaslatot elutasítom!” Hány, kezdő lépését tevő újítónak veszik el örökre a kedvét attól, hogy javaslatait nemhogy leírja, hanem el is mondja valahol.

A FEJLŐDÉS

Az üzemi demokrácia néhány vonatkozását elemeztem. Ezekből néhány általános következtetést is le lehet vonni.

Mindenekelőtt azt, hogy a fejlődés folyamán az „erőviszonyok” megváltoztak. A termelési tanácskozások inkább beszámoló jelle-

gűek, a javaslatok jelentős része nem ott hangzik el, hanem utána. Éppen ezért nem jellemezhető az üzemi demokrácia a termelési tanácskozások aktivitásával. A brigádok által felajánlott 24 millió forint erőteljes hozzászólás. Az újítók által hozott 8—9 millió forint ugyancsak. És amit nem lehet számokkal kifejezni: a továbbtanulók számai, az önművelők ezrei, az, hogy mind többen érzik jól magukat a munkahelyükön, az Acélgárban. Az üzemi demokrácia igazán akkor tölti be feladatát, ha nem időnként, hanem folyamatosan él, funkcionál. Erre igen sok lehetőség van az említettekén kívül is (a DH-mozgalom, a különböző szervezetek taggyűlései, a munkásgyűlések, brigádvezetők, újítók tanácskozásai). Tudatosítani kell, hogy ezek a tevékenységek egy egész részét képezik, nem kell mindenkinek külön-külön jól dolgozónak és brigádtagnak, újítónak és párt-, KISZ-, szakszervezeti tagnak lennie. De ahogy ezt a brigádmozgalom a hármas jelszavában — szocialista módon dolgozni, élni, művelődni — jól összefoglalta: az üzemi demokrácia nem egyszerűen beleszólást jelent az üzem életébe, hanem részvételt, önkéntes és cselekvő részvételt.

TÖRVÉNYT ALKOTNI

A fejlődés, eredményeink teszik szükségessé, hogy közéletünket továbbfejlesszük. Számos határozat, dokumentum ítélte ezt sürgetőnek.

A Salgótarjáni Kohászati Üzemekben készülöben van az üzemi demokrácia fejlesztését célzó igazgatói utasítás. A gyakorlat eddig az volt, hogy a tervezetet megkapták a gyárrészlegek, főosztályok vezetői, párt- és tömegszervezetek véleményezésre. A végleges kidolgozás ezek figyelembevételével történt. A vállalat gazdasági és pártvezetése most úgy döntött, hogy a téma természete miatt a tervezetet elküldi néhány — fizikai, műszaki —, brigádnak, újítónak, törzsgárdatagoknak, a közéletben is aktívan tevékenykedő dolgozóinak. Az utasítás így a dolgozók közvetett és közvetlen úton megtett javaslatai alapján fog elkészülni. Elkészítésében részt vesznek azok is, akiknek lehetőségeit, jogait, kötelességeit rögzíti.

Demokratikus úton hozzuk létre ezt a vállalati törvényt, amely az üzemi demokrácia továbbfejlesztését szolgálja. Ez így logikus.

KŐ-SZABÓ IMRE

Tősgyökeres, gyökeret vert, gyökértelen

II. Kózsika huszonötéves, fekete, mosolygós arcú kislány. Ő a könyvtáros a faluban.

— Debreceni születésű vagyok, szüleim ott laktak, ott végeztem a könyvtár szakot 1971-ben — kezdi a beszélgetést.

— Hogyan került ide?

— Sokan megkérdezték ezt már tőlem. Tudja, mindig is könyvtáros akartam lenni. Szeretek olvasni, még gyerekkoromtól: a rokonságban két könyvtáros is van.

— Volt kitől tanulni.

— Igen. Beíratkoztam az egyetemre, elvégeztem, aztán jött a nagy kérdés, hová mennék.

— És a választás?

— Én is azt hittem, hogy lehet választani, de abban az évben „főállású” könyvtárost valahogy keveset kerestek. A közelben semmi, a kiíráson több ismeretlen település neve, mindegy volt, melyiket választom.

— Így került ide?

— Igen. Talán segített a döntésben az a pár szó, hogy „munkáslakta település”.

Közben rendezzi a visszahozott könyveket. Nézem szótlanul. Gyorsan megtalálja minden könyv pontos helyét. Látszik munkáján a begyakorlottság.

— Milyen volt a kezdet? — kérdezem tovább.

Megáll, elgondolkozik.

— Idegenül fogadtak. Egyrészt mert ismeretlen voltam, messziről jöttem, meg ráadásul, hogy nő vagyok.

Észreveszi csodálkozásomat.

— Így igaz. Lassan indult minden. A tanács segített, ők hirdették a pályázatot. Sokan azt mondták: fényűzés ez, minek ide még egy ember. Amit az ideérkezést követően rendeztem, érdektelenül fogadták. Sokszor keseredtem el, sokat sirtam is.

(A könyvtárból nyílik a szolgálati szobája. Lépésnyire van egymástól a munkahely és a lakás. Ő már nem tud különbséget tenni közöttük.)

— Másnap újból kezdtem mindent. Egyre több embert ismertem meg. Elsősorban a fiatalok segítettek — folytatja —. Ők nagyon hálásak. Esténként klubként is működünk, rendszeresen van itt legalább harminc fiatal.

— Fiúk, lányok?

— Inkább fiúk, a lányok csak szombatnként jönnek.

Gondolkozom, szeretnék még kérdezni, de nem akarom megsérteni.

— Völegény?

— Nincs — válaszolja határozottan. — Pedig múlik az idő. Kellene valakit tenni.

— Nem is udvaroltak? — faggatom.

— Észrevettem, hogy néztek, de nem mertek udvarolni. Én csak a könyvtáros marad-

tam, aztán meg nincs olyan, aki nekem is tetszene. A pedagógusok nők, meg ugyanilyen lányok. Elmennék én máshová szórakozni, ismerkedni, csak az a baj, hogy este dolgozom.

Most nagyon szomorú az arca.

— Tudja, el is mennék, meg maradnék is. Sokat dolgoztam, sajnálom a munkámat. Közben telik az idő, így nem akarok megöregedni, de nem tudom, mi lesz...

T. Sándor harminckét éves, magas, szőke fiatalember. Energikus. Foglalkozása: tanácsi főelőadó. Szakképzettsége: agrármérnök. Szolgálati ideje 8 év. Havi fizetése: 3 200 Ft.

— Születésének helye?

— Fót.

— Hol végzett?

— Gödöllőn.

— Miért választotta ezt a munkakört?

— Mondjam azt, szükséges ezen a területen ez a végzettség? Ez csak formális lenne. Tulajdonképpen én nem így képzeltem — mondja gyors beszédjével. — Először téveszben kezdtem. A munka nem volt rossz, de a lakás igen.

— Munkahelyváltás?

— Igen, a lakás miatt.

— Nem furcsa elszakadni a város vonzásától? Falun élni?

— Az első munkahelyem is falun volt, Heves megyében.

— Ez a második?

— Igen.
 — Nyolc éve dolgozik ebben a munkakörben. Megszerette?
 — Csak megszoktam! — mondja nyomatékkal. — Nem szerettem meg, ez biztos. Nincs látványos munka, csak papír van, meg határidő, de az rengeteg.
 — A kollégák?
 — Nagyon vegyes az összetétel. Van itt jogász, gépészmérnök, közgazdászgyakornok. De mezőgazdasági csak én vagyok.
 — Ez baj?
 — Minden kérdésben tőlem várják a döntést, aztán ha nem sikerül...
 — Csálád?
 — Két gyerek, mind a kettő fiú. Feleségem dolgozik. Máskülönbén jól érezzük magunkat.
 — Szórakozás?
 — Egy éve Zsiguli-tulajdonosok vagyunk, szeretünk kirándulni.
 — Távlati tervek?
 — Nem terveztünk semmit..., talán kialakul minden.

★

Dr. M. I. jogász. Itt született a megyében, a szülei itt élnek. Az egyetemet az ország másik felében végezte. Minden vágya az volt, hogy visszajön a szülőföldre.
 — Olyan sokáig kellett erre várnom. Jöttem örömmel és most három év után visszamegyek az Alföldre.
 — Miért?
 — Sok oka van. A feleségem ott született, én itt. Ő oda vágyódik, én itt érzem jól magam. Ezt a kettősséget nem lehet egy életen át játszani.
 — Dönteni kell.
 — Méghozzá véglegesen!
 — Gyengék voltak az érvei — teszem hozzá.
 — Lehet, pedig a feltételek jók voltak. Nem panaszkodom. A munkahelyemen szerettem dolgozni, sajnálom a barátaimat. A pénz miatt sem fáj a fejem, szép lakást kaptunk. És mégis.

★

K. Z. bajszos, szemüveges, harmincon felüli fiatalember. Az állami gazdaság irodájában beszélgetünk a határszemle után.
 — Milyen a vetés?
 — Szép, csak eső kellene, jó kiadás — mondja, és helyet kínál.
 — Faggatni kezdem a pályakezdés éveiről. Nehezen válaszol, sokat gondolkozik. Úgy érzi az ember, hogy szeretné elfelejteni a régi dolgokat...
 — Pesten születtem, nagyon keveset voltam falun. Valami azért mégis vonzott ide. Hogy mi, ma sem tudom megmagyarázni.
 — A gyerekkori élmények?
 — Lehet. Egyik nagybátyám falusi állatorvos. Nyaranta néha elmentem hozzájuk, talán akkor találkoztam a faluval.
 — Az egyetem?
 — Mindjárt a középiskola után. Gödöllőt választottam, üzemgazdasági szakon végeztem.
 — Milyenek voltak az egyetemi évek?
 — Erről csak felsőfokban lehet beszélni. Én azt hittem, hogy az egyetem után belevetem magam a munkába, és a vágyaim, álmaim teljesülnek. Azért is hittem ebben, mert a második év után egyik termelőszerzővel ösztöndíjas-szerződést kötöttem. Őt évre. Ígértek lakást, éreztem, jól indulok, a reményeim, az egyetem felkészítése csodálatos lehetőségeket kínált.
 — A valóság?
 — Gondolkozva, lehangoltan ingatja a fejét.
 — Az nem volt ilyen rózsás. Jöttem a feleségemmel, mert közben megnősültem. Megyek az elnökhöz, itt vagyok! — mondtam neki. Ő meg csak nézett rám. — Ki hívta

magát? — kérdezte. Nem tudtam, mit csináljak hirtelen.

Megáll! a beszélgetésben, cigarettára gyújt és aztán folytatja:

— Elfeledkeztek róla, hogy az ösztöndíjasuk vagyok. Ez csak az első meglepetés volt. mert az elnök még „több-ben” is részesített.

— A lakás?

— Az volt a második. Egy szoba, konyha, szükségelakás felét adott. A tévesz irodája szép házban volt. Később tudtam meg, hogy eredetileg nekem építették, még az egyetemi éveim alatt, állami támogatással.

— Volt harmadik meglepetés is?

— Olyan piti beosztást kaptam, hogy az már nem is igaz. Bosszankodtam miatta. Aztán az elnök megkövetelte, nyújtsak segítséget a szarvasmarhatelepen; ez pedig elvitte a szabad időmet. Reggeltől estig távol voltam.

— A munkaidő?

— Elmélet — legyint a kezével szomorúan. — Ez nem azonos az egyetemen tanítással. Nem nyolc óra ám. Úgy van, mint a régi parasztembernél: az első kakasszó a kezdet, aztán a vége, amikor lemegy a nap. Legalább négy évig nem olvastam könyvet. Újságot is néha. Délben, esetleg vasárnap.

— A felesége?

— Veszekedett velem, csapjak az asztalra, mondta mindig. De az elnökkel szemben nem lehetett csapkodni. Kötött az ösztöndíj. Vártunk, majd csak letelik.

— Új munkahelyet választott?

— Rosszul. Elmentünk egy másik faluba, másik téveszbe. Jól indult minden, két év után mérleghiányos lett. Pedig ma is érzem, a növénytermesztésben mindent megtettünk a jó eredményekért.

Újabb cigarettára gyújt.

— Vizsgáldotok. Volt ott egy bizottság, keresték az okokat. Rám is mondtak egy-két dolgot, pedig nem volt igazuk. Szerintem a melléküzemben volt a hiba... Nem tudtam elég erőt gyűjteni a védekezéshez, mindentől elment a kedvem.

— Újabb váltás?

— Igen. Ez most már a harmadik munkahelyem. Négy éve vagyok itt. Jól érzem magam, megbecsülnek.

— Végleges?

— Talán megszokjuk egyszer... — fejezi be még ma is bizonytalanul.

★

A fehér Polski Fiat, amelyre felkérkedtem, egyenletesen fut az országúton. A szöke, harminc év körüli, kockás inges fiatalember fémkertes sötét szemüvege mögül néha rámpillant.

— Hová? — szólal meg.

— Haza, ide a szomszéd faluba — válaszolom.

— Én is, csak egy kicsit messzebb.

— Erre dolgozik? — kérdezem.

— Igen, már lassan három éve.

— Nem láttam még.

— Reggel korán jövök, este később megyek, elkerültük egymást. Gödön lakom, onnan járok ide. Napi hetven kilométer.

— Megéri olyan messziről eljönni?

— Persze. A pénz kell, jól fizetnek, önálló a munkaköröm. És ez lényeges.

A kocsi szépen veszi a kanyart.

— A szakmája?

— Építész.

— Az jó... — mondom bizonytalanul.

— Erről lehetne beszélni. Ez nekem legalább a tizenötödik munkahelyem. Mindig azt vágták a fejemhez, nyugtalan vagyok. Már az állásváltogatások miatt... Pedig nem volt igazuk, én csak a helyemet kerestem.

— És a mostani?

— Úgy érzem, ez jó, a munkatársak is rendesek. Tervezek, ezzel sokkal jobban le-

het keresni. Igaz, melő is van vele, de szeretem csinálni.

Teherautókat előzünk meg. A Polski Fiat kürtje dallamosan zeng az erdőövezte úton.

— Mindig voltak, akik belebeszéltek a dolgaimba. Falusi gyerek vagyok, vonzott a város. Végeztem a technikumban, dolgoztam több építőipari vállalatnál, de nem jöttem ki a többiekkel. Lehet, hogy bennem is van baj, ezt nem vitatom. Megpróbáltam én már mindent, voltam kisiparos is, az sem ment: rengeteget kellett dolgozni, mert ott nem úgy van ám, mint az üzemben. Ott hajtás van. A melő után kapja az ember a pénzt.

A kocsi sebességmérője a százon táncol.

— Persze, nem rossz ez így, csak meg kell szokni. A város szélén lakom, faluban dolgozom, távolság nincs, a kocsi oda viszi az embert, ahová akarom...

★

K. P. orvos. Szemüveges fiatalember, nem több harmincháromnál. A presszóban találkozunk, véletlenül. Ott állunk mind a ketten a pultnál. Ő kávét kér, magyarázza, hogy fáradt. Délután van, úgy három körül. A felvőbetegeket látogatta a körzetében. Talán estére lesz egy kis szabad ideje. Szeretne olvasni.

Sört iszunk aztán, és beszélgetünk.

— Én vidéken születtem, ott nevelkedtem. Nekem nem jelentett semmi nehézséget a beilleszkedés. Elvégeztem az egyetemet és jöttem. Sohasem vágytam a városba, nem is akartam ott maradni, mindig idegen volt az a köből szabott világ. Itt kaptam lakást, szép tágas, négy szoba. A rendelő mindjárt mellette. A körzetem sem rossz. Talán az a nehézség, hogy két falut látok el. A távolság hat kilométer, és bizony éjjel is sokszor kirángatnak az ágyból. Van úgy, hogy tízszer is.

A zenegép Kovács Kati számát játsza. A falusi presszóban fiatalok, legalább harmincan.

— Nincs kialakult életrendem — folytatja az orvos. — Nem is lehet. Én mindig szolgálatban vagyok. A szabad időt úgy csipkedem el.

A barátairól, a társaságáról érdeklődöm.

— Az egyszerű emberek, azok között érzem jól magam. Igaz, ezért a kollégák már többször tettek megjegyzést. De nem érdekel. Az apám egyszerű ember volt, orvost csinált belőlem, ennyivel már csak neki is tartozom... Néha elkeserítenek. Főleg, ha nem mennek úgy a dolgok, ahogy azt én szeretném. Ilyenkor mindig elhatározom, hogy elmegyek. Aztán másnap újból kezdek mindent. Maradok.

★

— Tanítóképzőt végeztem. Már tizenkét éve dolgozom.

— Férje?

— Hajadon vagyok.

— Itt lakik?

— Igen, kaptam egy szolgálati szobát.

— A kollégák?

— A „társaság” nagyon vegyes és többsége elzárkózik. Csak annyit barátkoznak, amennyit kell.

— Szeretne férjhez menni?

— Szeretnék? Persze, hogy szeretnék, de tudja maga mi van itt? Kihez menjen az ember?

— Nincsenek ismerősök?

— Ide jöttem, és jó darabig csak a gyerekeket ismertem. Mindig a nyarat várom. Ilyenkor a szüleimhez megyek a városba. Azok a szép idők. Kár, hogy olyan gyorsan elszaladnak.

— Mit csinál a szüleinél?

— Pótolom a tíz hónap elmaradását. Mozi, színház, hangverseny, uszoda.

★

B. M. harmincöt éves, magas fiatalember. A korából nyugodtan letagadhatna öt évet, ha szüksége lenne erre. Két éve költöztek

ide, ebbe a nyolcszáz lakosú községbe, a feleségével és hároméves fiával.

— Én, kérem, nagyon jó szakmát hagytam ott a városban.

— Mivel foglalkozott?

— Egy nagyvállalat piackutatója voltam.

— Miért hagyta ott?

— Nagyon egyszerű a magyarázat. A feleségem óvónő, a városban, Szegeden, albérletben laktunk. Azért annyit nem kerestünk, hogy lakásra gondolhattunk volna. Jött a gyerek, dönteni kellett.

— Vidéket választották?

— Hirdettek pályázatot óvónőnek. Kapunk egy csodálatosan szép szolgálati lakást, központi fűtéssel. A környezet olyan, hogy almodni sem mertem soha. Park és fák.

— Mivel foglalkozik?

— Átmenetileg mást csinállok. Jelentkeztem a közgazdasági egyetemre. Bízom abban, hogy felvesznek és sikerül elvégeznem.

— Utána mi lesz? Mik a tervei?

— Ezt nem tudnám megmondani. Az egyetemmel itt is elhelyezkedhetem. Egy biztos, szeretnék egy szép családi házat!

★

A bolt előtt várakozunk. Vagyunk legalább húszan. Még nem hozták a kenyeret, pedig lassan este hat óra lesz. A várakozók kis csoportokba verődnek, beszélgetnek. T. J.-né barna fiatalasszony.

— Én itt születtem ebben a faluban, itt jártam iskolába. A szüleim egyszerű emberek, parasztok. Apám hatvanöt, még jár a téészbe. Gyalogmunkás. Anyám otthon van, a ház körül dolgozat, néha elmegy nap-számba. Hatvanéves.

— Maga itt tanít az iskolában. Hogy lett pedagógus?

— Leérettségiztem, aztán munkát kerestem. Akkor mondta valaki, képzés nélküli pedagógust keresnek. Beszéltem az igazgatóval, aki annak idején még engem is tanított. Felvett.

— Azóta?

— Elvégeztem levelezőn az egri tanárképző főiskolát, Biológia-földrajz szakos tanár lettem.

— Tehát értelmiségi!

— Ezt én sohasem éreztem. Tanár nének szólítanak, a kollégák megbecsülnék, de sem kiváltságot, sem lebecsülést sohasem éreztem.

A kenyeresautó felgyújtott lámpákkal érkezik. Lassan szürkülni kezd. A kosarakat hangos recsenéssel rakják a bolt előtti placera. Még várni kell.

— Elvégzem a munkám, mint bármelyik pedagógus. Ez szerintem a lényeg!

— Férje?

— Itt dolgozik a téészben, anyagbeszerző.

— Lakás?

— Tavaly építettük, pedagóguskölcsönrel. Jól érzem magam, innen akarok nyugdíjba menni.

★

A megyében 3895 fő értelmiségi él. (2716 fő férfi és 1179 fő nő). Főbb rétegződés szerint: jogász 258 fő (230 férfi, 28 nő); pedagógus 1610 fő (746 férfi, 864 nő); orvos 425 fő (279 férfi, 146 nő); mezőgazdasági szakember 512 fő (457 férfi, 55 nő); műszaki 626 fő (596 férfi, 30 nő). (KHS-adat; 1972).

Az elmúlt évek adataihoz viszonyítva a számok lassú emelkedést mutatnak. (3,8 %) Többet telepednek, többet elmennek. A többség próbálkozik, keres, kutat, szeretne gyökeret eresztetni.

SULYOK LÁSZLÓ

Művelődési házak kötéltánca

Minden művelődési ház, minden művelődési intézmény célja azonos: a kulturális rendezvények sokaságában lehetőleg minden látogató találja meg a műveltségének, az izlésének és az érdeklődésének megfelelőit. Persze, ez sok esetben nem sikerül. Az igényes, a szórakoztató, a kellő, az egyénileg és társadalmilag szükséges számtalan oknál fogva marad „hiánylistán”. Pedig a közönség nélkül nincs közművelődés, s látogatók nélkül nem „él meg” a művelődési otthon. Milyen legyen hát végül is a feladatát jól végezni kívánó művelődési ház programja? Mit adjon közönségének, hogyan elégítse ki a támasztott kettős igényt: a magasabb műveltséget kívánó kor és kíváncsiak után járó közízlés követelményeit? Ez a közművelődés egyik mindenkor, a megújulást önmagában hordozó gondja.

★

A februári programfüzetekben lapozgatok. A hónap mindössze huszonnyolc napot számol. Rövid idő, szembetűnően sok rendezvénnyel. Bármelyik intézmény dicséretet érdemelhetne érte. De vajon a számok önmagukban kellőképpen tükrözik-e a valóságot, képesek-e úgy tájékoztatni az érdeklődőt, hogy az pontos és megbízható képet kapjon az intézmény napi tevékenységéről, munkájának hatékonyságáról.

A Sz.-i járási művelődési központban, illetve annak szervezésében a tárgyhónap idején — nem számítva a kiscsoportos foglalkozásokat — tizenkét rendezvényt bonyolítottak le: ugyanezen időszak alatt a P.-i járási művelődési központ — a „fogadott” rendezvények nélkül — tizenhárom programot szervezett, míg a S.-i művelődési központ — kiscsoportos foglalkozások, filmvetítések, dolgozók általános iskolája kivételével, de a gondosan szervezett és nagyszámú ismeretterjesztő előadásokkal együtt — negyvenet.

Nézzük az ebből adódó következtetéseket! Az első két intézmény programjai között alig van számszerű eltérés; e kettőt a harmadikhoz viszonyítva annál inkább. Az eltérések — objektív okokkal is — könnyen magyarázhatók, hiszen egészen más anyagi és szellemi adottságok közepette dolgozik a szécsényi intézmény, mint az ugyancsak tanácsai fenntartású pásztói, vagy a szakszervezeti felügyeletű salgótarjáni Kohász Művelődési Központ.

A személyi, tárgyi ellátottság tekintetében a szécsényi a legelmaradottabb, költségvetése is a legkevesebb. Ráadásul a költségvetés kétoldali megoszlása is — állami támogatás és saját bevétel — nagyon kedvezőtlen. (Az előbbi mindössze 43 százalék. Ezzel szemben a pásztói művelődési központ költségvetésének körülbelül 60, a Kohász Művelődési Központénak a 70 százalékát jelenti az állami támogatás).

Ezek az arányok összehasonlíthatatlanabban egészeesebbek az előzőnél. De korántsem biztos, hogy megfelelőek, bárha a tartalmasabb, a színvonalasabb — a biztonságosabb munka lehetőségét jelentik. De csak a lehetőségét, hiszen a végzett munka minősége és a rendelkezésre álló, befektetett pénzösszeg között nincs szükségszerű ok-okozati összefüggés. Megfelelően képzett, rátermett, áldozatkész és jóízű népművelők nélkül a pénz önmagában nem sokat ér. Könnyen folyhat el hasztalanul.

A költségvetés tükrében summázott véleményünk: a három intézmény közül mindenféle szempontból, anyagi, tárgyi és személyi ellátottság tekintetében egyaránt és egyértelműen a szécsényi van a legnehezebb helyzetben. Ennek az intézménynek kell a legnagyobb saját bevételt produkálnia. Következésképpen ennek az intézménynek kell a leginkább ügyeskednie és minden olyan rendezvényt, vagy egyéb lehetőséget megragadnia, amely a „trezor” tartalmát a lehető legbiztosabban gyarapítja. Ha nem ezt teszi, megbukott.

★

... Szocialista társadalmunkban a művészeti alkotások, a kulturális szolgáltatások, általában a kultúra fontos társadalompolitikai ügy és nem kereskedelmi kérdés.” (Az MSZMP Központi Bizottsága 1972. november 14–15-i ülésének állásfoglalásából.)

Aki csinálta, vagy valamilyen formában egyszer is megpróbálta, tudja csak igazán, hogy milyen nehéz és felelősségteljes a népművelő munkája. Munkaterülete — a közművelődés, amelyben dolgozik — a legszélesebb és a legmélyebb gyökerekkel kötődik a társadalomhoz, a mindennapi élethez, rendkívül bonyolult, összetett. A népművelőnek egyszerre kell lenni jó szervezőnek és jó diplomátának; hogy szót értsen mindenkivel a hivatalos „mecénásokkal” és a közönség legszélesebb rétegeivel. Különben magára marad, ücsöröghet egyedül tisztára söpört intézményének helyiségeiben.

★

Milyen céllal rendezték meg az említett intézmények programjaikat?

Az első a tizenkettő közül négyet „kulturpolitikai megfontolásból”, hatot „közönség igénye alapján” és kettőt tisztán anyagi megfontolásból valósított meg. Ez szép arány. Az első csoportban ismeretterjesztő előadást, színházi előadásokat és előadóst, a másodikban házi tánciskolát, szellemi vetélkedőt, disc-jockey műsorokat és filmklubelőadásokat, a harmadikban farsangjelmezes bálakat találunk.

A másik helyen szintén négy előadást szerveztek „kulturpolitikai céllal”, ötöt a közönség igényeinek kielégítésére, és négyet „anyagi megfontolásból”. Itt az első csoportban ifjúsági zenekari hangversenyt, a mezőgazdasági könyvhónap alkalmából kiállítás, gyermekszínházi előadást és „Röpülj páva”-körök közös fellépését, a másodikban növényvédő betanított-munkás-tanfolyamot, gyermek ügyességi és énekversenyt, ismeretterjesztő előadást és szakköri éves közgyűlést, a harmadikban két-két bált, illetve zenés, vidám műsort láthatunk.

A harmadik intézmény havi programjában harminchét rendezvény megvalósítását „kulturpolitikai célkitűzések” magyarázzák, míg háromét „anyagi megfontolásból”. Itt jegyezzük meg, a másik két intézményre is érvényesen, hogy a programok elbírálásakor a „kulturpolitikai megfontolásból” és a „közönség igénye alapján” megnevezésű kategóriák gyakorta egybeestek, s csak a könnyebb tájékozódás végett választottuk ketté, és soroltuk — politikai fontosságra való tekintettel — jobbára az első csoportba. Ennek megfelelően jártunk el például a legutóbb említett művelődési központ ismeretterjesztő előadásainak besorolásakor: a művelődési központban és a gyár területén tartott harmincnégy politikai és népgazdasági szempontból egyaránt hasznos előadást a „kulturpolitikai” kategóriába soroltuk.

★

A számok látszólag helyes közművelődési koncepcióról tanúskodnak: azt mutatják, hogy az intézmények vezetői jól használták fel a tartalmi tevékenység céljaira rendelkezésükre álló összegeket.

Mégis: miért panaszkodnak népművelőink,



miért követelnek munkájukhoz egyre több pénzt? Válaszuk a kérdésekre megegyező: a nagy kockázat miatt. A jelenlegi pénzügyi gazdálkodási rendszer ugyanis valóságos költőtáncra kényszeríti a népművelőket, s ők vagy megtanulnak a kötélén táncolni, vagy nem, s akkor odébbállnak, leköszönve a vezetésről.

Érdemes meghallgatnunk a művelődési központjaink igazgatóinak a jelenlegi gazdálkodási gyakorlatról alkotott véleményét:

— Ha minden kötelező és szükséges kiadást összeszámolok, akkor a tartalmi munkára már nagyon kevés pénz marad. Az üzemeltetés (ebben benne van a fűtés, világítás, javítások és sok más egyéb) teszi ki a legnagyobb költségeket. Minden idegslunkkal az anyagi biztonságra törekszünk, nehogy az év folyamán pénzügyi nehézségeink támadjanak, fizetésektől elváljunk. Ezért rendezünk gyakran bálákat, táncesteket, más kasszasikert jelentő előadásokat. Ebben a kényszerűségbe természetesen belejátszik, hogy az ilyenfajta rendezvények iránt nagy a közönségigény; a tánc esetében főleg a fiataloké.

— Hogyan teljesítem a költségvetési tervet? Úgy, hogy egy-egy nagyobb veszteséggel járó rendezvény — mondjuk színházi bemutató, vagy előadást — után, mindig olyan műsorokat szervezek, amelyek helyrebillentik a költségvetési egyensúlyt, esetleg még nagyobb anyagi haszonnal járnak. Aztán minden rendezvény esetében arra töreksem, hogy a rezsit a lehető legkevesebb legyen. Ifjúsági klub- vagy szakköri tagok segítségével nagyon sokszor megspórolom a jegyszedői díjakat, a szállítási, terembenrendezési és egyéb költségeket. Ezen kívül nagy segítséget jelentenek még számunkra bevételi tervünk teljesítésében a helyi üzemekkel, intézményekkel és szervezetekkel kötött szocialista együttműködési szerződések, melyek kölcsönös előnyöket biztosítanak: hatékonyabbá teszik intézményünk közművelődési munkáját és szervezeten biztosítják a dolgozók művelődését, szórakozását.

A szocialista együttműködési szerződések — amelyeket nemcsak Szécsényben ismernek — kitűnő eszközei a szocialista közművelődés fellendítésének. A tapasztalatok szerint

azonban ezeknek a szerződéseknek a többsége — kevés kivételtől eltekintve — formális, névleges, és csupán a gazdasági egységek, szervek vezetői lelkiismeretének megnyugtatóra szolgál: „mi igenis szívügyünknek tekintjük a kultúrát, áldozunk rá.” Így a művelődési intézmények társ nélkül tervezik munkájukat, az együttműködő partnerek pénzükért nem kívánnak semmi konkrét szolgáltatást; kapnak, amit kapnak — gondolván, az már a művelődési ház gondja, feladata. (Pedig nem a munkáltató ismerhetné-e jobban dolgozói igényeit, érdeklődését.) Mindezek után a művelődési ház jár az eddigi, megszokott, megkopott útján, amely az újnál kétség kívül biztonságosabb. Saját ízlése, belátása szerint dönt, aztán egyedül is vállalja, illetve viseli a felelősséget, a következményeket.

— Milyen formában értesülnek, tájékozódnak egy-egy rendezvény fogadtatásáról, a közönségre tett hatásáról?

— Az információkat a huszonöt tagú társadalmi vezetőségen és a gyár kulturális aktíváinak nagy hálóján keresztül kapjuk, személyes beszélgetések útján.

A nem üzemi, szakszervezeti művelődési házak ebből a szempontból nehezebb helyzetben vannak. Erről beszél a nagyközségi központ igazgatója:

— A népművelésben, hogy minél jobban betölthesse társadalmi funkcióját, két dologra van szükség: az információk közvetítésére és visszacsatolására. Az elsőt tudjuk biztosítani, az utóbbit viszont akadozik, hézagos. Mindennapi munkánk mellett ugyanis lehetetlenség minden egyes jelentősebb rendezvény után elmenni az üzemekbe, intézményekbe, hogy megkérdezzük a közönség véleményét. Egyetlen fokmérő marad általában: a létszám. Ha sokan jöttek el az előadásra, akkor sikeresnek tartjuk a rendezvényt. Ez természetesen — tudjuk — nem realitás mérce, de jelenlegi körülményeink között a legkézenfekvőbb visszacsatolási módszer — erre van lehetőségünk. Szerintem, bár ezzel sokan talán nem értenek egyet, az a gazdálkodási rendszer lenne nálunk is a legmegfelelőbb, ami a megyei művelődési központok vonatkozásában érvényesül: a be-

vételkel nem gazdálkodnánk, csak azzal az összeggel, amit egy-egy rendezvényre a fenntartónk biztosítana tartalmi tevékenységünk számára. Így valóban csak azokat a művészeti műsorokat csinálnánk meg, amelyekre kultúrpolitikai és nevelési szempontból a legnagyobb szükség van. (Hogy csak ezt említsem: így elhagyhatnánk a kétes értékű, de olcsóbb lakni műsorokat.) Kétségtelen viszont — és ennek érvényesülnie kell minden közművelődési intézmény tevékenységében —, hogy a politikai tartalmú előadások nem lehetnek üzleti fontolgatások tárgyai. Viszont igaz az is, és itt az ellentmondás, hogy addig, amíg államilag teljes egészében nem dotálják ezeket a műsorokat, addig a művelődési házak vezetőinek egy kicsit mindig „kereskedőknek” is kell lenniük. Ez szerintem a jelenlegi költségvetési gyakorlatból adódik. Mert igaz itt is a közmondás: addig lehet nyújtózni, ameddig a takarékos ér. Ezért aztán olyan műsorpolitikát kell megvalósítanunk, amelyben az egyik műsor bevétele behozza a másik ráfizetését. Magyarázat: a kultúrpolitikailag fontos, de társadalmunk adott kulturális fejlettségénél szintjén még kevésbé népszerű programot mindig valamilyen nagy bevételű táncos, vagy zenés műsorral kell „megtámogatnunk”.

A művelődési házak, városi, járási művelődési központok folyószámla szerint gazdálkodó szervek. Ennek megfelelően a tanácsoktól, mint fenntartó szervektől, a művelődéspolitikai feladatok megoldásához szükséges pénzügyi kiadásoknak csak bizonyos hányadát kapják meg állami támogatásként; a többit saját bevételeiből kell fedezniük. Ez a már említett bizonytalanságérzetet kelti a népművelőkben, s a pénzzel való indokolt (és érthető) ügyeskedést eredményez. A kultúra ekkor kezd „sántítani”. Kérdés, nem lenne-e célszerű, hasznosabb a bruttó-gazdálkodásra való áttérés, amely egy-egy rendezvény teljes kiadását fedezné. Az iskolák, a kollégiumok, a könyvtárak, klubkönyvtárak, a megyei művelődési központok esetében ez történik. Miért ne lehetne megvalósítani ezt más besorolású művelődési intézmények — az említettek — esetében is?

„A szocialista társadalom további építése szakmailag jól képzett, a termelési kultúra és a munkaerőkölcsönös követelményeinek megfelelő, munkájukat tudatosan, célszerűen és termelékenyebben végző, közösségi gondolkodású dolgozókat igényel. A szocialista ember formálása a társadalom fejlődésének elengedhetetlen követelménye...” (Az MSZMP Központi Bizottsága 1974. március 19–20-i ülésének közművelődési határozatából.)

A címben két látszólag disszonáns fogalom: kultúra és kereskedelem került egymás mellé, a mindennapi közművelődési gyakorlat tapasztalatai révén. Ma még népművelők egy részének tudatában — bár többnyire kényszerűségből — általában nem taszítja egymást a két szó; sőt, nem egy esetben nagyon is összeédesednek. Ideje lenne már megszüntetni ezt a barátságot. Mert ha nem is lehet szándék a közművelődés anyagi oldalának abszolutizálása (épp ilyen fontos a személyi meghatározottság, népművelőink szakmai, ideológiai, politikai, elméleti és gyakorlati felkészültsége, odaadó, lelkes tevékenysége), az említett gondok valóságok. Nagyobb igyekezettel, koncentrált, közös felépítéssel kell a maiaknál jelentősebb eredményeket elérnünk a kultúra, a műveltség területein.

Az olvasóvá nevelés gondoljai

Az utóbbi években — elsősorban az V. nevelésügyi kongresszus téziseiben megfogalmazott elvek jegyében — egyre több szó esik a permanens művelődés kérdéseiről. Az állandó, folyamatos, meg-megújuló önművelés, értelmes önképzés lehetőségeit, eszköztárát kell megtalálnunk ahhoz, hogy a korszerűen művelt ember ne csupán képlet, „vitatéma” legyen, hanem eleven valóság. Kulturális forradalmunk jelenlegi szakaszában előtérbe került a tömegek szocialista kultúrájának, kulturáltságának megteremtése.

E feladat megvalósításában — számos más, esetenként fontosabb terület, eszköz mellett — lényeges szerep jut *iskolai irodalomtanításunknak*.

Közel két évtizedes tanári gyakorlat alapján fogalmazhatom meg: az anyanyelvi kultúra fejlesztése, s az olvasóvá nevelés munkánk legkritikusabb pontja. Olyan területek tehát, amelyek iránt most, a közművelődés-politikai határozat végrehajtása közepette nagyobb érdeklődés nyilvánul meg.

NEM SZÜLETÜNK OLVASÓNAK

Bármelyik könyvtárban vizsgálódunk, beszélgetünk a rendszeresen, igényesen olvasó fiatalokkal, a kérdéseinkre adott válaszokból kiderül, hogy a családnak, az otthoni környezetnek meghatározó szerepe volt és van olvasóvá nevelésükben. Azokban a családokban, ahol természetes „barátja” a könyv a család minden tagjának, az olvasás szenvedéllyé válik; az iskola ezekben az esetekben nemcsak okosan irányíthatja, szervezheti az olvasást, de biztos lehet az eredményben. Mi történjék azonban azokkal a gyerekekkel, akik olyan családban nőttek fel, amelyben szinte ismeretlen a könyv? Az óvodai nevelés, az iskolaelőkészítés feladatai között örömdetesesen gyarapodik annak felismerése, hogy pótolni lehet a családi nevelés hiányait. Ehhez persze gazdag óvodai, iskolai könyvtárakra van szükség! Megfelelő, az életkori sajátosságokat figyelembe vevő könyvekben nincs hiány. Pár évvel ezelőtt még az volt a legfőbb gondunk, hogy hiányzik a megfelelő ifjúsági irodalom. Ma már ennek bővében vagyunk, úgy vélem azonban, hogy elmaradt a mennyiségi növekedés mellett (ezt elsősorban a közkönyvtárakra és nem az iskolaiakra értem) az olvasóvá nevelés módszertanának, az oktató-nevelő munkában nélkülözhetetlen didaktikai elveknek megismerése, alkalmazása. A gondok sora végtelen: az általános iskola alsó tagozatából sok olyan gyermek kerül tovább, aki nem rendelkezik az olvasás biztos technikájával, nem tud összefüggően, értően olvasni. A későbbiek során a legfőbb gondot az jelenti, hogyha továbbra sem sikerül a biztos olvasást elsajátítaniok, minden olvasással kapcsolatos szellemi tevékenység az ő számukra kinszenvedés lesz, és felő, hogy ritkán fogják élvezni az önálló ismeretszerzés örömeit. Tizennégy éves korig azonban látszólag tiszta a kép: gyermekeink a mesék, vidám történetek, kalandos-romantikus ifjúsági művek, történeti tárgyú írások, tudományos-fantasztikus alkotások révén megismerkednek a világgal, ismereteiket életkori sajátosságaiknak, igényeiknek megfelelően megszerezték. Az *igényesen olvasó felnőtté válás* azonban éppen a 14–16 éves korban kezdődik!

Az általam egy ízben megkérdezett 7–8. osztályos tanulók tíz legkedvesebb, olvasott írója: Dékány András, Gárdonyi Géza, Móra Ferenc, Jókai Mór, Hegedűs Géza, Kertész Erzsébet, Thury Zsuzsa, Kántor Zsuzsa, Gergely Márta, Fekete István. Tudom, hogy más lista is elképzelhető, sokban azonban nem tér el a fentitől: az érzelmeikre ható, a hősök sorsában egy kissé önmagukat kereső, látó, az eszményeket kereső-kutató ifjak e szerzők műveit szívósen forgatják. Az általános iskolai irodalomtanítás figyelembe veszi ezt, tisztelettel érdemlő módon irányítja a tanulók olvasását. De ezen a szinten veszélyesnek látszik, hogy — kevés kivételtől eltekintve — az irodalom szakos tanárok a *kötelező és ajánlott ifjúsági műveknél* többet nem igen ismernek, s nem áll rendelkezésükre megfelelő arányban igényes, a művek esztétikai szépségeit feltáró elemzés sem, arról nem is beszélve, hogy

irodalmi folyóiratainkban alig jelennek meg ifjúsági művekről szóló méltatások.

Vita ugyan folyik az ifjúsági irodalomról, ez azonban gyakran elszigetelt, nem kap elég visszhangot (itt elsősorban a *Jelenkor*-ban és a *Petőfi Népében* folyó vitára gondolok).

Örvendek, hogy az ifjúsági irodalomnak külön kiadói, sorozatai vannak (Móra Kiadó, Sirály- és Delfin-könyvek, „pöttös” és „csikos” sorozat stb.), a kritikai visszhang azonban esetenként kevés, vagy nem jut el a magyartanárokhoz.

MIT TEHET A KÖZÉPISKOLA?

Felölőssége óriási. A gondot abban látom, hogy középiskoláinkban két véglet uralkodik jelenleg: az egyik nézet képviselői jórészt a tantervi anyag elsajátításával küzdenek úgy, hogy a tanulók egyéni olvasását nem irányítják (csak a kötelező olvasmányok és ajánlott művek szintjén), időhiányra hivatkozva. A másik vélemény képviselői az I. osztályban azonnal a magyar, s a világirodalom legjelentősebb „felnőtt” alkotásaival ismertetik meg a tanulókat, nem biztosítva a megfelelő átmenetet. Abban az iskolában, osztályban, ahol az első nézet a domináns, az olvasási listán Berkesi András, Szilvási Lajos és Jókai vezet. A második esetben vegyesebb a kép, mert a korosztályuknál (körülményeiknél fogva) érettebb, igényesen olvasó diákok mellett viszonylag nagy számban találhatók krimifalók vagy egyáltalán nem olvasók is.

Tudom jól, hogy a képet nem lenne szabad ennyire „leegyszerűsíteni”, hiszen az a vázolatnál sokkal bonyolultabb. A jelenség azonban mindenképpen nyugtalanító. Tévedés ne essék: nem az irodalmat tanítók műveltségével van baj — sem az általános, sem a középiskolában. Az egyéni eltérő, összességében azonban feltétlenül megfelelő. A gondot abban látom, hogy jelenleg nem tudjuk eléggé intenzíven, hasznosan, funkcionálisan irányítani tanítványaink egyéni olvasását, *folyamatos önművelését*.

Nincs meg a szükséges, zökkenőmentes *átmenet* az általános iskola és a középiskola között az olvasóvá nevelésben. E tekintetben az iskolák önmaguk nem boldogulnak. Feltétlenül szükséges az iskolák és a közművelődési intézmények, könyvtárak, művelődési otthonok intenzív, állandó kapcsolatának, együtt-tervezésének, együttműködésének megteremtése! „A nevelési tényezők körének bővítése, a permanens művelődés iránti igény megalapozása és fejlesztése érdekében különösen fontos az *iskolák és a közművelődési intézmények szervezett és mindkét pólusról irányított együttműködése*.” (Közüktatásunk megyei feladatai: MSZMP MB 1972. okt. 25-i határozata 20. old.). E természetes igény megfogalmazása egyre inkább a gyakorlati megvalósulás útjára kerül. Salgótarjántól Rétságig a megye több községében, városában ismerték fel, hogy „...e kapcsolatot igényelniük kell iskoláinknak, s kezdeményezniük kell a közművelődés területén dolgozóknak is.” (uo.)

A megyeszékhely középiskoláinak első osztályosait a tanév elején szervezetter elviszik a magyartanárok a megyei könyvtárba. (Elsősorban a Bolyai Gimnáziumban, a Közgazdasági Szakközépiskolában és a Gépipari Szakközépiskolában ismerték fel ennek már eddig is óriási jelentőségét). E látogatások alkalmasak arra, hogy tanulóink megismerkedjenek a könyvtári szervezettel, eligazodjanak a szakszerű útmutatás nyomán a katalógusok világában, hogy személyes kapcsolatot teremtsenek tanárok, diákok és könyvtárosok. Az a jó, ha a látogatást beiratkozás és kölcsönzés követi.

Az utóbbi időben örömdetesesen javul a *szakmunkástanulók érdeklődésének*, olvasási igényének felmérése, tudatos irányítása is. A Balassi Bálint Megyei Könyvtár munkatársai nemrégiben fejezték be újabb felmérésüket, s ebben rendkívül figyelemre méltó adatokat közölnek. (Belkő Józsefné módszertani könyvtáros munkája: 1973. I. 1—XII. 31-ig tartó felmérés a kölcsönzésről és kérdőíves tájékozódás.) A megyeszékhelyen működő szakmunkásképző intézetekben tanuló diákok száma 1550, közülük 744 könyvtári tag. A beiratkozott tanulók száma közel van az 50 százalékhoz, s ez még akkor is örömdetes, ha tudjuk, hogy egy részük inaktív olvasó, más részük pedig még nem olvas igényesen. Mindehhez tegyük hozzá még azt is, hogy a városban működő



üzemi könyvtárak (kohász, öblösüveggyári, síküveggyári) beiratkozott olvasóinak 6—12 százaléka szakmunkástanuló.

Az említett könyvtárakban október—november hóban (átlagosan 2 esetben), egy olvasó 5,4 könyvet kölcsönzött, 70,3 százalékban szépirodalmi, 29,7 százalékban ismeretterjesztő műveket. *Mit olvasnak?* (A lányok többet, a fiúk kevesebbet.) A legolvasottabb magyar szerzők: Rejtő Jenő, Jókai, Rónaszegi Miklós, Berkesi András, Arany János, Mikszáth Kálmán, Gergely Márta és Szilvási Lajos. Külföldi írók: Verne, Cooper, Hemingway, K. May, Dumas, Moravia.

A jelenség nem új, van benne nyugtalanító vonás is, a leglényegesebbnek azt látom, hogy e fiatalok rendszeresen könyvtárba járnak, egyéniségük alakul, a könyvtáros és a tanár figyelemmel kísérheti, finoman alakíthatja ízlésüket. S ami ennél is fontosabb: jó részük akkor is eljár majd a könyvtárba, amikor már nem jár iskolába! A felmérés szól egyébként a családi könyvtárak nagyságáról, az olvasás céljáról, a választás mikéntjéről, motivumairól, a kedvenc témakörökről, szórakozásról, időtöltésről, sajátótermékek olvasásáról, rendezvények iránti érdeklődéséről is. Mindez, mint az elmúlt évi (középiskolások olvasmányai), megérdemelné, hogy publikálják.

A megyei könyvtárban — s hasonló az arány a megye többi helységében is — jelenleg a beiratkozottaknak több, mint egy-negyede középiskolás! (1974. szeptember 10-i adat Salgótarjánban: 5087 beiratkozott olvasóból 1313 középiskolás.) Nem teljesen hiteles adatok szerint középiskolásaink 60 százaléka tagja valamelyik közkönyvtárnak. Elég-e ez? Úgy tűnik, hogy megfelelő arány, bár szerintem az lenne a jó, ha 100 százalékos lenne. Tudjuk, hogy több helyen az iskolai könyvtárak egyre gazdagabb

anyaggal rendelkeznek, egyre jobban töltik be funkciójukat, főként azokban az iskolákban, ahol az iskolavezetés és a magyartanárok közössége szinkronban van a szándékban és a megvalósításban. Ez nem csupán pénzkérdés! Nos, ennek ismeretében sem tartom elégnek a 60 százalékos arányt. A könyvtár meghitt helye lehet diákok és magyartanárok találkozási pontjának. S nemcsak az iskolai könyvtárakra érvényes ez. A *közkönyvtárban tartott rendezvényeknek* sajátos hangulatuk van. Az itt tartott magyarórák emlékeztetések, az itt szervezett író-olvasó találkozók hangulata intim, az itt rendezett vetélkedők-fejtörők sikere biztosabb, mint egyebütt.

Nagyszerű rendezvényekről kapunk hírt gyermekkönyvtárakból (Salgótarján, Balassagyarmat, Szécsény stb.), s ilyenkor mindig sajnáljuk egy kicsit, hogy magyartanáraink egy része nem vesz ezekről tudomást... Középiskolás tanárainknak alig egyharmada tagja valamelyik közkönyvtárnak: s ez még akkor is nyugtalanító lehet, ha tudjuk, hogy többségük házikönyvtára rendkívül gazdag, az egyéni érdeklődést kielégíti.

Az ideális megoldás az lenne, ha valamennyi iskolánk és a területén működő könyvtár (ill. művelődési intézmény) megkötne az együttműködési szerződést, s ez gyümölcsöző együttgondolkodást, tevékenységet eredményezne. A legtöbb sikerrel ez ott kecssegtet, ahol a könyvtáros is pedagógus.

Rétságán pl. a könyvtár igazgatója magyar szakos tanár, s jól ismeri az általános és középiskolai irodalmi tanterveket, pontosan tudja, hogy mit akar, hol kell és hogyan kell segítenie az iskolai irodalomoktatásnak: rendszeresen szervez író-olvasó találkozókat (az iskolák igényeit figyelembe véve), irodalmi évfordulókon kiállítást, vetélkedőt. Könyvtári gyakorlatot vezet gimnazistáknak, végzett tanítványai alapfokú könyvtárosi vizsgát tesznek, s érettségi után kisközségek könyvtáraiban munkát vállalhatnak, vagy továbbtanulásukhoz kapnak nagy segítséget (népművelő-könyvtár szakon, magyar szakon). Hasonló jó gyakorlatot, példát a megye több középiskolájából lehetne említeni (Balassi Gimnázium, Bolyai és Madách Gimnázium, s legújabban Pásztó).

A könyvtári gyakorlaton részt vevő tanulók sokat segítenek társaiknak az olvasmányok megválasztásában, önállóbbak a könyvtárban társaiknál, ők már harmadikos korukra feltétlenül eljutnak Jókai, Mikszáth után a Modern Könyvtár kötetekéig, szerzőinek ismeretéig. Erről beszélt a tapasztalatok összegyűjtése kapcsán a megyei könyvtár csupaszív könyvtárosa, Rétei Ferencné is.

MIT TEHET A SZAKTANÁR?

Ahogy az írástudók felelősségéről beszélünk, beszélnünk kell az írásértők felelősségéről is. Az olvasóvá nevelés kulcsszereplői a magyartanárok. Hiszem és vallom, hogy az *irodalomórát hangulata*, inspiráló hangulatának megteremtése szükséges ahhoz, hogy egyre fogékonyabbá tegyük tanítványainkat a szépre, az okosra, a racionális-emocionális élmények befogadására, igénylésére. Minden irodalomórán legyen szépirodalmi szöveg olvasása! Vagy tanári bemutatásra, vagy csendes olvasásra gondolok. Az elmélyült, saját tempót figyelembe vevő tanulói tevékenységre utalok, arra az alkalomra, amikor egyénenként, csoportonként szabom meg a feladatot. Lehetőséget kell biztosítani az egyéni olvasmányok bemutatására, természetesen előkészítés után. Az előkészítés legyen rövid, újítsa fel az ismereteket, legyen szemléletes, de ne legyen „agyonmagyarázás”! Ne követeljük meg a kötelező tetszést! Legyen szabad diákjainknak ellenvéleményüket is elmondani, s ne haragudjunk azért, hogyha nem mindig fogadják el tanácsainkat! A jó magyartanár törekszik arra, hogy rövid idő alatt megismerje — már az I. osztály első félévében — tanítványait, felmérje érdeklődésüket és pontosan tudja, hogy hová, milyen módszerekkel akar eljutni.

Szakközépiskolai I. osztályban végzett felmérés szerint tanulóink 70—80 százaléka olvasmányait a szülők és a barátok (barátok) hatására választja meg. Egy-egy osztályban is megfigyelhetjük, hogy egymásnak adják a sikerkönyveket tanítványaink. Ezt lehet irányítani is: sok tanárt ismerek, aki saját könyveit is kölcsönzi, s azok kézzől-kézre járnak az osztályban.

„A folyóirat-olvasás könyvolvasóvá tesz, a már olvasót tudatosabb olvasóvá neveli” — mondja e téma szakavatott írója Tüskés Tibor. (Kortárs irodalom a középiskolában; Tankönyvkiadó, Bp. 1970.) Mennyire igaza van abban is, hogy a folyóiratokkal való ismerkedést a népszerű képeslapok, újságok ismertetésével kell kezdeni az I. osztályban! Nem biztos, hogy tanári igényeket is kielégít e termékek irodalmi rovata, de tudomásul kell vennünk, hogy tanítványaink olvassák ezeket. Elsősorban a következőkre gondolok: Ifjúsági Magazin, Magyar Ifjúság, Világ Ifjúsága, Ifjú Kommunista. Esetenként kapjanak ezek is teret az irodalomórán, legyen figyelőjük! Ne felejtjük el: ezek ismerete, tanítványainkkal együttolvasása vezet az Élet és Irodalomhoz, az Új Íráshoz, a Kortárshoz, s végül a Nagyvilághoz.

Minden héten az első irodalomóra (szerencse, ha ez hétfőn van) alkalmas lehet arra, hogy a televízió, a rádió műsoraira irányítsuk a figyelmet. Esetenként ez csupán tájékoztatás, a fontos műsoroknak azonban nagyobb teret kell szentelni. A Rádió- és Televízióújság Könyvespolcunk rovata kikerülhet az osztály falújságjára is. Semmit sem ér az ilyenfajta érdeklődés: „hányan láttátok a műsort?” Kérjünk véleményt, mondjunk véleményt egy-egy felhasználható műsorról! A helyi irodalmi hagyományok ismerete, gyűjtése sokat jelenthet az olvasóvá nevelésben, úgy, ahogyan azt példamutató módon a Madách Gimnázium és Szakiskola középiskola testülete végzi (pályázatok kiírása, versenyek rendezése), s ahogyan a Mikszáth-kultuszt ápolják Pásztón (prózamondóverseny).

A modern irodalom megismertetésén túli megszerettetése minden magyartanár egyik legszebb feladata. Alkalmassá kell tenni tanítványainkat arra, hogy a bonyolultabb, de mind esztétikumában, mind emberformáló jellegét tekintve korszerűbb művészet hatékony eszköz legyen nevelésünkben. Tévedés ne essék, nem a romantika ellen szólok, hiszen tudom, hogy diákjaink tekintélyes részénél, s a felnőtteknél is Jókai vezet a népszerűségi listán, a klasszikusok közül őt Mikszáth követi. Ez utóbbinak örülhetünk, hiszen „görbeország” írójától tanulhatnak diákjaink jellemábrázolást, a romantikus-realista elemek mesteri elegyítését, valóságábrázolást. Az nem baj, hogy felnőtt vagy fiatal romantikus írásokat olvas, a baj az, ha csak azt olvas, vagy romantikaigény ürügyén szirupos történetekkel táplálják (Dallos Sándor Munkácsy-életrajzára, vagy a Pillangóra, s hasonlókra gondolok).

Az igényes tanár meg tudja láttatni az emberi és társadalmi igazságokat bonyolultabban tükröző modern művészi alkotások esztétikai szépségeit is, s neki nem okoz gondot Ady, József Attila költészete segítségével mai líránk megszerettetése sem. Ezt azonban csak „tisztá szívvel”, csak igényes, tudatos tevékenységgel lehet.

CSONGRÁDY BÉLA

Kultúra és közösség

A vegyes emlékü „Népművelési Értesítő” helyett ez évtől „Kultúra és közösség” címen jelenteti meg elméleti folyóiratát a Népművelési Intézet. A kétségtelen jó szárdéktól vezérelt „Értesítő” számonkénti egy-két publikációjának sikerült ugyan élet- és valós „problémaközben” maradni, figyelemre méltónak bizonyult a lap nemzetközi orientációja, azonban a rendszertelen megjelenés, az öncélú tudományoskodásba meredő tanulmányok gyakori közlése, a nemzetközbeni változtatás képességének — vagy szándékának? — hiánya radikális megoldás irányába terelte a kiadványt: új folyóirat lépett a helyébe.

A bemutatkozáskor, induláskor különösen oly lényeges címválasztás nem kis gondját dől oldotta meg a kiadó és az újjászervező-dítt szerkesztő bizottság: a száraz, keveset mondó, konvencionális címet egyértelműben tartalmasabbra, az Intézet és a szerkesztők szándékait, célkitűzéseit kifejezőbbre sikerült változtatni. Aligha vitatja ugyanis bárki — különösen nem napjainkban, a közművelődés növekvő társadalmi szerepének időszakában —, hogy a címben szereplő fogalmak szocialista társadalmunkban egymást feltételező, kiegészítő, egymással szorosan összefüggő tartalmakat takarnak. (A közösség által, a közösségben, a közösségért végzett kulturális tevékenység ugyanakkor nem választható külön az emberi életet meghatározó módon átfogó lényegi mozzanattól, a munkától sem, minekután végső soron nem beszélhetünk a munkától elszakított kulturáról, s fordítva. Ha pedig közösségről szólunk, éltető elemére, a munkára is gondolnunk kell, mint ahogyan Arzél György, a Központi Bizottság márciusi ülésén mondotta: „Miből áll a mi új »életreceptünk«? Mondjuk meg jó előre: nincs ebben semmi csodaszer. Legfőbb elemei jól ismertek: a munka, a közösség, a kultúra — és e háromnak szerves, szocialista egysége.”

Jól példázza ezt az összefüggést a folyóirat „vezércikknek”, „programnyilatkozatnak” is felfogható bevezető tanulmánya, amely Miklós Pál tollából „A közművelődés társadalmi szerepéről” címmel jelent meg. „A közművelődés egész tartalmának olyan-

nak kell lennie, hogy a közösségi erkölcsöt és a közösségi felelősséget, röviden a közösségi tudatot erősítse és minél magasabb szintre emelje... A közösségi tudatnak az egyik fontos közvetett fejlesztője, egyben az egész szocialista közművelődésnek lényeges tartalmi meghatározója a közművelődés aktív jellege” — írja egyebek közt a szerző a párt közművelődés-politikai határozatának szellemét tükröző, a szemléletformálás jegyében fogant cikkében. Hasonló gondolatokat fogalmaz meg Vitányi Iván — az Intézet igazgatója, s egyben a folyóirat főszerkesztője — is „A szocialista művelődés elméletéhez” című tanulmányában, mondandója summájaként keresvén annak a lehetőségét, hogy hogyan lehet „jelszerű tömörséggel” kifejezni a szocialista kultúra lényegét: „a kultúra közkinccse tétele a nép minden rétegében + a szocialista tartalom döntő szerepe + aktív-alkotó-közösségi jelleg=szocialista művelődés.”

A „Kultúra és közösség” a továbbiakban művészetszociológiával (Józsa Péter: Festmények hatása), Szent-Györgyi Albert szegedi éveinek bemutatásával (M. Kiss Sándor: „...a népeket szellemi egységbe kössük össze...”), egy pszichológiai vizsgálat tanulságaival (Sági Mária: A kulturális aktivitás pszichológiai tényezői), folklór-kutatással (Lévai Júlia: A folklór valósága; Sipos Zsuzsa: Népművészetünkről), módszertani kérdésekkel (Deme Tamás: Esztétikai nevelés az iskolában) foglalkozik, s a hagyományt megőrizvén „Horizont” című rovatában a ludwigshafeni tanácskozás anyagaiból közöl részleteket az ifjúság és a film kapcsolata kérdéskörben.

Egy szám alapján még nem körvonalazódik egyértelműen egy folyóirat arculata, nem tudni, melyek lesznek az állandó rovatai, fő kutatási témái stb. Az azonban biztosnak látszik, hogy jó úton haladva indult el az új folyóirat, létének jogosságát, célkitűzéseinek realitását egyrészt igazolja, másrészt megerősíti az a kedvező légkör, az a növekvő érdeklődés, amely a közművelődési párt-határozat feldolgozása nyomán országsszerte tapasztalható a művelődés, a műveltség, a kultúra kérdéseiről.

E folyóirat jellegéből adódóan elsősorban a Népművelési Intézet tudományos munkatársainak, kutatóinak nyújt publikációs lehetőséget — mint ahogyan az első szám esetében is történt —, kívánatos lenne azonban a „belterjes” jellegét elkerülendő tud-

atosan tágitani a szerzők körét. Még jelentősebb gondnak látszik az országos terjesztés megoldatlansága, ugyanis a folyóirat — lévén a Népművelési Propaganda Iroda kiadványa — nem vásárolható meg csak úgy egyszerűen a hírlapárusoknál. Ez azzal a veszéllyel jár, hogy sok olyan olvasót — szakembert és érdeklődőt egyaránt — veszít el a lap, aki nem is tud letérő: s így hatóköre eleve szűkebb a kívánatosnál és a megérdemelnél.



Varga Imre: Hósi emlékmű

Tükörkép

Ez a szoba
milyen megfogható!

Lágy gömbként
habog az éjszaka.

Az ablak nem választ el semmitől:
A szoba tükörképe az éjszakában:
A megkettőzött és önmagába zárt tér:
ott vagyok mindenütt.

Itt bent ez a szoba
milyen megfogható!
S itt mellettem ez a szoba:
Én ott az asztalnál az éjszakába ölelve:
A falakon kívül:
jelenlétem is milyen távoli.

Igen pontos tavasz

Íme
tavasz van.
Arcomról a jég ma leolvad.
Dalolni illenék
— hiszen tavasz van —
arról,
hogyan lesz
maholnap.
De úgy tűnik,
hogyan a természetes
hasonlatok korának vége;
itt állok hát e hasonlíthatatlan
tavasszal, és
nem vetíthetem magamat az égbe.

Körben a kertek bokranak,
a koloritot klorofil vigyázza;
kék tintával írom le: zöld
látszat csúszott szemem s a föld
közé; hanem a tavasz képzete
a tavasz érzetét se magyarázza.

Jelek

Ahol a szerelem is jel marad
lekottázott menekülés
hajad leválik ujjaimról
fényében fölsír

szerethetnélek
odaadva mindent
de hol van már a minden
csak dolgok vannak
fölösleges tények innen-onnan
Hagyj meg hát ebben az örök
ellenfényben
a levegőtől is elkülönülten

Burkát veszíti a dió
és szétesik

Szerelmem
lekottázhatatlan menekülésem
föled van írva a pokol
így legalább megcsókolhatlak

Testünk görcseiben ha tehetné
szétvetné-e magát a világ.

KEMÉNY DEZSŐ

Ne nézz hátra

A gép mozdulatlanul állt a kifutón, fénylő bőrén szikrázva pattantak szét a rázáporozó esőcsöppek. Az aprókerekű transzferbusz egészen a lépcső aljáig farolt, s két esernyős légilány felfutva kísérte az ernyőtlen utasokat a hirtelen jött zivatarban. A zsúfolt kis jármű nehézkesen kanyarogva küszört az épület felé a párázó betonon; ablakain át tikkadt, verejtékező arcok bámulták a szürke eget, a közönyösen forgó irányítóantennát, a légikikötő homlokzatán kéklő, csőből hajlított feliratot.

A második esőfúvás csak a ponyva alatt érkező poggyászt verte végig; az utasokat már elnyelte az épület zezugos terem- és folyosórendszere. A hivatalos formaságok gépszerű lebonyolódása után Vogt úr megállt a váróterem ajtajában, homlokát törülte, rámosolygott leányára, tovább azonban nem jutott egy elfojtott harákolásnál, mert megszólalt a hangszóró:

„Achtung, Achtung! Es wird die Familie Vogt von Stuttgart aufgefordert...”

Wilhelm Vogt hitetlen képpel előresietett az információhoz. Felesége és lánya engedelmesen követte. Az asszony kétségkívül ideges volt, a lány szemelláthatólag unatkozott.

A gyorsforgalmi úton végig hallgattak. Az asszony az Erzsébet-hidnál rápillantott a behúnyt szemmel ülő Helgára, és halkán megszólalt.

— Jól érzed magad, Willi?

— Kitűnően.

— Örülök neki.

— Meglepő ez a pontosság. Mercedest kértem és azt is kaptunk. És ez a fickó tűrhetően beszél németül.

— A végén ne feledkezzél meg a borraivalóról. Itt úgy szokás. Az asszony perceként át nem szólt, megint leányára nézett, folytatta.

— Még mindig ragaszkodsz ehhez a képtelen kiránduláshoz?

— Természetesen. Tartozom vele. Ez a harmincadik év.

— Sosem szeretted az öcsédet.

— Az embernek elsősorban kötelességei vannak, Lieschen. Persze, azért érzelmei is vannak.

— De téged csak a tieid érdekelnek. Valld be. Az nem érdekel, hogy például én húzódozom az ilyen morbid dolgoktól.

— Mi az, hogy morbid? Hogy érted ezt?

— Nem tudom. Csak érzem.

Vogt úr felnevetett. Helga mocorgott egy kicsit, újra elcsendesedett. A Körszállónál úgy kellett felrázni, mint egy kisgyereket. Nem ment le vacsorázni a szüleivel, csak egy sima italt hozatott fel a szobájába, és anélkül, hogy kinézett volna az ablakon, ágyba bújt.

— A kötelesség kötelesség, Lieschen — mondta Vogt úr a sajt után szivarra gyújtva.

— Nem ismertem az öcsédet, mert nem ismerhettem. De amiket te meséltél róla...

— Azért kértem, hogy az én századomban szolgáljon. Feltétlenül beszélnünk kell most erről?

Az asszony olyan hangosan felcsattant, hogy a szomszéd asztalnál ülők odafordultak.

— Egy herélt!

— Anneliese!... Egyébként nem herélt volt, hanem homoszexuális.

— Az mindegy!

— Már, hogy volna mindegy?

— Egy nő számára mindegy.

Vogt úr a számlát kérte, fizetett és megérdeklődte a reggeli étkorábban lehetséges időpontját.

— Nyugodj meg, Lieschen — mondta a liftben. — Azt hiszem, az a baj, hogy te túlságosan nagy jelentőséget tulajdonítasz az ilyesminek. Az öcsém volt!

— Egy homoszexuális.

— Éppen ezért felháborító az, ami vele történt. Még ma is felháborít. Engem háborít fel, de nem azért, mert az öcsém volt. A tény háborít fel. A parancsnok én voltam, tehát a felelős is én voltam. Képes megérteni ezt a te lány szász lelked?

Az asszony nem felelt, kilépett a liftből, végigsietett a nesztelen padlójú folyosón. Jobb lábára kissé kiccentve járó férje az ajtónál érte utól.

— Bocsáss meg, Lieschen. Érthető, ha te másképp fogod fel. Én azonban nem foghatom fel másképp, csak így. Én voltam a parancsnok. Ott és akkor. Én nem voltam rossz parancsnok.

— Nem tudom — mondta az asszony és leült az ágya szélére.

— Én akkor tizenöt éves voltam. Nem értem.

— Nem érted?

Az asszony előrehajolt, bekapcsolta a rádiót, és lehajtott fejjel hallgatta a hangszóróból áradó Gluck-muzsikát. Orfeusz áriáját együtt dúdolta a rádióval és fél órával később, már az ágyban fekve, hangosan megismételte a zenei frázist.

Vogt úr a telefonnál állt és ébresztőt kért.

×

Parányi falucska a Cserhát közepén. Kegyetlen napfényben izzó út. A vége jobbra kunkorodik, eltűnik a domboldal málnabokrai között. Kétoldalt, a kerítés mellett, emberek. Kutya vakkant — elhallgattatják. A Mercedes porlepett-feketén rostokol a kocsmá előtt. (Most mindjárt kitér a torkát, rekedt bögés tör elő a motorházból és megelevenedik a tájék: szürkeruhás alakok tyúkot kergetnek, malacvisítás fullad hörgésbe, padlásról hányják le a leveles dohányt, csipős izzadságszagot hord a kelletlenül feltámadó szél.)

A gépkocsivezető merev kézzel rágyújt a felkínált Philip Morrisra, s háta mögött a német család torokhangú beszélgetésével belép a kocsmába.

— A Tyekvicskáékat keressük.

Magyar utca. Tót utca. Por, izzás, makadám, kéreggő sült sár. Ház, ház, ház. Mozdulatlan emberek. Ház, ház, ház.

— Jó napot kívánok.

A háznépből csak egy öregasszony van otthon. Feketekendős, gyanakvó Sibylla.

— Én benne vagyok a téeszbe' a földdel együtt, mit akar?

— Maguk gondozzák a sírt. Tudja, a sírt keresik. Most jöttek Németországból. Maguk minden évben kapnak egy csomagot tőlük. Így van, Tyekvicska néni?

— A fiam megfizeti a vámot, mit akar?

— Csak a sírt keresik.

— Maga kicsoda?

— A gépkocsivezető. Ezek nem tudnak magyarul. Legyen szíves eljönni velünk és megmutatni.

— Fáj a lábam. Föl van hantolva a sír, be is ültette a menyem, mit akar?

— Maga ismerte?

— Én akkor a jámbába voltam, nem láttam senkit, mit akar?

— A sírt keresik, nem érti? Meg akarják látogatni a rokonuk sírját.

A sofőr már nem a borraival gondol, hóna alatt és hátán sötét foltok ütöttek át inge fehér vásznát. (Az inget a Barina-patakban sulykolták az asszonyok, azon a napon is visszhangzott a völgy, a lepedők és alsószoknyák is megtisztultak a szennyről, de nótaszó nem hallatszott, csak a csapás-csapás után és a megsokszorozódott visszhang, és Barina alázatos türelemmel hordta el, mosta szét a földi élet mocskát.)

— A sírt!

— Nem köll azt keresni, megvan.

Az öregasszony Fekete Doboz. Hallja a szót és válaszol. Beledenézni nem lehet.

— Az ura hol volt akkor?

— Hol lett volna? A katonáéknál. Hidat őrzött Pesten.

— Merre találjuk meg a sírt?

— A ravatalozó tövébe. De ide be ne hozza őket!

— Mért fél tőlük, Tyekvicska néni? Nem bántják magát.

A kakas otthagya a kapirgáló tyúkokat, peckes léptekkel közeledik a beszélgetőkhöz. Megáll, fejét gyors madármozdulattal ferdére billenti, égővörös taraja megreppen; szeme meredt-sárgán bámulja az öregasszony két, egymásba kulcsolt fakéreg-kezeit; az alvó szél bágyadt lélegzete felborzolja a farok tarka tollbokrétáját, és a kakas fordul, megy és ráugrik az első, útjába kerülő jérce hátára.

— Nem bántják magát, hallja? Akkor bántották?

— Én a jámbába voltam akkor. De a lányom... — az öregasszony lassan jobbra-balra ingatja a fejét és énekel. — Anicka mlynárova mášli ty húsky doma, mášli, mášli?

— Figyeljen már rám! Mi történt a lányával?

— A lányom? Az Anicska jegyben járt a Klincsok Misával. Némek laktak a faluba, katonák. Gyarmattól Vácig minden telefonkaróra új drótot raktak. Pirosat. A tisztjük nálunk lakott. Ott, abba a szobába. Az öccse is, de az csira volt. A tiszt ráment az Anicskára és gyereket csinált neki, ha tudni akarja, itattam én vele főzetet, de nem hajtotta el neki, a front után meglett a gyerekek.

Légydongás, csend. Fent a Sirokiban aratnak: kaszával aratnak, a horhosok közti szűk és meredek dombhátak nem tűrik a kombájnt.

— A Klincsok Misa akkor kaszát dobott bele, ha tudni akarja. Az öccsibe. Azt hitte, az tette.

— Az öccsébe?

— Abba. Ott helybe meghalt. A Misát akkor fölötötték. A mi lovunk istrángjával. Még akkor volt lovunk. (A mezítlábak és a korbagyúrt szoknyaszélek között fehér lábszárak és fehér combok. Nem mozdulnak. Körben a szürke tábori sapkák alatt merrev tekintetek. Az összeterezt asszonyokat nézik. Az asszonyok szeme lesütve. Végignézni vagy elszenvedni majdnem egyremegy. Nem minden élő vállalja.)

— A gyerek él?

— Gyerek? — az öregasszony szemében józan értelem ébred.

— Nem gyerek az már. Szerelő a cementgyárba, mit akar? — fordulna és menne vissza a konyha félhomályába, de a sofőr utánaszól. Egyetlen kérdező szóval.

— És? — és nézi az öregasszony hátát. A konyha négy fala, a tűzhely felett lógó rézüst, a padkán álló vizesvödörök felhangokat szönek a válaszbá.

— Nem jön az ide vissza, az anyját is magával vitte. A temető ott van, szembe. Akit felkötnek, tudja, az a temetőárokba kerül. Mert az nincs beszentelve. Ide ne hozza őket!

(A három német megkönnyebbült arccal veri le az ásókra tapadt földet az árok fölé vetett pallóhídon. A patak partján megállnak. Egyikük a vízbe köp. utánanéz. A másik kettő a térdelve előrehajló asszonyokat nézi: fel-lejár a nehéz sulykolófa a levegőben, s ahogy lecsap, itt is, ott is sziporkázva freccsen fel a víz. A szoknyák felhajtvá; kérges-sáros talpak, fehérén világító meztelen combok.) A három német megkönnyebbült arccal jön át az árok fölé vetett pallóhídon. A hibátlan helyesírású bazaltkölapon hetvennégy órán át fog égni az üvegcsilintől védett mécses. A sofőr némán nyitja az ajtót, némán csukja; beül, kapcsol. Háta mögött a három német. A sofőr a visszapillantó-tükörben Helga szabályos, finomvonalú arcát nézi, és félfülle hallja az apa zsörtölődő hangját, az anya halk nevetését. Helga nem törődik velük. Visszanéz a sofőrré, azután a tájat bámulja. Egyetlen gyerek, testvére nincs, a belénevelt jómodor visszatartja, hogy megjegyzést tegyen arra, amit nem tudtak belénevelni. A sofőr is hallgat. Félúton egy kérdésre így válaszol: „Jawohl”, s az út végén, az aláírt menetlevél és a borraivaló birtokában is csak ennyit mond: „Angenehme Reise den Herrschaften.”

×

A ferihegyi tranzit disztíngvált zsongása nélkülözi a vasúti csarnokok wagneri pátosát. Udvarias mozdulatok, csiszolt mondatok, pontos intézkedések. Tej a kosárban nyávogó macskának. Sovány sonkaszelet a karon ülő törperattlernak. Megkülönböztetett figyelem az állatok egészségügyi útiokmányainak. Kopasz fejek és dús parókák. Farmernadrágok között egy földigérő, hófehér szári. Öt nyelven elismételt, behízelt hangszóró-figyelmeztetések, puha ülőbútorok, légkondicionált, területenkívüli légköbméterek.

Wilhelm Vogt úr sört iszik. Anneliese Vogt asszony tonicot. Helga Vogt kisasszony egy szép szál lengyel legényt néz. Életében most lát először lengyelt. Tekintete nyílt és őszintén kíváncsi.

A müncheni gép hajtóművei bemelegítve, üresjáratban várják a start pillanatát.



Czinder Antal: Vasaló nő

PÁL IÓZSEF

A ceruza

Jól tudjuk alapos iskolai tanulmányainkból — természetesen van aki az életből, magam inkább az iskolából —, hogy valaki, illetve valami akkor nem közönséges, esetünkben akkor válik ki a ceruzák halmazából, ha két alapkérdésünkre az átlagtól eltérő választ ad. Ezek pedig: a Hol? és Mikor? — emlékeznek? (A hogyan? és a mit? egyértelműen az előbbiektől függ, a ki? pedig szinte mellékes.)

Az íróasztalfiókban... A délelőtti sichts kezdetekor... Teljesen érthetetlen és fölöttébb gyanús körülmények között... Örült kalamajkát... — sietnek választ adni a kérdésekre. Diákos kapkodásnak azonban itt nincs helye. Fogjunk a dologhoz nyugodtan, mint Tágliber, az új személyzetis.

Annyira új volt Tágliber ebben a beosztásában, hogy ez a szürke októberi reggel jelentette számára az első nap kezdetét új munkahelyén. Nem lett volna azonban Tágliber, ha nem hozza magával ő is, mint a fakaruszon rázódo többiek, a karbidos lámpáját és „hüségese kopni”-ját, ahogy maga nevezte. Rossznyelvek szerint azért becázta így, mert még az izzadságot se merte letörölni kopasz fejbúbjáról. Ahhoz ugyanis le kellett volna venni a kopniját. A köznépi azonban mindig irigy arra, aki közülük

PÁHI PÉTER

Sírodnál

Változnék kis bogárrá,
lennék tört szárnyú varjú,
cipelem árvaságom,
cipel a karvaly-karmú.

Törött szárnyam alá
gubbasztom fejem;
anyám,
sírodnál szikla voltam,
azóta nem lelem helyem.

Hajnaltól estig

Batyuba kötött tejfehér hajnal,
dülök végén vajúdik a keleti ég.
harat reggeli vár a krumplisoroknál,
harap a kapa lapos vasszíve,
magához görbít a guggoló növény.

A Nap korongját felemeli arcod,
homlokod ráncából szívárogo a könny.
fióka-ördögök mezítelen talpa
dobol az éhség sürgető ütemén.
Szundít egy kicsit délben a kapa,
morzsáért mond imát madár a lomb

között,

krumplivirágok köszönni látnak
a dülő úti ballagásnak
és hátad ívén búcsúzik a fény.

Vacsoracsillag kergetett haza,
otthon a lábasnak Hold köszönt.
simogatás zizzent felém,
egy tányérnyi béke küszöbre költözött
s szíveden ütött sebet
a tű a fölt fölött.

többre viheti. Tágliber mentségére a valódi okot is meg kell mondani: mindig és mindenkor szigorúan betartotta és betartatta a biztonsági rendszabályokat, különösen a fronton, a szénfal mellett. Vállalva a gyávaság vádját is!

Ez azonban régi história és ő most, miközben társai — mit sen törődve az út és fakaruszuk nagyot nyekkenő kibékíthetetlen összecsapásaival — aludni próbáltak, addig ő gondolkodott. Az első mozdulatán, amivel a kettős vaspántot a lakatokkal, a vaspántot az ablakon és a biztonsági zárat megvizsgálja. Pontatlanok vagyunk azonban, ha azt mondjuk, gondolkodott mindezen. Nem, nem. Rutinosan végigfuttatta elméjét az egész tevékenységi soron, mint egy sportoló a gyakorlata mozzanatain, akinek már idegeiben van minden elem. Ha nem ismernénk, joggal merülne fel bennünk a kérdés: megtehetette-e ezt Tágliber már az első napon? Kétségtelenül megtehetette.

Pontosan úgy cselekedett, ahogy a fakaruszon átfuttatta elméjén. Távolról látta, hogy az irodaablakkal nincs baj. A kettős vaspánt szabályos párhuzamossága — mintha geometriai szerkesztés lenne —, súlyos lakatokkal az ajtó nyitódó szélén bizsergést keltett csákányhoz szokott tömzsi ujjjaiban. A bizsergés szemérmetlenül tovaterjedt egész testén, amint a vaspántok pendülve sorra az ajtófélfának csapódtak. A puhán ellenálló, legyőzetes váró biztonsági zár kinyitása és a felnyíló ajtó, bent az irodában az íróasztalra eső ablakrács gyenge, de négyzeteinek sértetlen árnyéka elszibbasztotta bakancsos lábujjait. Sietve helyet foglalt,

két öklét az íróasztal jobb és bal oldali redőnyös fiókjai fölé rakta, lábát előrenyújtva, hátát a karosszéknek vetette. Ha nem lettünk volna tanúi a benne lejátszódó érzelmi viharoknak, talán hiszünk a rossznyelveknek, akik szerint az önteltség tipikus pöf-feszkedő tartásával ült az asztalnál. Mi tudjuk, hogy lábai makacs zsibbadása ellen küzdött, ami sikerrel is járt. Munkához foghatott.

Kulcsesomójával kinyitotta a középső fiókot, ahonnan karikába najtott, kifényesedett dróton fityegő két másik kulcsot emelt ki. Ezekkel kinyitotta az oldalsó fiókok redőnyeit. Mindkettőt kinyitotta, csak utána húzta fel előbb a bal, majd a jobb oldali redőnyt. Érződött, ahogy az íróasztal a kelő nappal elhalt rostjaiba föl-szívja az új személyzetis új szisztémáját.

Tágliber rátért a fiókok egyenkénti ellenőrzésére. És ekkor történt a baj. Az első, amit Tágliber tröszt szerzte híres biztonsági fegyelme okozott. Megtehetette volna, hogy csak egy fiókot húz ki, mondjuk a bal felsőt, esetleg a jobb felsőt, és munkához lát. De a bal alsóval kezdte, ezt szokta meg. Bár mindegy lett volna, hol kezd, belátható időn belül úgy is sorra kerül az a bizonyos fiók is. Mielőtt azonban munkához lát, szeretett meggyőződni minden fiók háborítatlanságáról, ami teljesen fölösleges volt, hiszen az átadás-átvételnél pontosan átvett mindent. Tudta például az indigó számát, nem beszélve olyan apróságokról, mint a gemkapocs. Itt ugyanis valamilyen szempontból mindennek jelentősége lehetett, ez bizalmi munkakör volt. A fiókokban lapuló dossziék leg-alább ilyen alaposak voltak. Az anyag azonban korántsem volt teljes, minden igényt kielégítő, kiegészítésük Tágliberre várt. Biztonságra törekvő aprólékossága pontosan ide illett. Ezért ne csodálkozzunk, ha a következő pillanatban látszatra ártatlan dolog történt, valójában teljesen érthetetlen. Tágliber a bal alsó — tehát negyedik — után a hármas fiókot vette sorra. Sima lendülettel húzta. A dossziékhoz azonban képtelen volt nyúl. Egy félkeresztbe fordult, takarosan kihegyezett kék-piros ceruzára esett döbbszerű tekintete. Pontosán emlékezett, hogy itt melyik üzemszerű anyagok vannak. A dossziéken kívül itt másnak semmi keresnivalója nem volt. Irodaszereknek pedig különösen nem. Azok a középső fiók dobozkáiban kaptak helyet, de kék-piros ceruza még ott sem volt.

Óvatosan felcsippentette az elvben nem létező tárgyat. Használták, de a faragás nem régi, amellet takaros, szabályos faragás, állapította meg. Megdöbbenése fokozódott, amikor a ceruzán hosszirányban feliratot fedezett fel „MA-DE-IN” — betűzte. Betűzte volna tovább is, a szöveg azonban, valószínűleg a fogástól, használat közben kikopott. Ennyi is elég volt, hogy az érthetetlen felirattól villámgyorsan megértse, mi történhetett.

Tudta, mit kell tennie.

Tíz perc alatt megérkeztek.

A jeep salakos út csapott az épület falához, ahogy éles szögben a bejáratához kanyarodott. A kivágódó ajtókon együtemben, sietve, mégis minden felesleges mozdulat nélkül négy civil lépett ki. Öltözetük a különbözőség ellenére egységesnek tűnt.

Kettő benyomult az irodába, kettő a tér fontosabb pontjára állt. Közönyösen nézni kezdték a sürgő-forgó csilléket. A gyorsaság láttán Tágliberbe belefűlt a szó.

— Elvtársak... — nyögte.

— Várjunk ezzel. Mi tudjuk, kik vagyunk. — Magas, karcsú, kellemes ember volt. Mégis zárkózottnak tűnt; kalapját, amely sehogy sem illett a fejére nem vette le, mint ahogy szorosra húzott övű, sok gombos átmeneti kabátját sem.

— Maga?

— Én, kérem, én...

— Maga tette a bejelentést.

Képtelen volt bármit is kinyögni. Olyan érzése támadt, hogy ezek mindent tudnak. A kalapos a másikra nézett, aki egyetértően viszonzta tekintetét. Duzzadt képén hajszálerek ágbugai tenyésztek, hatalmas hasát kabátja öve fogta össze. A szétpattanással fenyegető test azonban nem kevésbé akart bizalmat árasztani, mint a kalapos, aki természeténél fogva kellemes ember volt.

A kalapos az asztalhoz állt. Látszott, hogy a telefonbejelentés alapján pontosan tájékozódik. A ceruzát helyén hagyta, huzigálni kezdte a fiókokat. Tágliber aggodalmasan figyelte. Már az átvételnél felfedezte az asztal egyetlen hiányosságát. A bal oldali, fe-

lülről második fiók egy bizonyos határon túl húzva zakkan egyet és a hármasra esik. Aki nem ismeri, könnyen kiboríthatja az egész fiók tartalmát. Nem is tudja, hogyan úszta meg az átvételnél, hogy vele nem úgy történt.

Szólni akart, de mire rászánta magát, már puffantak az irattartók, ahogy csak az irattartók tudnak puffanni.

A fiók pedig rakoncátlan zajt csapott.

— Menjen ki — szólt rá a kalapos. Indulat nem látszott az arcán. Felszedni és visszahelyezni készült a fiókot. Táglibert a köp-cös öves hasával kituszkolta.

Jóformán annyi ideje sem volt, hogy a másik kettő figyelő tekintetét zavarában kikerülje és a nyugodt méltósággal közlekedő csillék közül megállapítsa, melyik megy befelé üresen, melyiken jön kifelé a szén, máris beszólították.

— Senkinek semmiről. Ért engem? — kérdezte a kalapos.

— Igenis.

— Senkinek semmiről. Részleteket pedig egyáltalán ne.

— Igenis.

— Nem érti maga, ember — mondta a kalapos nyugodt hangon.

— A tárgyi bizonyítékot ne említse senkinek. Lefoglaljuk és elvisszük. Maradjon nyugton. Az eljárás most már megindult a kellő időben mindent megtud majd. — Intett, a dagadt borítékot vett elő és óvatosan belehelyezte a ceruzát.

— Igenis. A ceruzát... senkinek. Értem, kérem — buzgólkodott Tágliber.

— Marha. Nem érti. Részleteket senkinek. „Tárgyi bizonyítékot” — érti?

— Értem kérem... Csak „tárgyi bizonyítékot”... részleteket senkinek.

Amilyen gyorsan érkeztek, olyan gyorsan eltűntek. Meg volt róla győződve, hogy nyomon vannak. Izgalmában felfoghatatlannak tűnt, hogy a kötélpályán a telerakott csillék változatlan nyugalommal jártak. Befelé indultak az üresek, szabályos időközönként pedig faszállítmány.

Az elkövetkezendő hetekben gyakran kijöttek. Olykor már vártak rá. És később is jöttek, amikor már nem mindenben tartotta magát alkalmasnak a feladat ellátására. (Talán emiatt a belső önkritika miatt tehetette meg, hogy bányásznapokon a többiek megtűrték, velük együtt részegedjen le. Később pedig már nem is emlékezett senki, hogy valamiért is kiközösítették volna valaha is a z o k b a n az időkben.) Neki rendszerint asztalhoz kellett ülnie. A kalapos az ablakhoz állt, figyelte a műszakváltás miatt megélnéült teret. A kövér rendszerint Tágliberen tartotta a szemét. Időnként a dossziékat is átfutották.

Ilyen napok után érthető módon ingerülten töltötte be család-fői tisztét régi kolóniabeli otthonában. Amit még soha nem tett, spiccesen se, mert a szesztől csak szomorúság fogta el, most az asszonyon is rajta hagyta keznyomát. Szörnyen restelte, rendszerint azonban még két tasli volt a folytatás, amit a gyerek szenvedett el.

Amikor a gyereknél felfedezte a ceruzát az utóbbi idők megszokásával tenyere kétszer csapódott a gyerek tarkójára.

Egyszerűen nem akart hinni a szemének.

— Honnan van? — kapta föl a gyerek elől. Az ütés miatt nem nagy eredményre számított.

— Vettem — hebegett a gyerek.

— Miből az anyád kinjából? Ne hazudj nekem!

A gyerek látta, hogy ahol az előbbi kettő termett, ott bőséggel van még több is.

— Hát... loptam, illetve Hanák kölcsön adta.

— Hanák? Honnan lehet Hanáknak ilyen?

— Neki van! Mert a papája...

Tágliber nem figyelte a gyerek gajdolására. Másnap a fegyelmi veszélyét vállalva elhagyta munkahelyét. A legközelebbi népboltban a fiától elvett ceruza felmutatásával hasonlót kért és kapott. MADE IN CZECHOSLOVÁKIA — olvasta. A felismerés tovább hajtotta. Irodájában óvatosan kihúzta a bal kettést. A dossziék tetejére rakta a ceruzát és visszatolta. Majd óvatosan ismét kihúzta. A kritikus ponton túl húzva a bal kettést a hármasra zakkant, a ceruza elindult. Visszahelyezte a bal kettést. Kihúzta a bal hármast.

MŰVESZET ÉS KÖZÖNSÉGE

CSCRBA GÉZA

Szabadtéri szoborkiállítás, 1974

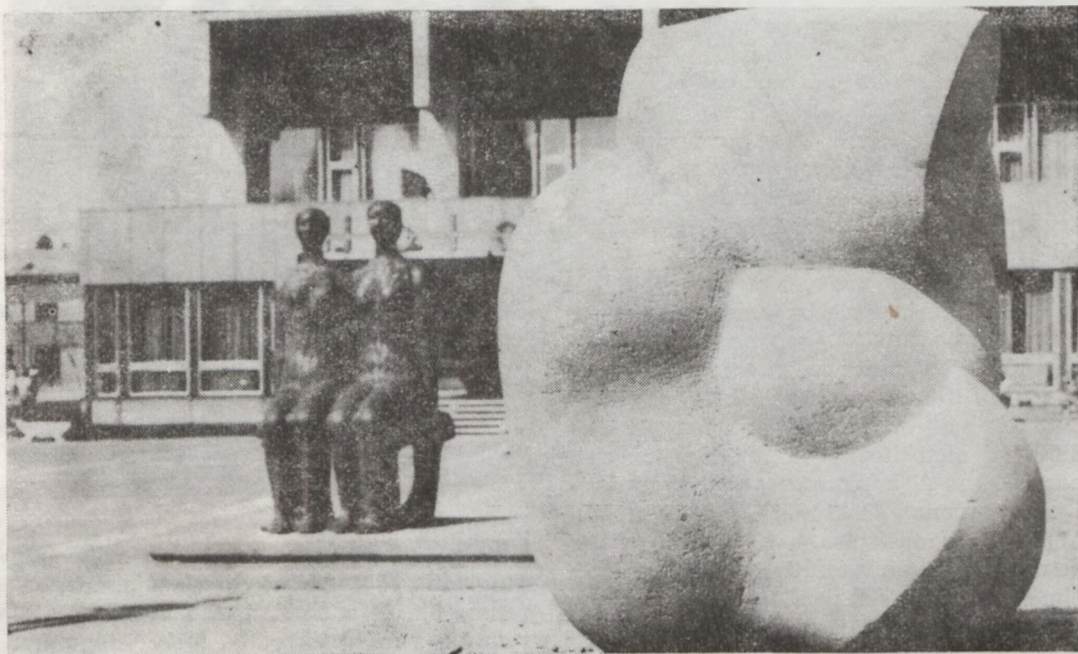
Mostanában méltán beszélünk arról, hogy művészeti életünk fejlődésében a vidéki városok egyre nagyobb és fontosabb szerepet játszanak. Régi hagyományokkal rendelkező művészeti centrumok megújulnak, s mellettük újabb központok keletkeznek, ahol a városfejlesztés, az építőművészet, a köztéri szobrászat, a festészet, a grafika, az iparművészet — hadd' fejezzem ki röviden így: a művészeti alkotó munka rangja és becsülete, a jó ízlés kultusza — odaadó kezdeményezőkre és támogatókra, érdeklődő és igényeket támasztó közönségre talál.

Rendkívül öröndetes folyamat ennek az egészségesebb vérkeringésnek a pezsdülése, amely feltétele annak, hogy a művészet ezekből a centrumokból mindenhol kisugározzék, a legkisebb településekbe is eljusson, s jelen legyen mindenütt, ahol emberek élnek és dolgoznak Magyarországon.

Salgótarjánt új, fiatal művészeti központként szokták emlegetni, s mind energikusabb fejlődése, ígéretes perspektívái révén valóban ráillik a „fiatal” jelző. Másfelől azonban hozzá kell tenni, hogy a művészetet ápoló és fejlesztő törekvésnek már tekintélyes múltja van ebben a városban, a környezetszépítő szándék immár hagyománynak tekinthető, hiszen Salgótarján a modern urbanisztika egyik legragyogóbb eredménye, úgyszólván iskolapéldája hazánkban, de ugyanígy híressé vált köztéri szobrairól, kiállításai országsszerte ismertek, és immár negyedszer nyílik meg itt, a város főterén a szabadtéri szoborkiállítás.

Úgy érezzük, ennek a városépítő, művészetet ápoló hagyománynak a talaján születhetett meg e tárlatsorozatnak a gondolata is — egy újabb szerencsés kezdeményezés —, amely igen alkalmas arra, hogy a művészetet közel vigye a közönséghez és hétköznapijainkat is gazdagító élményeink közé iktassa.

A szabadtéri kiállításoknak minden zárterü tárlattól merőben eltérő hangulatuk és hatásuk van. Ez az itteni kiállítás azonban azért is újszerű, mert a művek itt vannak a város szívében, a legforgalmasabb pontján, egy harmonikus arányú, nagyszerű építészeti környezetben jelennek meg. A tárlatot rendezői belekomponálták városuk képébe, a nap minden órájában nyitva áll a közönség előtt; és itt maga a közönség is szokatlan, új



Részlet a Szabadtéri Szoborkiállításról (Előtérben Farkas Ádám szobra)

fogalom, mert hiszen kiállításlátogató mindenki, aki megfordul a város központjában.

Szerencsés, de egyúttal szigorú környezet is, amely megbírálja a műveket. A valóban erőteljes, kifejező, teret igénylő szobor itt igazolást nyer, hatása felerősödik. Éppen ebben láthatjuk a kiállítás másik nagy érdemét, mert hasznos tanulságokat nyújthat a művek alkotóinak is, s ezzel hozzájárul köztéri szobrászatunk további fejlődéséhez.

E tárlat kapcsán hívom fel a figyelmet két olyan momentumra, amely napjainkban különös hangsúlyt ad országos jellegű kiállításainknak. Egyfelől most, amikor hazánk felszabadulásának harmincadik évfordulójához közeledünk, megkülönböztetett fontosságot kell tulajdonítanunk minden olyan művészeti seregszemlének, amely alkalmas arra, hogy egy kissé visszpillantsunk az elmúlt esztendőkre, eredményeinket országos méretekben is felmérjük, és a szocialista művészeti kultúra öröndetes fejlődését megállapíthassuk.

Másfelől megemlítem azt a korántsem új, de a Magyar Szocialista Munkáspárt közművelődési határozata révén összefogottabb koncepciót és újabb lendületet nyert munkálkodást, amely népünk művelését, szellemi kincsének gyarapítását célozza, s amelvben a képzőművészeti kultúra terjesztésének is országos méretű közüggé kell válnia. Meggyőződésem, hogy ez a kiállítás, amely monumentális szobrászatunk és kisplasztikánk számos szép alkotását sorakoztatja egymás mellé, a művészetet befogadó tömegek érdekét szolgálja és hasznos támogatója a közművelés nagy ügyének is.



Czinder Antal: Ősz

CSIK PÁL

Egy munkásvárosról és a folklórról

1972 szeptemberében itt még szokatlan — s látszólag talán indokolatlan — programmal, nagyszabású rendezvénysorozattal gazdagodott Salgótarján város kulturális-művészeti élete: a Magyar Rádió népzenei fesztiváljának és a salgótarjáni népzenei találkozóinak megrendezésével. A kezdeményezéssel közvetlen gyakorlati cél is vezetett bennünket: az 50 éves városjubiläum ünneplése, hiszen a jubileumi év kiemelkedő, országos jelentőségű programjának tekintettük e 3 napos népzenei, népművészeti rendezvénysorozatot. Ebből a szempontból — úgy véljük — egyértelműen helyes volt ennek — a Magyar Rádió által biztosított — lehetőségnek a felhasználása. A hangversenyek magas művészi színvonala, a szomszéd népek népzenejének a bemutatása, a gondosan rendezett palóc népművészeti kiállítás jelentős élményekkel és sok ismerettel gazdagította városunk lakosságát, segítette zenei anyanyelvünk megértését és elsajátítását, másrészt pedig jó lehetőséget biztosított városunk életének, fejlődésének, eredményeinek széles körű megismertetésére. Mindezen túl a rendezvények kapcsán, jelentős tartalmi és a közművelődés gyakorlatát is befolyásoló problémák merültek fel, melyekre a közművelődésnek a művelődéspolitikai megvalósítási folyamatában választ kell adnia. Csak a legfontosabbakat említve: a hagyományokhoz való viszony, a hagyományápolás helye a közművelődésben; lehetőségei, módjai, formái, népzene és modern zene viszonya, a hagyományápolás és világnézeti, esztétikai nevelés, ismeretterjesztés problémái stb. S mivel a népzene a népi hagyományok és általában a népművészet iránti érdeklődés az utóbbi években Magyarországon jelentősen fellendült — nagy részben a Magyar Rádió és Televízió által szervezett különböző vetélkedők hatására is —, szükségesnek látszott és látszik ezeknek a vetélkedőknek, mozgalmaknak fenntartása, továbbfejlesztése és beépítése a közművelődés rendszerébe.

Részben ezek a mozzanatok, részben a kulturális hagyományok megteremtésére irányuló tevékenység, másrészt bizonyos elvi megfontolások indokolták, hogy 1974 júniusában második alkalommal is házigazdája legyen a város ennek az országos, bizonyos értelemben nemzetközi rendezvénysorozatnak.

Sokakban felmerült és felmerülhetett a kérdés, hogy miért éppen Salgótarján ad helyet a népzenei fesztiválnak és találkónak, hiszen köztudott, hogy a mi városunk nem népművészetéről, hanem forradalmi munkásmozgalmi hagyományairól, iparáról, modern városépítészetről vált ismertté és híressé. Látszólag van alapja ennek a kérdőjelnek. De csak a látszat alapján. Hiszen a népművészet a nemzetek



kultúrájának alapja, forrása. A mi körünkben a nép, a nemzet, az emberiség kulturális örökségének hordozója, továbbfejlesztője és a szocialista kultúra megteremtője a munkásosztály, mely világunkat formáló tevékenysége során, nagy társadalmi változások közepette is mindmáig megőrizte történelmünk közösségi kulturális értékeit, jó hagyományait, melyeket tudatosan épít be a maga kultúrájába, hogy ez által a népi kultúra, a népművészet igazi szocialista nemzeti értékévé váljék.

A szocialista viszonyok között nem tartható fenn a külön úgynevezett „népi-paraszti” és külön „munkás” kultúra elmélete és gyakorlata. A szocialista nemzeti kultúra egységes, az egész dolgozó nép közös kincse.

A II. Salgótarjáni Népzenei Fesztivált és Népzenei Találkozót e felfogás szellemében szándékoztunk megszervezni és gazdagítani.

Szélesítettük a nemzetközi mezőnyt azáltal a céllal, hogy más népek népzenejének megismertetésével erősítsük a népek közötti barátság érzését. (Szovjetunió, Bulgária, Jugoszlávia, Ausztria, Belgium és az NSZK énekesei vettek részt). Bizonyos értelemben változott a fesztivál jellege, mert — az előzőhöz képest — nagyobb teret kapott a munkás-folklór bemutatása — a summás-daloktól a bányász-dalokig.

Úgy gondolom, hogy a másodszori megrendezés helyes volt. Bizonyítja ezt az országos érdeklődés. Olyan sok együttes és egyén jelentette be részvételét, hogy a találkozóra nem is tudtuk mindegyiket fogadni, a Rádió munkatársai kénytelenek voltak a teljesítmény alapján szelektálni. Így csak a nyilvános rádiószereplésre alkalmas csoportok, énekesek és hangszerek lehettek jelen.

A rendezvénysorozat találkozott a város dolgozóinak igényével, érdeklődésével, hiszen minden hangversenyen megtelt közönséggel a művelődési központ színházterme. Mindhárom nyilvános hangverseny,

a szabadtéri bemutató és a csoportok felvonulása nagy közönségsikert aratott. A résztvevők munkájuk és eredményeik elismerésének tekintették a fesztiválra történt meghívást. Örömmel tapasztaltuk, hogy mind a szereplők, mind a közönség körében feltűnően sok fiatal volt. Ez a tény jól tükrözi fiatalságunk érdeklődésének és műveltségének gazdagodását, és figyelmeztet feladatainkra is.

Elsősorban arra gondolunk, hogy a különböző tényezők hatására megélenkült és egyre több korosztályban jelentkező érdeklődést irányítottá, szervezettebbé kellene tenni. Ahol lehetőség és igény van rá, be kell építeni a közművelődés programjába komplex módon, összekapcsolva sokoldalú ismeretterjesztéssel (történelem, néprajz, zenei ismeretek, szomszéd népek történelme, kultúrája stb.), hogy a hagyomány ne merüljön ki egyéni, vagy csoportos éneklésben, zenélésben és ne a szereplés, a fellépés legyen az elsődleges, gyakran kizárólagos cél.

A két évenként ismétlődő népzenei fesztiválokat és népzenei találkozókat országosan jobban elő kell készíteni. El kellene érni, hogy az egyes csoportok és egyének tudatosan készüljenek erre a seregszemlére. Éppen ezért — úgy gondoljuk — szükség lenne országos koordinálásra, a párhuzamosságok megszüntetésére. (Nem bizonyos, hogy jó szolgálatot tesz az ügynek, ha a Magyar Televízió és a Magyar Rádió — egymástól függetlenül, más-más címszó alatt szerepelteti — kevés eltéréssel — ugyanazokat a csoportokat, szólistákat. Nem szükséges részletezni ennek kedvezőtlen hatását és következményeit.)

Eddigi tapasztalataink igazolják, hogy ez a mozgalom több múltó divatnál, a közművelődés egyik hatékony területe lehet, s ennek megfelelő fontossággal kell vele foglalkoznia minden illetékes szervnek, intézménynek és a közművelődés területén tevékenykedő szakembernek.

A rendezvénysorozat salgótarjáni lebonyolítását is tovább kell javítani. Az 1972-es és 1974-es fesztivál programja a próbák és szereplések után már nem hagyott időt arra, hogy az ország egész területéről ide látogatók megismerhessék a városi, üzemi művelődési központok és otthonok életét, tevékenységét, nem kerülhetett sor a munkásokkal, munkásfiatalokkal való találkozókra, véleménycserékre. Az 1976-ra tervezett fesztiválon biztosítanunk kell az üzemi művelődési központokban való szereplésüket, a munkás-paraszt találkozókat, tapasztalatcseréket.

Szükséges a tapasztalatok további elemzése és felhasználása. Úgy gondoljuk, hogy helyesen cselekszünk, ha a jövőben is vállaljuk a népzenei fesztivál és népzenei találkozó házigazda szerepét, hiszen közvetlen környékünk is, de az egész Nógrád megye rendkívül gazdag máig is élő népművészeti hagyományokban, melyek feltárása és feldolgozása sok lehetőséget kínál a sürgős feladat, s ebben a munkában, ennek szervezésében, irányításában, a fórumok biztosításában nagy szerepet kell vállalnia a város intézményeinek, szerveinek és szakembereinek.

HAGYOMÁNY

RÉTI ZOLTÁN

Rózsavölgyi Márk

1835-ben Rózsavölgyit Pozsonyban találjuk, ahol az országgyűlési közönség előtt többször hangversenyezett nagy sikerrel. Ennek a pozsonyi utazásnak van egy nevezetes epizódja is, mégpedig az, hogy — valószínűleg több főrangú magyar úr, közöttük gróf Reviczky Ádám, akkori kancellár biztatására — átrándul Bécsbe, ahol két ízben szerepelhetett az udvari dalszínházban. Az udvari dalszínházban való szereplés önmagában véve bizonyos zenei rangot jelentett; s az akkori bécsi lapok egyhangúlag magasztalták Rózsavölgyi játékát. Ezt a bécsi hangversenyt megemlíti a múlt század híres bécsi zenekritikusa, *Eduard Hanslick* is, *Geschichte des Concertwesens in Wien* című 1869-ben megjelent könyvében.

Az 1830-as évek hazai sajtójának báli tudósításai között találunk olyan jelzéseket is, melyek arra vallanak, hogy az előkelőbb bálokon és táncmulatságokon kívül másfajta táncélet is van Magyarországon: „s fájdalom, mégcsak fél pallérozódású magyar városban is a' magyar nemzeti Tánczot hijába keressük, de az együgyű falusiak társaságában, és a' magyar kortsmákon tsalhatatlanul feltaláljuk.”

Rengeteg idézettel lehetne bizonyítani, hogy a magyar táncot pártolók a harmincas években mennyit küzdenek azért, hogy a nemzeti tánc és tánczene egyeduralmát megtörjék. Nagyon nehezen megy. Az előítéletek tömkelege, a társadalmi különbségek mélysége szinte áttörhetetlen falat képez, melyen a magyarosodási törekvések nem tudnak áthatolni. Ebben a küzdelemben természetesen nemcsak a táncosoknak, hanem a muzikusoknak is döntő szerepük van. Közülük kiemelkedik Rózsavölgyi alakja. De jelentős szerepet visznek a vándorszínészek is, akik a színielőadásokba beleszöve, vagy a felvonások közötti szünetekben helyet adnak a magyar táncnak és a magyar zenének.

Ezekután érthető, hogy milyen nagy jelentősége van Rózsavölgyi „Lassú csárdás”-ának, mely 1835-ben jelent meg. A csárdás, mint zenei műfaj, nyomtatott kottalapon ez idő tájt jelenik meg először. Rózsavölgyi ciklikus tánckompozíciójának részei: Lassú csárdás, Trio, Trio, Gyorsan, Friss, Gyorsan, Trio. (Említsük meg, hogy ezekben az években Bernát Gáspár is írt csárdásokat.)

Rózsavölgyi jelentősége most kezd kiteljesedni. A klasszikus verbunkos formáinak a legtermészetesebb módon tud továbbfejlesztője lenni. „... elsajátító-, felszívó-, s újjáteremtő készségének teljes birtokában nevelkedhetik bele Bihari nemzedékének frissen kiforrott formavilágába.” Míg a századforduló táján kialakult a „klasszikus verbunkos” formavilága: az 1830—1850 közötti két évtized „meghozza a magyar tánczene színpadi és szalontípusait, mellettük a csárdást, s végül a verbunkosból kivirágzó tulajdonképpeni műzenei kísérletek, a nagyobb koncepciójú műformák útnakindulását.” „A fejlődés központi árama, mely Bihari halálával egy pillanatra megszakadt, most — egyelőre — két úton fut tovább: egyik a mind szélesebbé tárguló verbunkos útja, másik a színpadi muzsikáé. Előbbin Rózsavölgyi Márk testesíti meg a korszak fő törekvéseit, utóbbin több kisebb jelentőségű zeneszerző, Erkel közvetlen elődei.”

Az új tánc típus már a húszas évektől kezdve alakul Rózsavölgyi alkotóműhelyében: a verbunkos friss részei kibővülnek, majd önállóvá válnak. Erre vonatkozóan *Szabolcsi Bence* írja:

„Rózsavölgyi igazi történeti jelentősége formaöszönében, s formáló művészetében áll. E művészi készség révén verhet hidat Rózsavölgyi, a tánckomponista... a negyvenes évek tánczenéjétől a hatvanas évek magyar műzenéjéhez.”

Rózsavölgyi járta az országot, szinte hihetetlen, hogy mennyit utazott. Sokszor egyedül, egy szál hegedűvel lépett pódiumra, állt függöny elé az előadások szüneteiben, vagy a kör közepére zajos és fulasztó bálók táncosai közé.



Réti Zoltán: Rózsavölgyi Márk

1835-ben Frankenburg Adolf hosszabb cikkben írja le, hogy Egerben miképpen adott hangversenyt a táncterem közepén a pihenőóra alatt Rózsavölgyi „minden rendbéli hallgatóktól körülvéve”: „Rózsavölgyi itt van!” — kezdi a cikkíró, idézve azt a felkiáltást, mellyel őt házigazdája mély álmából felriasztotta.

„Ő (t.i. Rózsavölgyi) a' táncteremben fogja magát nyilván hallatni.” Háziuram ment, miután megkelle neki ígérnem, hogy én is okvetlenül a' magányconcertnél mint műértő megfogok jelenni. Én a' dicsért hangászt, kit eddig csak kedvelt caracteristicai magyarjaiból ismerék, valóban akartam személyesen látni és hallani, hogy mind magamnak az ittigen gyéren vetett alkalomból egy régen óhajtott fül-kéjet, mind pedig a Regelő nagyon tisztelt szerzőjének, annak leírása 's elküldésével, honművészi becses adatait többesítsem. Különben is a'miről ítélni vagy írni szándékozom, mivel másoknak igen hinni soha se szoktam, azt mindig magam akarom látni vagy tapasztalni: nehogy a' könnyen hívó olvasó magyar közönséget, ki-vált a' dámákat, kiket csak szépségök vagy esztendejek iránt hagyok néha kellemes csalódásban, barátimmal ujjat húzva kigúnyolni vagy jégre vezetni láttassam, mint azon ismeretes francia gascognier, ki utazási töredékekben Amerikát sajtóba ereszté, és egy mérföldnyire sem utazott honából. — Hallottam Rózsavölgyi (eredetileg: Rosenthal; mint hallám veszprémi fi) a' pihenő óra alatt mesteri ügyességgel és lelkes kinyomással öt darabot a' táncterem közepén számos minden rendbéli hallgatóktól körülvéve, eljátszani. A' darabok egy lassu magyar, és egy verbungosból állottak. Zajos taps fogadá és követé mindenikét. Kimondhatatlan szép a' lassu

magyar, ha a' hegedű síró hurjain reszket, és szívünkbe szállva rokon hangjaival érzésünket felrázza, felemeli a' valón túl magosabb életre. Én itt nem Winkler magyarjait értem kikeresett mesterugrásaival, chromaticai hatvannégysével, végtelen trillerével, melyek hangversenyi adagióknak inkább, mint magyarnak illenek-be az eredeti magyar lassú nótá e p e d ő legyen, mint a' szerelmes dalja holdvilágájban kedvese ablakai alatt; f e l l e n g ő s mint az ifjú magyar Leonidas szíve, ki szabadságát védve harcra kél; l á g y és p a n a s z l ó mint a' nyögő fuvaltat elfelejtett hősek sirjain, és e p e d ő mint az ártatlan leány első szerelmi csókja. — Én Rózsavölgyit igen szívesen hallgattam. Ő ugyan nem remekelt, de tiszta hangjait, előadását és érzeményszerű játékát nem lehetett nem méltányolni. Ítélnének róla mások, mit akarnak; nekem egy szép órát szerezett."

A tudósító szerint a mulatozó társaság zajongása meglehetősen zavarta az előadást:

"Sajnosan kell emlitenem, hogy a' szomszéd szobákban toborzó vendégek kiáltása, nevetése, 's a. t. noha az ajtók zárva voltak, és én elég közel állottam e' magyar Anphionhoz, érthetetlenül tévők jó részben a' három utolsó hangmivet."

A Honművész rendszeresen értesíti a közönséget Rózsavölgyi legújabb műveinek megjelenéséről, melyek kiadására Tomala Ferdinánd műáros vállalkozott. Egy ilyen hirdetésben olvashatunk arról a műről, melyet a zeneszerző Nógrád vármegye főispánja hitvesének ajánlott:

"Rózsavölgyi Mark urnak legújabb magyar nótái (köre metszve) múlt napokban jelentek-meg. Címök: »Magyar nóták, melyeket fortepianóra készített és nagy méltóságú gróf Sándor Mathilda asszony ó excellentiájának n. m. Buzini gróf Keglevich Gábor úr koronaőr t. n. Nógrád vármegye főispánja 's a' t. ő excija hites társának, t. n. Nógrád vármegye praetorialis háza szentelésének ünnepén mély tisztelettel ajánl 's a t.« — Tartalma egy lassú 's frís magyar. Csinos borítékban ára 30 ezüst kr. — Találhatik Pesten Tomala műáros urnál."

Az előtte levő számokban Balassagyarmatról olvashatunk, melyben a tudósítás beszámol az 1835. október 19-i örömnépnep napjáról, amikor felavatták a vármegye házát.

A hivatalos felavatási ünnepségen kívül szórakoztató műsorról is gondoskodott a rendezőség. "Ugyan ezen estén vevünk részt a' megye statusai által ide különösen meghívott miskolci magyar színész társaság által a' megyének ideigleni termében adott 5 felvonásos mulatósgos vitézi szindarabban. Ezen inneplésre meg valának híva kedvelt Derynénk, Bartha és Telepi urak is, a' budai színész társaságnak előkelőbb tagjai, 's ezen utóbb említettnek művészi keze alkalmazá nagyobb részint a' csinos diszitményeket is."

A tudósítás őszintén beszámol arról is, hogy sok volt az ének: "... 5/ Andronicóból kettős dal: Deryné és Latabár által — már meg is untuk. Harmadik szakaszban: hogy fölösleges volt már éneklésök, és hogy a' sok szép is unalmat szerez, magok is elismerték színészeink; mer 1/ a' Marieből választott kettős dal helyett Szöllősi Lajos úr divatos magyar tánczával lépe-fel, 's a' tapsok közti ismételtetés volt jutalma köz tetszést nyert derék tánczosunknak."

A fenti idézetek után érthetetlen, hogy Rózsavölgyi nevével a hosszú beszámolóban nem találkozunk. Feltehető, hogy Szöllősi Magyar táncának zenéje — mint később oly sok alkalommal — ezúttal is Rózsavölgyi szerzeménye volt. Bár a tudósítás nem említi: nagyon valószínű, hogy a fentebb említett, s a főispán hitvesének ajánlott magyar nótákat az avatási ünnepségre komponálta Rózsavölgyi.

Nem tudjuk: megköszönte-e Sándor Mathilda asszony a "Magyar nóták" ajánlását. De az válasz nélkül aligha maradhatott, mert 1836-ban új művet írt Rózsavölgyi Nógrád vármegye Karainak és Rendeinek tiszteletére. A mű címlapján az alábbi felirat díszleg:

"Emlékhangok Magyar nemzeti nótában Forte-pianóra és hegedűre Forte-piano kísérettel szerzé és Tekintetes Nemes Nógrád Vármegye T. T. Karainak és Rendeinek mély tisztelettel ajánlá Rózsavölgyi Márk. T. N. Nógrád vármegyének tisztújítási innepe alkalmával 1836."

Ezen az 1836. évi tisztújító közgyűlésen sok érdekes esemény történt. A vármegyei közgyűlés tiltakozik az ellen, hogy ifjakat az illetékes törvényhatóságok tudta nélkül katonaság által elfogattatva, Pesten, az ún. Új épületben fogva tartanak. Ezen a gyűlésen határozta el a megye azt is, hogy „a Megye hiteles Pecsétje is Magyar körülírásba foglalassék".

Az Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtárában őrzött eredeti Rózsavölgyi-kéiratok némelyike a zeneszerző és Nógrád megye további

kapcsolatára vet fényt. E vonósegysétesre írt, választékos ízléssel összehangosított, finoman formált, s a prim szólam előadójával szemben virtuóz igényeket támasztó táncdarabok egyike a „három hegedűre és brugóra" írt Nógrádi Emlék. Címlapján ez olvasható:

"Nógrádi Emlék. három hegedű 's Brugóra szerzé 's. Nagyméltóságú Gróf Keglevich Gábor hitvesének ajánlja Rózsavölgyi."

A lap alján más írással az alábbi megjegyzés található:

"No. 25. Bod Dánielé fizettem érette Rózsavölgyinek július 13-án 843. 2 Pftot."

Van a Széchényi Könyvtárban egy 120 levelet tartalmazó eredeti kéziratos kottagyűjtemény: Rózsavölgyi táncai egy hegedűre. Ennek 95—98. lapján található Emlék Nógrádra című kompozíciója.

Rózsavölgyi és szülőföldjének kapcsolata tehát — művei bizonyítják — nem szűnt meg később sem, akkor sem, amikor a muzsikusk már több évtizede másutt lakott.

1836. január havában Nagyváradon járt, Finale Ignác fa- és szalma-harmonika-művész társaságában.

"Nagyvárad miveltebb közönségét lefolyt januar hónap több estéin pesti hangművészek Rózsavölgyi Mark hegedűn, és Finale Ignác a' fa- 's szalma-harmonikán adott hangversenyekkel kellemesen mulattatták. Az elsőbik remek játszásával bájola; az utóbbi ritka ügyességével álmélatra ragadott minket. Mindkettőnek fáradozásait, főleg a magyar csárdásokat (mellyel a' »pesti tárogató« című magyar nóták gyűjteményének 2-dik füzetében jelentek-meg) zajgó tapsok jutalmazák. Miazonban e' jeles művészek iránt hevesb részvétet és számos hallgatót ohajtánk."

A tudósítások hasonló befejezésével a későbbiek folyamán is találkozhatunk: a cikkek írói sokszor nem voltak megelégedve a közönség lelkesedésével és a hallgatók számával. Később arról értesülünk, hogy Rózsavölgyi Debreczenben járt, szintén Finale Ignáccal, ahol február 12-én délután 4 órakor az „arany bika" vendéglő termében „nagy hangászatot" adott. Huzamosabb ideig tartózkodhatott Debreczenben, mert április 12-én történt szerepléséről is olvashatunk. Ez a hír azért is érdekes, mert említést tesz a műkedvelő muzikusok közreműködéséről is:

"Debreczenben április 12-kén, mint már multkor is említettük, Baranyi ur részére »Aline« adatott. E' jeles és szép tehetségeiért becsült színészünket nemcsak az érdemeket méltányló közönség jutalmazá: hanem némely műkedvelők is szíveskedtek az énekek kíséretére kívántató hangászatot elvállalni, mely karban az első hegedűn a' hangköltő ismeretes művész Rózsavölgyi Mark mind játék folyta mind felvonási szünetek alatt a' közönség gyönyörködtetésére jelesen játszott több rendbeli magyar nótáért zajgó tapsal és többszer hangzott éljennel tiszteltetett."

Pár nappal később egy debreceni örömnépnepről olvashatunk, s arról, hogy Rózsavölgyi Márk vezényelt; V. Ferdinánd születésnapján, április 19-én:

"Öröm-innep Debreczenben. Ő cs. kir. felségének, uralkodó királyunknak, születési napját Debreczen városa is érzékenyen inneplé. Reggel a' catholica és helvét vallásbeli egyházakban isteni szolgálatok tartattak, melyekben ő cs. kir. felségére mindenki szívéből boldogító áldásért esedezett. Mindenik egyházban szívemelőleg énekeltetett a' »társd-meg Isten királyunkat«. A' cath. egyház hangászkart Rózsavölgyi Mark ismeretes hangművész alkatta egybe. Mozsár- és üdvözlő-lövések emelték az inneplés fényét."

1836-ban még „a kolozsvári és nagyszombati közönséget ragadá el remeklő művészetével". November 7-én visszont Kassán találjuk: "... Rózsavölgyi Márk hangművész hangversenyt adott, melyre azonban igen kevés néző jelent-meg."

Hogy Rózsavölgyit az ifjúság is a magáénak tekintette, mutatja a következő idézet, mely eperjesi szerepléséről számol be. Mind a protestáns, mind a katolikus nevelőintézetek diákjai sorra alakítanak magyar nyelvű társaságokat. Ezek tagjai a magyar irodalom termékeivel való megismerkedés érdekében nyelvű előadásokat tartanak. Az eperjesi evangélikus kollégium diákjai egy ilyen alkalomra Rózsavölgyi Márkot is meghívták, hiszen zenéje számukra a nemzeti kultúra szerves része volt.

"Eperjesi hangverseny. — Az eperjesi ev. collegium keblében létező magyar nyelvű társaság által évenként tartatni szokott örömnépnep a' tavali Berzsenyi dicsőítésére szentelt gyásos emlékűnnep, 's több illyfélék teljes fényben tüntetik-elő azon buzgalmat, mi szerint az ottani ifjúság nemzeti nyelvünket az eperjesi idegen ajkúak között mindinkább terjesztetni igyekezik. —

Legújabbban az említett társaság tagjai közül néhányan. Rózsa-völgyi Markkal egyesülve szavalást és hangversenyt adtak a' társaság könyvtárának gyarapítására. A' jeles hangművész négy eredeti darabját játszál, 's művészeti és igen kellemes előadását mindenkor harsány taps követte. Az ifjak Bajza, Fáy András, Hrabowszky Zsigmond, Kisfaludy Károly, Vajda Péter

és Vörösmarty után szavaltak. — A' tarka vegyületű (kötött és kötetlen beszédben iratott) költemények mind magukban, mind pedig a' helyes szavalati előadás által, köztetszést nyerének. Kár, hogy a' hallgatók száma — a' hirtelen támadott eső és szél miatt nem szaporodhatott nagyobbra."

MOLNÁR PÁL Sándor Pál

Korunk patriotizmusa a cselekvő hazafiság. Ezért tartjuk példaképünknek a termelőmunkában, tudományban, kultúrában élő embereket, hiszen napjaink hőseit széttephetetlen szálak fűzik harcok elődeikhez: a ma élő munkásai, szövetkezeti parasztjai, szellemi dolgozói a tegnapok és tegnapiak gyermekai és unokái. A harcok elődök munkája tört utat napjainkhoz. Életük és munkásságuk ezért életteljes elemül szolgál ifjúságunk és felnőtt nemzedékünk mindennapos harcaihoz. Az értünk fáradozó, sokszor életveszélyt is vállaló emberek életútjának megismertetését, a forradalmi harcok felidézését nemcsak a tanulságok hasznosítása, hanem az erkölcsi elismerés, a neves és névtelen hősök előtti tiszteltetés érdekében is fontosnak tartjuk.

Nógrád megye igen gazdag munkásmozgalmi hagyományokban. Számos önálló kötet, tanulmány, cikk foglalkozott nemegyszer országos jelentőségű harcok, tüntetések, sztrájkok, ellenállási mozgalmak részletes leírásával. Történetek próbálkozások — főleg a nagy történelmi évfordulók időszakában — a harcokban élő emberek életének megírására is. Hogy most újabb próbálkozással találkozunk, elsősorban a bevezetőben foglaltak alátámasztása érdekében történik. Egy köztestületben álló, idős veterán életútjának általunk ismert fontos állomásait elevenítjük fel, olyan harcosát, kinek tettei nemcsak saját maga, hanem osztályos társai dicsőséges, de egyben sok veszélyt és kockázatot is magában foglaló életét idézik fel. A harcokban bátor, a veszélyek vállalásában következetes volt: Sándor Pál, született 1902-ben Vizsláson.

A munkásmozgalommal 18 éves korában, közvetlenül munkába állása után került kapcsolatba. Szervezett bányászársai őt is bevonták beszélgetéseikbe, ahol a kizsákmányolás okairól, a munkásság elnyomásáról esett gyakran szó. A beszélgetések folyamán a kiutat a szervezkedésben látta. Ennek hatására 1922-ben be is lépett a bányászszakszervezet helyi csoportjába és a szociáldemokrata pártba. Ezután több megbízatást kapott. Új tagok szervezése mellett illegális röplapok terjesztésébe és az 1924-es sztrájk előkészítésébe és lebonyolításába is bevonták. Fentiek következtében politikai fejlődése meggyorsult: 1925-ben az MSZMP, 1926-ban pedig az illegális KMP tagja lett. Kommunista párttaggá való válásban sokat köszönhet Targos Árpádnak, Lovász Józsefnek, s nemkülönben testvérbátyjának, Sándor Istvánnak. 1926-ban már jelentős pártmegbízatást kapott. A KMP illegális sejtjeinek és a bányászszakszervezet baloldali vezetőinek szervezésében lezajlott éhségmenet lebonyolításában kellett részt vennie. Elvtársaival együtt a vizslási bányászokat 5—6-os csoportokba osztották be és indították útnak Salgótarjánba, hogy azok csatlakozhassanak a Budapestre induló, kenyeret, munkát követelő bányászokhoz. A menetet Csóka Vendel, a szakszervezet áruő vezetője ugyan leszerelte és a tömeget különböző ígérgetésekkel szelnek eresztette, az osztályharcos politikát

folytató munkások, elsősorban a kommunisták a harcot tovább folytatták. Sándor Pál is ezek közé tartozott. 1927-ben és 1928-ban tevékenyen részt vett olyan illegális munkákban, amelyek során ismeretlen személyekkel kellett pontosan kijelölt helyen és időben a megadott jelzéssel találkozni, csomagot átvenni, s azokat határidőre a konspiráció szabályainak megfelelően továbbítani. 1928-ban négy napig — vállalva az ezzel járó következményeket — a körözés alatt álló Targos Árpádot saját lakásán bújtatta el. Bátorságára és leleményességére vallott, hogy a lakást átkutató csendőröket sikerült megtévesztenie.

Az 1929-es esztendő újabb feladatokat jelentett számára is. Részt vállalt a négy hétig tartó bányászsztrájk szervezésében. A sztrájkot követően elfogatási parancsot adtak ki a szervezésben résztvevők ellen. A nagyfokú konspiráció következtében azonban az 1929, 1931 és 32. évi letartóztatásokat elkerülte. Amikor a rendőrség és csendőrség helyi vezetői azt jelentették felettes szerveiknek, hogy a salgótarjáni bányavidék illegális mozgalmát felszámolták, mélységesen tévedtek. A lebukottak helyére újak álltak és a konspiráció révén megmaradt kommunistákkal együtt tovább folytatták a harcot. 1934 után viszonylag kevés útmutatást kaptak a KMP központjától. Ennek ellenére — helyesen — elsősorban a legális munkásszervezetek (szakszervezet, szociáldemokrata párt) megvédését tartották feladatuknak, hiszen Gömbös Gyula német mintára a totalis fasizmus bevezetésére törekedett. Az 1939-es országgyűlési választások előtt a nyilaskeresztes párt erősödő propagandája ellen vették fel a harcot. Ebben igen nagy segítségünkre volt Kovács József, a szakszervezeti központ vidéki feladatokat megbízott vezetője. Fontos feladatuknak tekintették a leventék felvilágosítását is. Ebben az időszakban hol Sándor Pál lakásán, hol az erdőben tartotta az illegális sejt fenti feladatokkal kapcsolatos megbeszéléseit. A dolgozók érdekeinek védelmét sem hanyagolták el. 1937-ben pl. amikor is Forgács-lejtősnán be akarták vezetni a 10 órás munkaidőt, Sándor Pál közreműködésével, a fejtesen dolgozók segítségével sikerült az intézkedést megakadályozni.

A háborúra való felkészülés súlyos terheket rótt a dolgozó osztályokra. A nemzetgazdaság militarizálódása, a gazdasági válságot követő konjunktúra gyors befejeződése a nyilaskeresztes párt számára biztosított kedvező működési lehetőséget. 1939-ben szerzett pozíciói bővítése érdekében ezért országos sztrájkot szerveztek. Vizsláson is megjelentek a fasizta párt képviselői és fenyegetésekkel próbálták a munkásságot rábírni a sztrájkra. A KMP illegális sejtjének tagjai — köztük Sándor Pál is — jól látták, hogy a munkamegszűntetés nem a nagyobb kenyérért, hanem a nyilasok hatalmi pozíciója kiszélesítéséért folyik. Ezért a munkásokat arra intették, hogy ne dőljenek be a nyilasok demagógiájának. Hogy a nyilasok a vizslási bányászok körében céljaikat nem érték el, nagyban közreműködött a helyi pártsejt határozott fellépése.

Magyarországnak a szovjetellenes háborúba való belépése után a pártsejtek felsőbb szerveiktől azt az utasítást kapták, hogy

szabotálják a termelést. Eredményesen azonban csak úgy tudhattak tevékenykedni, ha szimpatizánsokat, megbízható pártönkivülieket is bevontak a munkába, olyanokat, akik németellenes magatartásról tettek tanúbizonyságot. Megbízható emberek segítségével így számos olyan szabotázsakciót haj nek megrongálása stb. —, ami huzamosabbottak végre — vontatókötél-elszakítás, motorhiba-előidézés, kaparószalag működésé időre megszakította a termelést. Sándor Pált és Jakab Ferdinándot — akik a szabotázsakciók kidolgozásában komoly szerepet vállaltak — még a Szovjetunió ellen indított háború harmadik hónapjában letartóztatták és internálták. Kistarcsán azonban, ahol Ságvári Endre is többször meglátogatta őket, újabb erőt gyűjtöttek harcaikhoz. Az internálásból hazajövet a mozgalmi munkát mindketten ott folytatták, ahol augusztusban abbahagyták.

Sándor Pálnak és társainak hazánknak a szovjet hadsereg által történt felszabadítása nemcsak a szabadságot jelentette, hanem az örökös rettegéstől, létbizonytalanságtól való megszabadulást is. (A felszabadulásig rendőri felügyelet alatt álltak.) A harcot azonban nem hagyták abba. Csúpan a harc eszköze és módszere változott. Az első és legfontosabb feladat az ország újjáépítése volt. Sándor Pál munkahelyén Kisterenyén a szovjet hadsereg számára munkatársaival együtt helyi és környékbeli dolgozók bevonásával ideiglenes repülőteret készítettek. Az áramszolgáltatás megindítása után pedig hozzáálltak a bányában okozott károk helyreállításához, víztelenítéséhez, majd a termelés megindításához. A termelés megindítása viszonylag nem okozott nehézséget. Szinte valamennyi gépet, alkatrészt elrejtettek, befelezték. Lakóhelyén, Vizsláson tevékenyen közreműködött a földosztás előkészítésében, lebonyolításában. Az újjáépítésben szerzett érdemei, valamint munkásmozgalmi múltja alapján 1946-ban üzemi bizottsági elnökké, majd ezt követően a bányagazgatóság valamennyi munkahelyét átfogó központi üzemi bizottság tagjává választották. Az MKP megyei bizottsága 1946-ban bányászszervezőnek kérte fel. Sokirányú és eredményes társadalmi tevékenységére az MKP központja is felfigyelt. A héthónapos központi pártiskola elvégzése után vezető közigazgatási funkcióba akarták állítani. Ezt ő — e területen meglevő járatlanságára hivatkozva — nem fogadta el. 1948-ban azonban már nem mondhatott nemet, amikor Császár Pál bányagazgató közvetlen helyettesévé nevezték ki. Innen útja a Magyar Állami Szénbányák igazgatói beosztásához vezetett, 1952-ben pedig a Nógrádi Szénbányászati Tröszt, majd 1953. novemberében a Kányási Bányüzem igazgatója lett. Innen vonult nyugállományba 1954-ben.

A munkásmozgalommal ezután sem szakította meg a kapcsolatot. Az 1956-os ellenforradalom első napjaiban jelentkezett a néphatalom megvédésére. Idős kora ellenére elsőként lépett be a munkásörök közé, ahol korát meghazudtoló módon állt helyt. 17 éves szolgálat után helyét fia, Sándor János, a nagybányai szolgáltató üzem dolgozója vette át.

Nógrád megye története IV.

Meglepő válasznak lehettek tanúi a tv-nézők egy, az elmúlt hónapokban bemutatott riportműsor végén. A riportert tíz perc után a tanyán lakó családdal számbavette, hogy a cselédsorból kiindulva hová fejlődtek életviszonyaik, és feltette a kérdést, hogy vajon mire emlékeznek legkevésbé szívesen a mögöttük álló időszakból, azt a választ kapta, hogy az ötvenes évek elejére, a terménybegyűjtés korszakára.

Jól mutatja ez a kis villanásnyi megnyilatkozás, hogy az ember, a szemtanú, aki a valóságnak mindig csak egy mikronnyi szektorát tudja látószögébe befogni és ez az érzékelése is át meg át van szöve szubjektív elemekkel, történelmi súlyú eredmények birtokában is hajlamos arra, hogy akárha lényegtelen elemeket emeljen különösen fontosra. Kétségtelen, hogy minden történelmi korszak (s így szocialista fejlődésünk első két évtizede is) számos ellentmondást hordoz magában, olyanokat, melyek látszólag vagy valóságosan szemben állnak a politikai hatalom célkitűzéseivel. Abban, hogy az ember eligazodjék ezeknek az ellentmondásoknak útvesztőiben, és hogy szinte a kulisszák mögé is betekintve világosan láthassa az összefüggéseket, az erőfeszítéseket (s az ezzel elkerülhetetlenül együtt járó kudarccokat), melyek végül is a mindenki által átélt és elismert eredményekhez vezetnek, döntő fontossága van a kortörténet művelésének. Ami éppen azt tűzi ki célul, hogy rögzítse a közelmúlt jelenbe nyúló mozzanatait, jellegzetességeit, eseményeit és így segítse hozzá az érdeklődőket a lényeges és lényegtelen elemek világos különválasztásához, az események és jelenségek szubjektivitástól mentes értékeléséhez és ezzel legújabb kori történelmi fejlődésünk helyes, a valóságnak megfelelő szemléletéhez. És ez a helyes szemlélet segít rávilágítani arra az összetartó erőre, amit éppen a közös célért folytatott, bármi sok áldozattal is járó harc jelent mindannyiunk számára. Mert helyesen állapítja meg Klaniczay Tibor a nemzeti hagyományról (a Kortárs ez évi 5. számában) írt cikkében: nem szabad abban az illúzióban ringatnunk magunkat, hogy szocialista államunk polgárai azért élnek és maradnak meg hazájukban, mert mindegyikük számára itt a legkönnyebb élni, jobb, mint bárhol másutt. A hagyománynak, a megtett útnak és a vele járó áldozatoknak az ébrentartása, annak a nemegyszer keserves folyamatnak a felidézése, amely a jelenben élvezett eredményekhez vezetett, igenis a legjelentősebb, minden anyagi jólétnél erősebb tényezője egy adott közösség belső kohéziójának.

Ezért kell nagy örömmel üdvözlönnünk minden olyan munkát, amely ehhez hozzásegít minket.

Néhány részletkérdéssel foglalkozó, különféle kötetekben megjelent hosszabb-rövidebb tanulmányoktól eltekintve azonban olyan kortörténelmi feldolgozás, amely szocialista fejlődésünk első két évtizedének valamennyi fontos kérdését az elmondottnak megfelelően elemezve mutatná be egy szűkebb terület, egy megye közelmúltját, mindeddig csak egy készült hazánkban — a Borsod megyei monográfia. Ez azonban az adott szűk terjedelem határai között nem vállalkozhatott még arra sem, hogy többet adjon egy vázlatos, sommás összefoglalásnál.

Nógrád megye sorsáért aggódó, azt figyelemmel kísérő közvéleményünk ezért joggal lehet büszke most arra, hogy a megyetörténet IV. köteteként olyan feldolgozást kaphat kézhez (Jakab Sándor tollából), amely több, mint 300 oldalon ad összefoglalót a felszabadulás óta eltelt első két évtized, pontosabban 17 év legfontosabb eseményeiről, problémáiról. A munka három fő fejezete közül az első 1948-ig, a szocialista forradalom győzelméig ismerteti a legfontosabb kérdéseket. Itt viszonylag járt úton mehetett végig a szerző, hiszen a korszak főbb témáit, a háborús károkat, a felszabadulás után működő népi szervek tevékenységét, a földosztást, a választásokat már viszonylag sok tanulmány taglalta eddig is, nem egy megyei kiadvány is foglalkozott már ezekkel a kérdésekkel.

A szocializmus építésének kezdeteivel és ellentmondásaival foglalkozó második rész, mely 1948—1956. időszakát veszi vizsgálat alá, már úttörő feladatra vállalkozik, amikor e nagy fontosságú évek kendőzetlenül őszinte bemutatásával tárja fel az ellentmondásosságukban is imponáló erőfeszítéseket és azok eredményeit, melyek megvetették alapját a megye ma is tartó fejlődésének (kiemelve azt és egyben a megye dolgozó lakosságát a sok évszázadra visszanyúló hátrányos helyzetéből). Az ipar és mezőgazdaság fejlődése, a szilárd munkáshatalom kialakulása ezekben az években vette kezdetét, de ez a folyamat korántsem volt zökkenőmentes. Szinte felforrósodik a mű, mikor ennek az időszaknak azokat az ellentmondásait mutatja be, amelyek ha nehezítették is, de végül mégsem akadályozhatták meg szocialista rendszerünk egészséges kibontakozását. Így először olvashat az érdeklődő a párt politikájának torzulásairól, melyek végül is oda vezettek, hogy a szerző a MDP „uralkodásáról” beszélhet, amikor a pártmunka szinte teljesen egybefolyt a tanácsi munkával és arra az — egyébként helyes — elvre alapozódva, hogy nálunk mindenért a kommunisták a felelősek, a pártszervek tevékenysége operatív, napi feladatok ellátására is kiterjedt; itt talál-

kozunk először azoknak a nehézségeknek az elemzésével, amelyek a megye iparosításának nagy folyamatát — az országos helyzethez hasonlóan — számottevően megnehezítették; mint amilyenek az alapanyag (a megye esetében döntő fontosságú szén minőségi) problémái, az üzemek gyártási profiljának tisztázatlansága, a munkásságra súlyos teherként nehezedő „permanens normarendezés” és a munka-verseny-mozgalom egyéb fonásai, a munkásság életkörülményeiben bekövetkezett stagnálás, a közellátási problémák, a békekölcsönök jegyeztetése, a lakáviszonyok elmaradottsága és az ipar koncentráltsága, amely a latens munkanélküliség veszélyét hordta állandóan magában. Ez a fejezet mutatja be a mezőgazdaság szocialista átszervezésének első lépéseit, melyek szintén nem voltak problémamentesek. Közrejátszott ebben az, hogy a megyében viszonylag magas volt a kisparasztoi aránya, kevés volt a nagygazda, ebből következően a falusi osztályharc fenntartása érdekében a kulákkategória kibővítése vált szükségessé (Nógrádban vezették be a „politikai kulák” fogalmát), ehhez járult még a nógrádi földek rossz minősége, a kedvezőtlen adottságok, valamint az a tény, hogy a pártbizottságok főként ipari munkásokból állottak, akik nem érezték át a problémákat és ezért a feltételektől független, gyors kollektivizálást tűzték ki célul. Ez természetesen gyakran adminisztratív eszközök alkalmazásához vezetett, valamint a számszerű eredmények erőltetése révén valóságos hadigazdálkodás jelleget adott a mezőgazdaság fejlesztésének.

Mindezeknek az ellentmondásoknak a bemutatása adja a kötet egyik legnagyobb értékét, hiszen azáltal, hogy rámutat, milyen keserves küzdelmek és sok áldozat árán született meg az új, hallatlan mértékben növekvő nemcsak a mű, hanem egész rendszerünk és politikánk hitelét, kifogva a szelet azok vitorlájából, akik még ma is hajlandók arra célozni, hogy politikai-társadalmi rendszerünk megváltozott, eredeti célkitűzéseitől elhajlott. A kötet világosan mutat ugyanis rá, hogy az akkori és mai eredmények mögött ugyanaz az erő, ugyanaz a párt áll, amely — igaz — emberekből tevődik össze, akik sokat és nagyot is tévedhetnek, de a szervezett belső kontroll előbb-utóbb mindenképpen helyrehozza ezeket a hibákat. Jól látható ez abból is, hogy a különböző problémák megoldását célzó országos és megyei párthatározatok hogyan közeledtek egyre tisztultabban, egyre világosabban a helyes megoldások létrehozatalához.

A kötet harmadik nagy fejezete a néphatalom megszilárdulásának, a szocializmus alapjai lerakásának folyamatáról ad az előbbieknél némileg már vázlatosabb, összefoglaló jellegű képet. E korszak beve-

zetőjeként ismét mint újdonságot olvashatjuk annak az 1956-os ellenforradalomnak megyei eseménytörténetét és jellemzését, amely — Budapestet leszámítva — aligha vezetett olyan tragikus végkifejlethez, mint éppen a megye székhelyén, Salgótarjánban. Az ellenforradalmat követő évek bemutatásában kiemelt helyet kapott a gazdasági konszolidáció, mely ugyan szintén nem volt mentes minden ellentmondástól (gondoljunk csak a bányák fejlesztési problémáira, vagy a műszaki fejlesztést gátló objektív és szubjektív tényezőkre, melyek között még olyan, az ipari forradalom korszakára emlékeztető elemek is megtalálhatók voltak, mint az, hogy a munkások a „kenyerüket féltették” az intenzív fejlesztéstől), de végül is oda vezetett, hogy a megye iparában so-

ha nem tapasztalt (és máig tartó) fejlődés indulhatott meg. Ugyanígy világosan áll előttünk a mezőgazdaság szocialista átszervezésének újabb nagy lendületet vevő szakasza, melynek eredményeként a megye szántóterületének 1967-ben még csak 6,3 százalékán tevékenykedő termelősövetkezetek 1962-re már a terület 96 százalékát vették művelés alá. A fejlődés folyamatát szabályozó és helyes mederbe terelő határozatok részletes ismertetése ennél a témánál (és más kérdéseknél is) világosan mutatja, hogy a történések háttérében a párt elméleti megfontolásai állanak. Éppen ez az oka annak is, hogy első pillanásra talán aránytalanul is sok helyet kapott az egész kötetben a párt belső kérdéseinek, politikájának, szervezeti problémáinak vizsgálata. Ez azonban teljes mértékben indokolt, éppen abból a megfontolásból kiindulva, hogy a mozgató erőt, az események továbbvitelét, a felmerült nehézségek leküzdőjét mindig is a párt vezette dolgozó rétegek jelentették. Még akkor is el kell fogadnunk ezt az arányt, ha azt láthatjuk, hogy egyes kérdések a kötetben meglehetősen háttérbe szorultak: így különösen a társadalom és az egyes ember kapcsolatát oly kifejezően szemléltető tanácsi igazgatás kérdései, vagy a szocialista társadalom jellegének gazdagításában oly jelentős kulturális eredmények, melyek a kötetben csak jelzésszerűen jelentkeznek.

Klanczay Tibor már idézett tanulmányában említi, de egyébként is köztudott, hogy a történelem népszerűsítése és tanítása messze elmarad a szükséges színvonalról és éppen ezért nélkülözi a kíváncsok hatóerőt. Ez nem utolsósorban abból következik, hogy a történelem — a laikusok számára — egyre kevésbé válik érdekessé. Nos a Nógrád megye történetének negyedik kötete cseppet sincs híjával az érdekességnek: hiszen olyan dolgokról ír, a szocializmus építése hőskorának olyan problémáit villantja fel, melynek elolvasása — különösen azok számára, akik átéltek a feldolgozott korszakot — egy izgalmas regénnyel való megismerkedéshez hasonló hatást válthat ki.

Az idézett tanulmány még annak az agyagnak is kifejezést ad, hogy korunk történetírása, hagyományápolása hajlamos a figyelemnek a régebbi századokról való

elterelésére és ezzel nemzeti hagyományunk csonkítására. Kötetünk esetében ez az aggály is eloszlik, hiszen nem egy kiragadott korszak önálló, mindentől független feldolgozásával állunk szemben, hanem egy négykötetes mű utolsó kötetével, amely a plasztikusan ábrázolt elmúlt évszázadok és évtizedek sok viszontagsága utáni végső nagy elrendeződést, a megye lakossága életében előállott, azelőtt soha nem tapasztalt mérvű változást írja le, mint egy világosan nyomon követhető folyamat utolsó fázisát. A korábbi kötetekhez fűződő kapcsolatot egyébként jól segíti a négy kötethez készült és itt közölt hely-, név- és tárgymutató, valamint a megye helységeinek néhány fontos adatát közlő, a fejlődést is bizonyos mértékben érzékeltető adattár is.

Schneider Miklós

KISS KÁROLY

Nincs megállás

Kiss Károlynak, a magyar munkásmozgalom kiemelkedő harcosának **Nincs megállás** című visszaemlékezése tényanyagban rendkívül gazdag, tudományos megalapozottságú. E Nógrád megyei vonatkozásokat is tartalmazó könyv nemcsak több szempontjából újat adó történeti munka, hanem fordulatokban gazdag, olvasmányos mű is. A kiadvány egyik fő értéke abban rejlik, hogy egy, a magyar munkásmozgalom szempontjából is jelentős korszak jobb megismeréséhez nyújt támpontot. Úgy mutatja be egy Horthy-fasiszta korszakbeli kommunista vezető legális, de legfőképpen illegális munkáját, hogy az megfeleljen a történeti hűségnek, kerülje a hamis csillogást, mégis ábrázolja azt a forradalmi optimizmust, amely a KMP harcosaiban élt.

Olyan forradalmár portréjának felszabadulást megelőző korszakával ismerkedhet meg az olvasó, aki az 1920-as évek elején (mint bőripari munkás) először a szakszervezetben, majd a KMP illegális munkájában tevékenykedett. A forradalmi munkásmozgalomban való részvételétől kezdve szakadatlan üldöztetések, zaklatások, súlyos megpróbáltatások közepette zajlott élete. Számos esetben nézett szembe kilátástalannak tűnő helyzetekkel, amikor a legszigorúbb konspirációs szabályok ellenére szabadsága, sőt élete is kockán forgott. Optimizmusa és ezzel párosuló bátorsága, higgadtsága, helyzetfelismerése azonban sohasem hagyta cserben. A rendkívül szigorú konspiráció következtében is szinte elkerülhetetlen lebukások alkalmával sem veszítette el hidegvérét. Ugyanakkor nem tekintette magát hősnak, féltelmet nem ismerő harcosnak, olyannak, aki sohasem gondolt a várható következményekre.

A könyv számos értékes útbaigazítást ad a KMP konspirációs hibáiról is. A szerző börtönbüntetése alatt szerzett tudomást az 1930-ban kezdődő lebukásokról. Elsőként Csapó József, Házi Ferenc és a KMP II.

kongresszusáról hazaérkezett Füst Zoltán, valamint Réti László került rendőrkézre. Cellatársaival beszélgetve, de a mozgalom eddigi útját is vizsgálva arra a következtetésre jutott, hogy a lebukásokat konspirációs hibák mellett spiclik okozták. A sorozatos lebukások a KMP külföldi bizottságát is nyugtalanították. A hazaküldött káderek egy része még a szokásos negyedét sem tölthették szabadon. Hosszú vizsgálat után — miután számos kommunista vezető jutott börtönbe, egyesek pedig az akasztófa alá is — sikerült a párt felső kapcsolataiba beépült Oancz József árulót leleplezni és gyors úton „kivonni a forgalomból”, nehogy még többen essenek a fasiszta terror áldozatául.

Ma már egyre több hiteles képet kapunk a két világháború közötti időszak szovjetunióbeli állapotairól (elsősorban szovjet szerzők, memoirírók tollából). Kiss Károly, akit itthoni eredményes munkája alapján küldött ki a KMP Moszkvába egy év időtartamra, hogy tapasztalatokat szerezzen a Vörös Szakszervezeti Internacionálé munkájáról, eddigi ismereteinket számos ponton gazdagítja. Nemcsak Moszkva, a lüktető eleven nagyváros mindennapos eseményeivel ismertet meg a szerző, hanem betekintést nyújt a külföldi bizottság munkájába, az ott élő emigránsok életébe is.

Röviddel hazatérése után — amelyre a tervezettnél korábban került sor —, kellemetlen meglepetés érte. Egy köztörvényes bűnözőt köröző rendőrajárőr elfogta őt és társát, majd miután kiderült a „tévedés”, ismét a politikai rendőrség kezébe került, ahol jó ismerősként „üdvözölték”. Mindenáron terhelő vallomást akartak tőle kicsikarni. Ez a kegyetlen kínzások ellenére sem sikerült. Vascsovet tettek megkötözött keze és térde közé és fejfelé lógatva kezdték kínozni. „Gumibottal először keresztben, majd hosszában verték a talpamat. Néhány ütés után már nagyon fájt ez a művelet... Eltorzult arcom látványa zavarhatta őket a verés szakszerű végzésében” — emlékezik vissza a szerző a rendkívüli nehéz órákra. Bátorságának, szívósságának köszönhetette, hogy nem tört meg és így nem szerezhettek tudomást sem korábbi itthoni illegális tevékenységéről, sem pedig moszkvai útjáról.

Élete izgalмakkal, fordulatokkal gazdag időszakának csúcspontját jelentette az 1936-os év, amikor át kellett vennie a Budapesti Pártbizottság munkáját, mert a pártbizottsági tagok közül már csak Kiss Károly volt szabadlábon. Nem kisebb feladatot kellett vállalnia, mint a KMP Központi Bizottsága feloszlását követő időszakban együttjáró bizonytalanság fokozatos, türelmes felszámolását. A problémákat fokozta, hogy a külföldi bizottság a Komintern titkárságának határozatával ellentétben a szervezetek működésének szüneteltetését is utasításba adta. Meg kellett oldania a kádergondokat, a szervezetek vezetőit is meg kellett nyugtatnia. Ugyanakkor tovább kellett irányítani a kommunisták munkáját a megváltozott körülmények között.

Az 1940-es esztendő számára kellemetlen meglepetést hozott: Schveinitzer politikai rendőrségének emberei lefoglalták. Lebukása után a kistarcsai internáló táborba került. A szerző igen szemléletesen ismerteti könyvében az internáló tábor belső életét, a kapcsolatteremtés lehetőségeit a külvilággal. Bemutatja elvtársait, de olyan személy tevékenységének egy-egy mozzanatát is felvillantja, aki rémhírtérjesztés miatt került be néhány hétre, s aki a felszabadulás után nem késett jelentkezni a pártközpontban, hogy érdemei elismerésül — újságokat hozott be a politikai foglyoknak — magas külkereskedelmi állást kérjen. Mivel ezt nem kapta meg, sürgősen disszidált.

Az internáló tábor az Andrassy-laktanya követte, majd Nagykanizsa, ahol rönköket kellett raknia. Innen 1943. augusztus 23-án szabadult ki. Hét évi bujkálás után ismét saját nevén élhetett Budapesten. Elvtársai munkahelyet biztosítottak számára. 1944. március 19-én — amikor a németek az országot megszállták — ismét letartóztatták, majd Nagykanizsára szállították el. Szeptember 6-án szabadult és csatlakozott a kőbányai partizánokhoz. 1945. január 11-én találkozik a felszabadító szovjet harcosokkal. Útja ezután már sokkal könnyebb volt. Megkereste elvtársait és bekapcsolódott Budapest újjáépítésébe. Rövidesen a kádérosztály megszervezését bízták rá az MKP központjában, tagja lett az Ideiglenes Nemzetgyűlésnek is.

Önéletírását Kiss Károly egy új, szebb korszak küszöbén szakítja meg azzal a gondolattal, hogy egy későbbi időpontban másik írásban számoljon be a felszabadulást követő időszakról.

(Kossuth, 1974)

M. P.

JIRI MUSIL

Lakásszociológia

Egyre sokasodnak azok a szociológiai tanulmányok, amelyek társadalmunk életét problémáira keresnek választ, s a tények feltárásával nyújtanak segítséget a tervezéshez, az előrelátáshoz, a cselekvéshez. A lakásépítés, a városépítés egyike azoknak a gondoknak, amelyek helyes megoldása csak akkor lehetséges, ha ismerjük jelenlegi lakásellátottságunkat és azokat az elvárásokat is, amelyeknek a közeli és a távoli jövőben a városoknak meg kell felelniük.

Úgy tűnhet, hogy a városépítés kizárólag gazdasági megfontolást kíván. Alaposabb vizsgálat után kiderül, hogy a lakásépítés üteme, a lakótelepek létrehozása és főleg a lakások elosztása politikai kérdés. Kik kapjanak elsősorban lakást? Kik maradjanak a régiekben? Kinek juttassanak állami, vagy szövetkezeti lakást, és kik építsenek magánérőből családi házat? Mindezekre a kérdésekre pontos, és az ér-

dekeltek számára lehetőleg megnyugtató választ kell találni. A helyes döntések érdekében nélkülözhetetlenek a tudományos ismeretek, ebben a témakörben többek között a lakásszociológia.

Az említett problémákat vizsgálja most megjelent könyvében Jiri Musil csehszlovák szociológus, aki jelentős városszociológiai kutatásai révén vált ismertté hazája határain túl is, az utóbbi években pedig sikerrel dolgozik az ENSZ európai gazdasági bizottságának szakértőjeként. Jelen munkájában arra törekedett, hogy felmutassa azokat az eredményeket és tapasztalatokat, melyeket a különböző országok a városépítés és a lakáshasználat terén elértek.

A könyvből kitűnik, hogy szociológiai kutatások segítségével tárható fel például, hogyan reagálnak az emberek saját környezetükre, beválnak-e a gyakorlatban azok az elképzelések, amelyeket az építészek megálmodnak az új városlakók számára. A gondot ugyanis nem csupán az egészségügyi, vagy szociális szempontokból kifogásolható lakások jelentik. A lakás és a család, vagy a lakás és a nagyobb közösség kapcsolatának vizsgálata megmutatja, hogy a látszólag megfelelő lakások is jelenthetnek konfliktusforrást a család egésze, vagy a család egy-egy tagja számára, ha nincsenek biztosítva a közösségi élet és ugyanakkor az elkülönülés, a magánélet feltételei.

A család válságát hirdető szociológusok és filozófusok egyik fő érve a család funkcióinak változásához kötődik: azt állítják, hogy a család a fejlődés folyamán elvesztette hagyományos funkcióit, mindennek előtt a gazdasági funkcióját, amelyet eddig a kohézió egyik legfontosabb tényezőjeként tartottak számon.

Valóban ilyen nagymértékű átalakuláson ment át a család? A kötetben összegyűjtött adatok meggyőznek arról, hogy bizonyos tevékenységi formák valóban megszűntek a családon belül (Nem varrják otthon ruháikat, nem sütnék kenyeret stb.). Ugyanakkor tény az is, hogy a mezőgazdaságban és az élelmiszeriparban előállított termékek további feldolgozására van szükség ahhoz, hogy fogyaszthatóak legyenek. Vagyis, az üzemi termelés és a személyes fogyasztás között fontos láncszem a család körében végzett munka, amely során a megvásárolt élelmiszereket táplálkozásra alkalmasabbá teszik.

Mennyi időt kell erre a tevékenységre fordítani? Erre vonatkozóan nem állnak rendelkezésre kielégítő adatok. A szerző is csupán egy Svédországban végzett felmérésre tud hivatkozni, amely nem tűrözheti hűen sem a csehszlovák, sem a mi viszonyainkat, mégis figyelemre méltó megállapításokat tartalmaz. Az említett felmérés szerint Svédországban a bevásárlás, a főzés és az ehhez kapcsolódó munkák évente 2340 millió munkaórát emésztene fel, míg az ipari termelésre ugyanazon idő alatt csak 1290 millió munkaórát fordítanak. Ebből és más forrásokból származó adatokra támaszkodva állapítja meg a szerző, hogy „a család fogyasztási szem-

pontból fontos gazdasági egység marad... »üzembentartása« olyan mennyiségű munkát kíván, amely semmiben sem marad el az iparban felhasznált munka mennyisége mögött.»

A tervezők számára ebből nagyon sokféle következtetés adódik a lakás belső elrendezéséről. Egyet azonban külön is meg kell jegyezni. A konyha méreteit nem lehet korlátlanul csökkenteni anélkül, hogy az ne hatna vissza károsan a családra. A tervezők és városépítők gondját tovább növeli az a tény, hogy minden egyes család fejlődésének meghatározott szakaszait éli meg, kezdve a családalapítástól a gyermekek felnevelésén át az idős korig.

Az élelciklusok összefüggésében vizsgálja a szerző a lakások nagyságát, belső elrendezését, a lakószobák egymáshoz való viszonyát, funkcióját. Megállapítja, hogy az éppen kialakuló családok számára elegendő a kisméretű lakás. Később a gyermekek születésével nagyobb alapterületű és tagoltabb lakás a megfelelő. Mégis, a fiatalok már kezdetben olyan méretű lakás megszerzésére törekszenek, amely leendő családjuk maximális nagyságának felel meg. Erre azért kényszerülnek, meghosszabbodásával az összlakossághoz mert a lakáscsere ma még hosszadalmas, fárasztó folyamat, és nem is biztos, hogy megvalósítható a szükséges időre. Idősebb korban ismét a kisebb lakás jelenti a legjobb életfeltételt.

„Az eszményi megoldás az volna — írja a szerző —, ha a családok mindig a fejlődés egyes ciklusainak megfelelő nagyságú és összetételű lakásokba költözhetnének. nek majd idős emberek, akik egészségesek viszonyítva egyre nagyobb arányban él a fiatalabb generációtól eltérő igényeket lesznek, tehát önállóan lakhatnak, de akik Ennek természetesen az alapvető lakás-szükséglet teljes kielégítettsége, továbbá bizonyos lakástartalékok és ugyanakkor egy olyan gazdag lakásválaszték az előfeltétele, amely könnyen hozzáférhetőbbé és cserélhetőbbé teszi a különböző lakásokat.”

Külön fejezetet szentel az író az idős emberek lakásmódja vizsgálatának. Ezt azért tartja fontosnak, mert az életkor támasztanak a lakásokkal szemben.

Művének további fejezeteiben a szerző a különféle lakásrendszerekkel foglalkozik, vizsgálja hogyan lehet felmérni a lakásszükségleteket, kísérletet tesz annak megállapítására, mennyi lakásra lesz szüksége Európának 1980-ig. Ismerteti és kritikailag elemzi a lakáselméleteket. Következtetései széles körű anyaggyűjtésen nyugszanak, megértésüket táblázatok, grafikonok segítik elő. Elvontabb elméleti fejtegetéseit gyakorlati példákkal teszi szemléletesebbé. Megállapításai hasznos segítséget nyújtanak a várostervezőkön és -építőkön kívül a kislakások építőinek, sőt azoknak is, akik a már meglévő lakásukat szeretnék megváltozott igényeikhez és szükségleteikhez célszerűen hozzáalakítani.

(Kossuth, 1974.)

Bacsó Piroška

Kiált Patak vára

— Magyarország felfedezése —

Kezdjük vallomással: jó ilyen könyveket olvasni. Újra és újra elmondhatjuk ezt, ha olyan írásokkal találkozunk, amelyekben szűkebb és tágabb otthonunk gondjairól felelősen ír valaki. Ha volt, van értelmiségi hivatás és felelősségtudat, akkor az sosem a dolgok könnyebbik végét, szebbik oldalát kereste, de mindig is igyekezett megismerni és elemző módon feltárni a valóságot, amely bizony „közelről” sosem olyan szép, mint „magasról nézvést”, mert tele van konfliktussal, sepletkkel, megoldatlan és megoldandó feladatokkal. Aki ma Magyarországon tenni, cselekedni akar, annak kötelessége, de létkérdése is megismerni a valóságot. Lázár István az a fajta magyar értelmiségi, aki sokszor vállalva az éles vitákat, konfliktusokat, nem is kevesek rosszallását is (jaj! nem szeretjük ám azt, aki „kibeszéli a falut!”...) úgy vizsgálja és írja le választott tárgyát, hogy sürgeti, felvillantja, megmutatja a változás útját-módját is. Kölcsev és Széchenyi furor publicusa ez, amely azért „kegyetlen”, „goromba” szeretett magyarjainak szemben, mert gyarapodni, boldogulni szeretné látni őket. A marxista értelmiségi nem is tehet mást, ha értelmes és lelkiismeretes. Tanulmányozni, eljutni a jelenségtől a lényegig, s a tudás birtokában visszatérni a valóságra — ez a lecke, nem kevés, nem könnyű...

Nem kis fába vágta a fejszéjét Lázár István. Borsod—Abaúj—Zemplén ma az egyik legnagyobb és legsokszínűbb megyénk. Ország az országban. Ez értendő úgy is, hogy — s ezt éppen Lázár könyvéből tudtuk meg — a megye gondjai, eredményei mindig is erősen meghatározták az egész országot, illetve a megye függvénye is az ország állapotának, gazdasági-politikai helyzetének. Elég, ha itt csupán Borsod iparára utalunk, amelynek már létrejötté is a szűkebb (borsod—gömöri, zempléni, abaúji) táj munkaerőfőlölségét volt hivatva lekötöni, de a jelenlegi megye (B—A—Z) munkaerőáramlása, feleslege (Zemplénben), másrészt hiánya (Ózd, Miskolc) minden gondja országosan is jellemző. Mondhatnók úgy is, hogy a megye csepp a tengerben (ha az ország a tenger), de olyan csepp a tengerben, amelyben minden (jó is rossz is) töményebben van meg, mint máshol. Lázár István éppen ezért nem is vállalkozott, vállalkozhatott arra, hogy az egész mai megyét feltérképezze. „Csupán” egy szűkebb tájegységet, ahogy ő írja, gyermekkorai világát, tájait mutatja be, ezt azonban olyan mélységben, gazdagságban, hogy valóban kilátót tud adni az egész megyére, országra.

A hajdani Zemplén az ország egyik legelcsétebb, legszegényebb megyéje volt. Ne tévesszen meg senkit a táj szépsége, változatossága. A Bodrog-part a folyótól szenvedett (és szenved ma is a tavaszi vizek idején), a Hegyköz és a Tokaji-hegység az elzártágtól és szegénységtől. Kivétel csupán maga a Hegyalja — „szőlővesszejével”, ám ennek a sorsa sem volt soha derűs, felhőtlen. Ma sem az.

Lázár sokoldalúan, sok szempontból vizsgálja meg a vidéket. Vegyük talán először a filológust. Az ember beül a könyvtárba és mindent elolvas, amit a tájról leírtak. Lázárnak szerencséje is van ebben, mint sárospataki diáknak. A város a maga iskolával, tradícióival sugallja is, bele is neveli, de meg is szeretetti fiaival a történelmet. Még a túlzásait, elfogultságait is elnézzük annak a szerzőnek, aki ilyen szenvedélyesen, mármár szent dühvel szereti városát (amely mellel, sok huza-vona, hányódás után nem is olyan régen lett ismét város.) Ha valaki a történelem felől közelebbi meg a dolgokat, többet is megért azokból (a dolgok-

ból), de van más előnye is: a jelenségeket mozgásukban, változásukban tudja szemlélni, ábrázolni. Azt a baedekerek is tudják, hogy ezen a tájon régóta él az ember. Ezt tanúsítják a régészeti leletek, de Lázár megfogalmazása nem ez. Nem véletlen, hogy a tudományos érdeklődés megint az eredetünk és a honfoglalás kérdései felé fordul. Lázárnak erről is van mondandója, a bodrogközi ember múltjáról, őseiről. Olyan sajátos természeti viszonyok (folyók, árterek, mocsarak) között éltek itt, olyan elzártágban (a folyók szabályozásáig), amelyben az etnikum specifikus ősi tulajdonságai megmaradhattak. (Csak egyetlen érdekes példát! itt élő emberek vénképe megőrizte ősi, ázsiai összetételét, illetve még most is azonosságokat mutat távoli belsőázsiai népekével.) De említhetnénk a népművészetet is. (Kovács Dániel gyűjtötte, gyűjti lelkes sátorlajuhelyi tanítványaival) a már csak itt fel-lelhető népszokásokat is, amelyek egyszerre jelentenek a néprajzosoknak örömet markáns archaizmusukkal, ugyanakkor súlyos gondokat is, hiszen a táj elmaradottságát is jelzik. Máshol — pl. a Hegyközben — meg éppen a bevándorlók (szlovákok? ruszinok?), tehát nemzetiségek múltját és jelenét bogozgatja, miközben szélesebb kitekintést is ad erre a történelmünk során oly gyakran súlyos kérdésgubancra. Különösen érdekes, mert „hézagpótló”, amit a zempléni (és magyarországi) zsidóság történetéről mond el. Túl sokat fecsegünk (jó és rosszindulattal) ám túl keveset tudunk erről a kérdésről. Lázár nem kerüli meg a kérdést, alapos történelmi, szociográfiai elemzést ad. Herczegkút és Károlyfalva esetében meg a magyarországi németiség (svábok?) beilleszkedésére, szorgalmukra, benső átöröklött törvényeikre tér ki. Ezekben az elemzésekben még a szakmabelieknek is adhat újat, annál is inkább, mivel az utóbbi időkig elég kevés publikáció foglalkozott ezekkel a „kényes” kérdésekkel.

Ehhez azonban már kevés a könyvtár. A filoszt felváltja az újságíró, aki lamkadatlanul, kielégíthetetlen tudásslómjával járja a vidéket, hogy mindent maga lásson, mindenről maga győződjön meg, minél több emberrel találkozhasson. A történelemmel a mára kérdez, a mában a folyamatot, a változást (vagy annak lehetőségét) kutatja. Bizony, a válasz nem mindig megnyugtató. Itt most nem csupán arról van szó, hogy elsi-ratja kedves városa, Sárospatak múltját, iskolái hanyatlását pl. (mert volt abban negatív is! ama derék protestáns iskolaszellem pl. semmi kivétnevalót nem talált a szolgadiákok dolgoztatásában), hanem hogy elénk tárja a borvidék sanyarú és valóban megdöbbentő pusztulását is. Hová lettek a jó iskolák és a jó szőlőn termett borok?! — kiálthatnánk fel kissé pathetikusan. Ám Lázár nem pathetikus és nem demagóg. A pataki schola és a hegyaljai bor is az ötvenes évek voluntarista, át nem gondolt iskola, illetve gazdaságpolitikájának esett áldozatul. S milyen nehéz mindkettőt visszaállítani! Túlzónak tűnhet a két dolog párhuzamba állítása, de az élet kínálja az analógiát. Hiszen éppen Lázártól tudjuk, hogy a bor és az iskola ügyében is azonos megoldással kísérleteznek: ha már a minőség oda, legalább a mennyiség legyen nagyobb... Értethető, hogy a vita mindmáig nem ült el e kérdéssről. Különösen a borról nem (Patak lassan megint iparosodó iskolaváros lesz, a pedagógusképzés egyik bázisa). A szenvedélyek és az érdekek, érdekeltségek olyan csatornáit, modus vivendiit kell itt még kialakítani, amelyben a termelési kedv is meg-nő (megművelik az elárvult kopár hegyoldalakat), a minőség is visszatér, a tokaji megint a „borok királya” lesz. Most nem az.

Egy csak a kommersz és hitelét veszített itókák közül.

Egészen más problémákkal találkozunk a Hegyköz és a Tokaji-hegység című fejezetben. Ez az erdőkkel borított, apró, elszórt falvakkal telehintett táj veti fel a már említett problémát: az iparét. Mert miből él, él, éljen meg a táj embere, ahol is csak erdők (a Károlyik és mások vadászterületei), meredek szögű, sovány, rosszul termő domboldalak, legelők vannak? Itt mindenkor szegényen éltek, mélyen az országos szint alatt. Innen vándoroltak el legtöbbször távoli iparvidékekre — és Amerikába is.

Ez a vidék adta az üveges, foltozó-fazekas stb. vándorkisiparosokat, a diósgyőri, ózdi, stb. gyárak, az építkezések segédmunkásait. Holott ez a táj — hajdan ercekben is — ásványokban gazdag. Ki is alakult a jellegzetes ipara (üveg, agyag, porcelán), amely később részben elsorvadt, másrészt erősen átalakult. Kő- és ásványbányái, porcelán, agyag, beton és építőanyagipara ma is jelentős. De ezek sem tudják lekötöni a helyi munkaerőt, arra kényszerítve ezzel, hogy vagy ingázzon, vagy boldogabb tájra költözzön. Amit ezekről a bányákról, kisüzemekről megtudunk a szerzőtől, az részben meglehetősen, máskor elkeserítő, elszomorító, sőt dühítő! Itt most elég legyen csupán a perlitkálváriát említeni. Tanulságos (s nem csupán a perlit-ügyre!), hogy a provincializmus hogyan egészül ki, milyen jól megfér a hozzá nem értéssel, a rossz, ügvetlen üzleti szellemmel, a távoli KÖZPONT nemtörődömségével, önzésével és hatalmaskodásával. Az „elnyomott vidék” és az „arisztokratikus hivatal” béka-egér harcának csak vesztesei lehetnek. Az egyik oldalon a tényleges elmaradottság (civilizációs, gazdasági, kulturális-tudati is, amely önerejéből nem tud kikászálódni a kátyúból), a másik oldalon a (talán, de nem mindig jóindulatú) közöny, tunyaság, amely érzéketlenül szemléli ezeket az embereknek, vidékeknek a kintlódását. Ez szüli meg aztán azt az egészségtelen gyanakvást, amely eleve kételkedéssel fogadja azt, ami „fentről” jön és viszont semmit se fogad el (kezdeményezést, ötletet), ami „lent”.

Van persze ellenpélda is (a bodrogkeresztúri KTSZ), ahol a lelemény, kitűnő üzleti érzék a „semmiből” (agyag, kő, kaolin) is komoly értékeket tud előhozni. Ám, mint említettük már, ezek a jelenségek, példák korántsem csak Zemplénre jellemzőek, hiszen másutt is fellelhetők a maradiság, a bürokratikus sémákban való gondolkodás, de ezek pozitív ellentétei is. A táj jövője joggal aggasztja a szerzőt. A régió fejlődése, az itt élő tízezrek gondjai nem oldhatók meg csupán helyi, megyei erőforrásokból. Ugyanakkor a lemaradás a fejlettebb, gazdagabb tájakkal szemben (településszerkezet, úthálózat, mezőgazdasága, ezen belül a zöldség és gyümölcsstermelés, állattenyésztés, de az iskolák ellátottsága tantervvel is) nem kicsi, és csak átgondolt, tervszerű és szívsz munkával hozható be. Mert felmerül ez a kérdés is, hogy pl. érdemes-e a Hegyközben továbbra is fenntartani a ráfizetéses mezőgazdaságot? Ha ipart telepítenek, akkor ki és milyent telepítsen? Mi legyen az elnéptelenedett falvakkal, vidékekkel? Turista-paradicsom lesz? Ahhoz viszont utak kellenek, befektetés, befektetés.

Befejezésül a szerzőt idézzük: „Ami igazán fontos, az mégis az egész vidék, a volt Zemplén sorsa. Ha kiált Patak vára, nem magáért kiált. Saját sorsa, rangja mit sem ér egymagában, boldogulása annak a függvénye, ahogyan a környéke fejlődik.”

Hatalmas munkát végzett Lázár István, s egyben szép példát is teremtett: hogyan párosulhat a lokálpatriotizmus sokoldalú érdeklődéssel és szakismerettel. Úgy tűnik, hogy a sorozat is ebbe az irányba fejlődik tovább: a szakmák, rétegek, energiahordo-

zók (szén, olaj, fa stb.) után egyre komplexebb, egyre tágabb tájegységeket, problematikát fognak össze. Lázár István könyve úttörő-jellegű ebben is. Zemplénről ilyen alapos, sokoldalú munka nem jelent meg az elmúlt 50 évben. Lázár amellett, hogy új ismereteket ad, jótékonyan provokál is, serkentőleg hat a régió lakóinak, sorsa intézőinek gondolkodására. Kell-e, lehet-e ma írónak többet tenni? (Szépirodalmi, 1974.)

Horpácsi Sándor

ARADI NÓRA A szocialista képzőművészet jelképei

Mintha időzítettén jelent volna meg Aradi Nóra könyve: abban a felpeszdlő közművelődési életben, melynek ma tevékeny részesei vagyunk, szinte nélkülözhetetlen világos beszéddel, tudományosan igazolt tapasztalatokkal szolgál. A szocialista képzőművészet új, kialakult jelképrendszerének, jelképeinek megértéséhez vezeti el az olvasót-nézőt (mert a könyv olvasva-nézve agitál és tudatosít a pártos, osztályszempontú művészet mellett és érte). Felfedezi az olvasó számára a jelképrendszerek erdejéből azokat a törvényszerűségeket, amelyek orientáló erővel bírnak, amelyek a műalkotásokban a befogadók számára is tudatformáló érték hordozói, amelyek hozzásegítik az olvasót a mű befogadásához, megértéséhez, s biztos fogódzót nyújtanak a tájékozódáshoz.

Aradi Nóra könyve az első olyan kísérleti mű a szocialista képzőművészeti szimbólumok rendszerbe foglalására, mely az alkotó művészettörténész széles körű tudományos kutatómunkájára alapozva a teljesség igényével hat... és tematikailag is teljesen újat hozott. Nem lexikon, mert itt az egyes részek nem különülnek el egymástól, ha külön egészet is alkotnak, szellemi kapcsolódásuk közös gyökerű. Szerves kapcsolódásukhoz csak világosabb szerkesztési elv az alfabetikus rend, de ezen belül az egymásba kapcsolódó tiszta lényeg kihámozása, a forradalmi művészet közös eszmeisége a meghatározó.

Különös érdeme, hogy a képzőművészetben járatlan olvasó is rögtön otthon találja magát abban a sokak számára elvont világban, amit a művészet jelent. Megtanítja az olvasót arra, hogy amit néz, azt tartalmasabban kell látnia, hogy pl. a kalapács itt, egy bizonyos képi szerkezetben

nemcsak egy szerszám, hanem egy a műben megfogalmazott eszmét kifejező motívum, jelkép. Hogy a bika a XX. századi művészetben mint motívum, szinte elfogadottan, művekben bizonyítottan a romboló erőt, a sötétséget, az elnyomást, a fasizmust engedi asszociálni. A sisak, a sarló és kalapács, az utcakő, a szörny, a vörös zászló, a munkás-paraszt szövetség (a motívumok rendszeréből csak e párat kiemelve is) mutatják, hogy az általános és konkrét jelentések hogyan kapnak helyet a műalkotások jelentéstartalmát meghatározón az egyes művekben. A reprodukált művek elemzéseiről rövid, tömör utalásokkal egészítik ki és igazolják a főcím alatt megfogalmazott (irodalmi vonatkozásában is izgalmas, olvasmányos) értékeléseket, utalásokat.

Tiszta, osztályszempontú szelekciót végzett a tudós-művészettörténész, mert el kellett hagynia azokat a jelképeket, melyek nem tartalmazznak olyan belső magot, amihez kötni lehetne a kollektív tudattartalmú képi formációkat, vagy azokat, melyekben a szimbólum tisztázatlan tudattartalmakat asszociálhat. Így elsősorban (csakis) a szocialista tartalmi jelképek, szimbólumok, elfogadott, szinte természetes jelentéstartalmú műalkotások vizsgálata kerül sor.

Világosan kitűnik, hogy más a kép, mint a szimbólum, az egyezményes jel. Hozzáértő használatához segíti az olvasót azáltal, hogy világról alkotott ismereteink forrásait hozzákapcsolja a művész által alkotott egyezményes jelhez —, hogy a látott és gondolt megbonthatatlan egységben a valósághoz kapcsolódhassék. Itt a szimbólumok bizonyítón igazolják, hogy a valóság objektív jelképei mennyire kapcsolódnak a szocialista, haladó eszméhez, hogy érzékelhető jelképeken keresztül hogyan válik a fogalom az eszme hordozójává, hogyan válik nyilvánvalóvá a „rejtett” értelem. „A motívum, szimbólum stb. kifejezések használata korántsem egységes, sőt egyazon gondolkodásmódon, szemléleten belül sem teljesen azonos értelműek a zene, a képzőművészet, az irodalom, a film stb. vonatkozásában; egyik-másik terminus többféle meghatározásával és alkalmazásával találkozhatunk a marxista gondolkodáson belül is. Itt és most azt kívánjuk tisztázni, hogy a képzőművészetre alkalmazva milyen értelemben és összefüggésben fordul el a motívum, a szimbólum, az allegória, a jel.” — írja Aradi Nóra. Majd máshelyütt: „A szimbólumnál, jelképnél egyszerűbb, korlátozottabb kifejezési lehetőségeket tartalmaz az allegória, mely nem helyzeteket, típusokat jelenít meg, hanem közvetlenebbül idéz társadalmi, történeti fogalmakat.” S itt Lukács

Györgyöt idézi, miszerint „az allegória megkerüli a különösséget, az egyesben rejlő lényegi dolgok felszínre juttatását, és így végső soron dezantrópomorf, embertől elvonatkoztató, dehumanizáló jellegű. Anélkül, hogy a művészet régebbi, mitológikus korszakaira vonatkozóan mérlegelnénk e főként irodalomtörténeti tapasztalatokat általánosító meghatározás alkalmazhatóságát, vagy akár a benne rejlő goethei nézetet (az allegória: kép, mely nem önmagával, hanem valamilyen fogalommal egy jelentésű), a legújabb kori és jelenkori művészet szám szerint csökkenő allegóriáinak gyakorlatilag jellemző sajátosságára mutatunk inkább rá: az allegória mind gyakrabban érintkezik a magasabb rendű szimbólummal, sőt átcsaphat a még magasabb rendű típusba is.”

Így járja körül azokat az elméleti kérdéseket, melyek egy-egy a tárgyalt kép tipikus vonatkozásaiban az elméleti kérdéshez logikusan kapcsolható.

A könyv világosan megmutatja az egyes jelképek etikai eredetét, s annak fejlődési útját, az egyén és közösség vonatkozásában. Az író egyrészt olyan jelentéstartalmakat vizsgál és tisztáz, amelyek az avantgarde törekvésekben felfedezhetők, másrészt a köznyelvben összekevert szóhasználatokat „teszi a helyükre”. Műalkotáshoz kapcsoltan utal a jel, jelkép, a szimbólum, a motívum eredetére, hogy a művészettörténetben nem eléggé jártas olvasó is a kialakult eredettől indulhasson el az új mű, az ebben megfogalmazott jelentéstartalom vizsgálatához, megértéséhez.

A művészettörténeti stílusproblémák, a XX. század egyetemes és nemzeti problémái, az alkotó és közönség viszonya mind-mind visszatérően erősíti az olvasóban a felfedezés örömét, megindítja a művészet birodalmának felfedezése útján. A könyv külső megjelenésében is reprezentatív, méltóan belső tartalmi gazdagságához. A tipográfiai munka, a világos, áttekinthető okos szerkesztés nagy erénye a könyvnek. A reprodukciók kiválasztása is nagy és körültekintő munkára hívja fel a figyelmet. (Kár, hogy egy-két esetben a tartalmi igazság bizonyítására nem sikerült olyan művet reprodukálni, amely művészettörténeti kvalitása hitelével méltó lenne a könyvben megjelentek családjához, azok rangjához, nem utolsósorban a könyv értékéhez.)

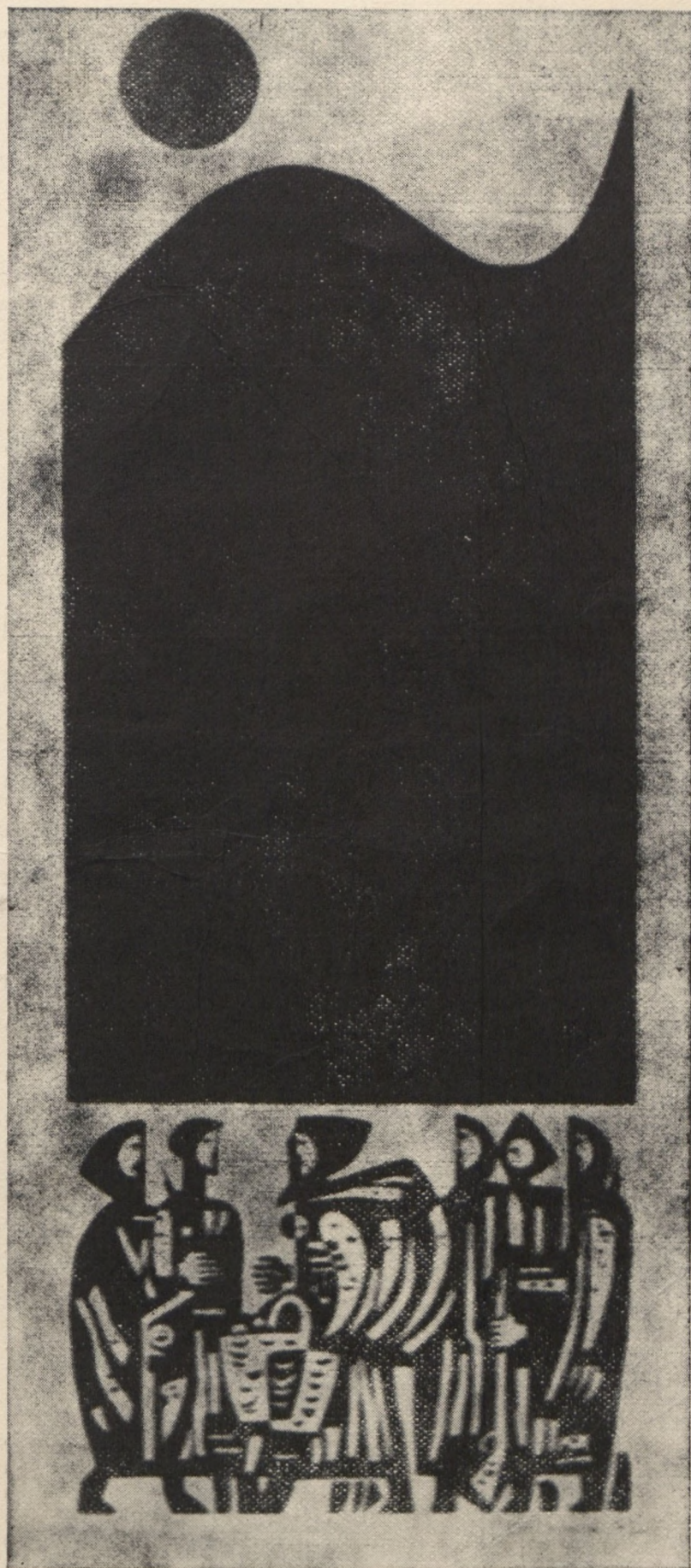
Aradi Nóra könyve újabb remekmű abban a sorban, amivel a szerző eddig is — hűen elkötelezettségéhez — gazdagította a művészet megértését, népszerűsítését, nem utolsósorban közművelődésünk hatékonyságát.

(Kossuth, 1974.)

Czinke Ferenc



Dubravecz Marcell: Tüzek a hegyekben



Julius Szabó: A partizán siratása I.

**KÖZÉP-SZLOVÁKIAI MŰVÉSZEK A SZLOVÁK NEMZETI FELKELÉS 30. ÉVFORDULÓJÁRA
RENDEZETT SALGÓTARJÁNI KIÁLLÍTÁSÁRÓL**

